Mitropolit Antonie de Suroj
Viaţa, boala, moartea
Tipărită cu binecuvântarea
P. S. PĂRINTE LUCIAN
Episcopul Caransebeşului
Traducere din limbile engleză şi franceză:
Monahia Anastasia (Igiroşanu)
Editura Sfântul Siluan
Traducerea s-a făcut după:
— Antoine de Suroj, „La Vie, la maladie, la mort”, Editions Laurens, Paris, 1998
— Cuvântări ţinute de Mitropolitul Antonie la Catedrala ortodoxă rusă din Londra, din care o parte au fost adunate în volumul în limba engleză „Death and Bereavement”, St. Stephen’s Press, Oxford, 2002
Culegere text şi corectură: Mănăstirea Nera Copertă: Adriana Goilav
Pe coperta I: Adormirea Maicii Domnului, Chora, Constantinopol, 1315 – 1320
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României ANTONIE DE SUROJ, mitropolit
Viaţa, boala, moartea / mitropolit Antonie de Suroj; trad.: monahia Anastasia Igiroşanu.
— Slatina-Nera: Editura Sfântul Siluan, 2010
ISBN 978 – 973 – 88994 – 1 – 4
I. Anastasia Igiroşanu, monahia (trad.)

PREFAŢA LA EDIŢIA FRANCEZĂ

Rareori găsim cărţi sau articole care să trateze tema morţii, deoarece moartea este mai curând un subiect tabu sau de care ne ascundem fără a dori să-l cunoaştem. În societatea de consum a zilelor noastre, în care imperativul este satisfacerea imediată a dorinţelor individualecând pe toate ecranele se pot vedea numai reclame înfăţişând chipuri strălucind de tinereţe şi de sănătate, moartea ca realitate ar putea fi considerată o impudoare. Trupuri goale şi

sentimente intime sunt etalate în piaţa publică, în timp ce un trup lipsit de viaţă devine stânjenitor şi trebuie să ne debarasăm de el cât mai repede cu putinţă, ascunzându-l sub pământ sau incinerându-l, pentru a nu ne mai hăitui amintirile. (...)

În afară de câteva excepţii, rare sunt ocaziile când rudele, prietenii şi vecinii celui răposat, ascultând chemarea firească a inimii, se mai adună pentru a mângâia pe cei îndureraţi, pentru a participa la privegherea de înmormântare sau pentru a medita asupra propriei morţi, asupra acestui moment suprem când, la ceasul cuvenit, moartea va pune stăpânire şi pe noi.

Sunt rare acele întâlniri dintre membrii familiei în preajma celui care-şi petrece ultimele clipe de viaţă1 şi care, exprimându-şi ultimele dorinţe, îşi ia rămas bun de la tot ce-l leagă de această viaţă. Odată împlinite ultimele îndatoriri el poate pleca în marea călătorie.

Cugetările Mitropolitului Antonie ne poartă într-un alt univers spiritual, străin duhului lumii contemporane. Socotim de cuviinţă a prezenta aici, în câteva cuvinte, profunda şi calda personalitate a Mitropolitului Antonie. Mitropolitul Antonie de Suroj a fost întemeietorul Diocezei Surojului (Biserica Patriarhiei Ortodoxe Ruse în Marea Britanie) pe care a păstorit-o timp de 50 de ani, până la data adormirii sale întru Domnul în anul 1994. Numeroasele sale lucrări pe tema rugăciunii, a vieţii în duh – traduse în mai multe limbi – au făcut ca el să devină una dintre figurile cele mai reprezentative ale Ortodoxiei contemporane.

Înainte de a fi tuns în monahism în 1943, tânărul Andrei urmează Facultatea de Medicină la Sorbona în Franţa. În timpul celui de-al doilea război mondial este înrolat chirurg în armata franceză, trebuind să opereze răniţi veniţi direct de pe front. Sunt primele lui contacte cu suferinţa şi cu moartea. Urmează apoi experienţa ca preot şi episcop, ce nu va refuza niciodată să răspundă chemărilor la căpătâiul unui muribund sau al vreunui bolnav, fiind întotdeauna o prezenţă rugătoare şi mângâietoare pentru cei ce se pregăteau să intre în veşnicie.

Întâmplările din această carte sunt relatate cu o simplitate uimitoare ce decurge din profunda intimitate a Mitropolitului cu lumea

realităţilor spirituale şi din liniştea sa interioară, cu care abordează angoasa din faţa morţii. Ele sunt transmise în chipul cel mai firesc auditorilor, respectiv cititorilor acestor frumoase şi liniştitoare meditaţii. Paginile ce urmează se adresează îndeosebi creştinilor dornici să se pregătească pentru moarte, care au o atitudine total diferită de a acelora ce, după cum spunea Pascal, neputând vindeca moartea... au hotărât că pentru a fi fericiţi e mai bine să nu se mai gândească la ea – căci aceasta pare a fi orientarea generală a duhului epocii moderne. Dar Dumnezeul creştinilor este Dumnezeul celor vii. În El nu este moarte. Mitropolitului îi place să revină asupra ideii că cei ce se roagă întru pomenirea celor adormiţi, dimpreună cu cei care în ceruri, scăldându-se în dumnezeiască lumină, nicidecum nu-i uită pe cei rămaşi în viaţă, se regăsesc în chip tainic în însăşi persoana lui Hristos.

Contemplată şi de unii şi de alţii, persoana lui Hristos în care sălăşluieşte toată plinătatea (Col. 1, 19) recapitulează toate cele din cer şi de pe pământ, în slujirea Sfintei Euharistii, Biserica nu încetează să mijlocească atât pentru copiii săi rămaşi aici pe pământ, cât şi pentru cei ce s-au unit cu veşnicia, ea situându-se astfel la răspântia dintre cele două lumi.

În aceste meditaţii Mitropolitul Antonie se adresează în egală măsură acelor preoţi, cât şi acelor laici, care prin prezenţa lor lângă cel bolnav, lovit de vestea sfârşitului său apropiat, sau lângă cel muribund, sunt în măsură să-l ajute. E vorba desigur de ucenicie, de formare, dar oare aceste lucruri pot fi învăţate? Nu sunt ele mai curând rodul rugăciunii şi al ascezei personale, al trezirii capacităţilor, depăşind temerile umane, rodul a ceea ce însăşi taina unui destin împlinit poate aduce înaintea ochilor celor care-i însoţesc pe muribunzi?

În paginile ce urmează, Mitropolitul Antonie ne reaminteşte că marea suferinţă în faţa morţii este aceea de a te simţi singur, despărţit de Dumnezeu şi despărţit de comunitatea celor vii împreună cu care te simţeai atât de bine. Dar singurătatea nu este reală, căci Dumnezeu este întotdeauna cu noi în clipele de mare suferinţă. Mitropolitul Antonie a petrecut multe zile şi ore în preajma muribunzilor. Astfel şi-a îmbogăţit experienţa de viaţă, căci experienţa morţii se

preschimbă, cu adevărat, într-o experienţă de viaţă.

Când Hristos se afla în grădina Ghetsimani, cufundat într-o profundă agonie acceptată de bunăvoie, abandonat de Dumnezeu – Sufletul Meu e întristat până la moarte (Marcu 14, 34) –, abandonat de oameni, cei trei ucenici chemaţi să vegheze zăceau adormiţi la pământ. La capătul acestei nopţi întunecoase şi fără de sfârşit urmează crucea, pogorârea la iad şi lupta cu moartea al cărui imperiu este zdrobit odată cu pătrunderea acestei Fiinţe care nu vrea să moară, apoi, după trei zile, întoarcerea la lumină într-un trup strălucitor, pe care-l cunoaştem Viaţa, boala, moartea fără a-l putea recunoaşte întotdeauna. Şi când, după 40 de zile, Hristos. Se ridică la cer, la Tatăl, El aşază de-a dreapta Lui firea noastră omenească, iar ca Om ne deschide o nouă cale, în sens invers celui urmat de protopărinţii noştri alungaţi din grădina raiului în zorii istoriei umanităţii. Această mare taină a căderii şi a răscumpărării firii noastre omeneşti izvorăşte neîncetat din rugăciunea liturgică a Bisericii, mai ales din perioada Postului Mare, şi se regăseşte în spusele Mitropolitului Antonie.

Cugetările adunate în această carte au fost împărtăşite prin viu grai, fără notiţe, semn al maturităţii de gândire a celui care îndelung a meditat asupra mesajului său. Mitropolitul Antonie spunea odată că ar fi de dorit să consacrăm mai mult timp şi cugetării, meditaţiei, nu numai lecturii. Traducerea respectă dinamica stilului oral, în care se pot întâlni şi unele stângăcii, unele repetiţii, care conferă exprimării o expresie ce este cu atât mai familiară, cu cât se abordează o temă atât de gravă ca moartea sau suferinţa.

De 2000 de ani, odată cu Vestea cea Bună a învierii Domnului, credinţa creştină s-a răspândit luminând lumea. Să fim recunoscători Mitropolitului Antonie pentru a ne fi reamintit că nouă ne 4

Aşa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, aşa încât să vadă lucrurile voastre cele bune şi să slăvească pre Tatăl vostru cel din ceruri. (Matei 5, 16)

Cel ce-Mi urmează Mie nu va umbla în întuneric, ci va avea lumina vieţii. (Ioan 8, 12)

revine responsabilitatea şi a noastră este chemarea de a răspândi în lume, de a face să strălucească în jurul nostru Vestea cea

Bună: în Hristos moartea este deja biruită şi viaţa triumfă. Un filosof religios rus, Fiodorov, spunea că există o singură crimă, aceea de a te învoi cu moartea.

Michel Evdokimov Mitropolit Antonie de Suroj

PREFAŢA LA EDIŢIA ÎN LIMBA ROMANĂ

„Nimeni nu se poate nega pe sine, renunţa la tot pentru a urma pe Hristos, dacă nu vede, fie şi pe chipul unui singur om, strălucirea slavei dumnezeieşti a vieţii veşnice”. „Ar trebui să încercăm să trăim în aşa fel încât, dacă s-ar pierde Evanghelia, numai privindu-ne cineva, ea să poată fi scrisă din nou”.

Mitropolitul Antonie

În aceste meditaţii simple şi profunde Mitropolitul Antonie are un singur ţel fundamental: acela de a restaura adevăratul sens al suferinţei şi morţii în lumina morţii şi învierii lui Hristos.

Acuta secularizare a societăţii apusene i-a făcut pe mulţi, şi chiar pe credincioşi, să evite cu orice preţ suferinţa şi să nu accepte moartea ca realitate. În calitatea lui de medic, teolog şi îndrumător de suflete în viaţa duhovnicească. Mitropolitul Antonie ştia foarte bineică Dumnezeu a creat persoana umană după însăşi asemănarea chipului Său dumnezeiesc, pentru a creşte şi a înainta, nu spre noaptea sumbră a unei dezintegrării fizice, ci spre strălucitoarea slavă a vieţii veşnice.

Călugărul – ca cel ce alege să întrupeze cât mai neschimbat adevărata vieţuire creştină – e chemat să păstreze pomenirea morţii. Aceasta nu reprezintă nicidecum o fixaţie morbidă asupra inevitabilului sfârşit al existenţei noastre pământeşti, ci este o neîncetată aducere aminte a faptului că sfârşitul vieţii noastre, în adevăratul său înţeles, este definit ca Paşte: trecerea de la o viaţă marcată mult prea des de boală şi de suferinţe către o viaţă binecuvântată de însăşi prezenţa veşnică a Dumnezeului Iubirii.

Boala sau neputinţa capătă sens în această dinamică pascala atâta timp cât ne-o asumăm cu nădejde şi încredere în Dumnezeu care împărtăşeşte cu noi fiecare durere şi nelinişte chiar până întru sfârşit. „Hristos se află în agonfe până la sfârşitul lumii”, a spus Pascal. Pe tot parcursul vieţii noastre – aşa cum poate fi ea, marcată de boală şi de groaza morţii – Cel răstignit călătoreşte împreună cu noi pentru a ne

purta pe deasupra locurilor prăpăstioase, pentru a lua suferinţa noastră asupra Lui şi, într-un sfârşit, pentru a ne face părtaşi unei veşnice pomeniri în 6

ÎNTÂMPINARE CĂTRE CITITOR

Cuvântul Mitropolitului Antonie, cuvânt viu, născut dintr-o profundă trăire şi înţelegere atât a realităţilor spirituale, cât şi a problemelor lumii în care trăim, ne îndeamnă la o profundă meditaţie asupra modului în care ar trebui să vieţuim, ştiind că suntem chemaţi să întrupăm în viaţa noastră mesajul central al Evangheliei – iubirea aproapelui.

Cei care au avut privilegiul să-l cunoască pe Mitropolitul Antonie au putut recunoaşte în el un om al lui Dumnezeu, un adevărat părinte jertfelnic, atent la tot sufletul necăjit, cercetând rănile adânci ale sufletului, care prin prezenţa-i iubitoare şi prin al său cuvânt ziditor reda bucuria şi nădejdea acolo unde afla tristeţe şi deznădejde.2 în cuvântul pe care-l rostea cu inima şi nuntea Tatălui ceresc.

Aceasta este tema acestor cugetări ale unuia dintre cei mai remarcabili îndrumători duhovniceşti ai timpurilor noastre. Mitropolitul Antonie şi-a încheiat călătoria pascală, şi prin aceste meditaţii ne invită să-l însoţim în desluşirea marilor întrebări ce se referă la viaţă, la boală, la moarte, la asumarea condiţiei noastre umane răscumpărate prin jertfa Iubirii desăvârşite a Celui răstignit, învăţându-ne să încredinţăm boala, suferinţa noastră în mâinile lui Hristos şi să descoperim, dincolo de moarte, binecuvântata fericire şi minunea Vieţii pentru care am fost creaţi.

Preot Prof. Dr. John Breck

Cum l-am întâlnit pe Vlădica Antonie

Binecuvântată fie dumnezeiască pronie care a făcut posibilă această întâlnire!

Era o duminică seara din Postul Mare, cu ocazia unei Vecernii panortodoxe, când creştinii ortodocşi aparţinând diferitelor jurisdicţii din diaspora ortodoxă a Marii Britanii veneau să se roage împreună la Biserica Rusă din Londra.

Intrând în biserică am simţit impactul duhului de rugăciune şi al

prezenţei calde şi rugătoare a Vlădicăi Antonie care slujea în acea seară Vecernia. Veneam de afară şi mă aflam încă sub impresia lumii marelui oraş, a marelui pustiu, lume încă destul de străină mie. De îndată însă ce am păşit înăuntru, am simţit că sunt acasă, în casa Tatălui. De atunci nu încetez să-l mulţumesc Domnului pentru a-mi fi purtat paşii către acel liman al Său.

În acest acasă l-am întâlnit pe Vlădica Antonie, cel care avea să-mi călăuzească paşii spre lumină, spre acea libertate a copiilor lui Dumnezeu.

Era un om de o simplitate impresionantă, care ştia să te facă să te simţi iubit, asumat în totalitate şi niciodată judecat. Dar cel mai important lucru era că se ruga cu tine, se ruga pentru tine şi la umbra lui învăţai câte ceva despre cum să te rogi în duh şi în adevăr. Am putea spune că era el însuşi o adevărată şcoală a rugăciunii. În momentele cele mai grele, poate în clipe de descumpănire, ştia să-ţi fie aproape, să te odihnească cu un cuvânt mângâietor, călăuzindu-ţi paşii cu multă grijă şi cu adevărată iubire părintească. Cu o povestioară izvorâtă din propria sa experienţă de viaţă reuşea să te întărească, să-ţi redea curajul, pacea, să te înveţe ceva.

Îmi amintesc cât de neîmpăcată eram după moartea mamei mele pentru faptul că ajunsesem prea târziu la căpătâiul ei. Atunci mi-a împărtăşit din propria experienţă cum ceva similar i se întâmplase la moartea mamei sale şi din această mărturisire am învăţat un lucru prilejul vreunei înmormântări, adesea pomenea de răspunderea pe care o au cei rămaşi în viaţă faţă de cei adormiţi. Şi noi, cei rămaşi după plecarea Mitropolitului Antonie, se cuvine să ne aducem însăşi viaţa noastră drept mărturie a ceea ce a însemnat Părintele Antonie pentru fiecare dintre noi.

care m-a mângâiat şi m-a ajutat mult în acea perioadă, anume că cei ce s-au iubit aici pe pământ sunt uniţi în dragoste pentru veşnicie, că nu există iubire la timpul trecut şi că cei care s-au iubit aici pe pământ se vor reîntâlni în lumea celor veşnice, acolo unde cei dragi ne pregătesc un loc. Iar, dacă vrem ca cei plecaţi să-şi afle pacea acolo unde sunt, la rândul nostru trebuie să dobândim această pace aici pe pământ, pacea pe care ne-a dat-o însuşi Hristos.

Monahia Anastasia 8

PREOTUL LA CAPĂTAIUL BOLNAVULUI

Mitropolitul Antonie de Suroj răspunde întrebărilor puse de directorul programelor religioase ale emisiunii în limba rusă învierea de la BBC, preotul Serghei Hackel (octombrie 1993 – ianuarie 1994).

Pr. Serghei: Înalt Prea Sfinţite, după ce aţi fost tuns în monahism, aţi continuat să practicaţi medicina. În ce măsură un preot pus în faţa unei situaţii critice trebuie să se comporte nu numai ca părinte duhovnicesc, dar şi ca infirmier, şi chiar ca medic, la căpătâiul unui bolnav sau al unui muribund?

M. Antonie: Orice ar putea gândi un preot despre menirea sa, aceasta îi este dictată de viaţă. Dacă este preot cu adevărat, şi anume dacă se îngrijeşte realmente de cei pe care Dumnezeu îi încredinţează lui, oamenii nu vor şovăi să-l cheme la căpătâiul unui bolnav sau al unui muribund a cărui familie se află într-o situaţie de criză. Chiar boala este una dintre crizele cele mai grave, pentru că îl pune pe om faţă în faţă cu o serie de probleme la care, atâta timp cât e sănătos, nu se gândeşte. La început boala îi dă să înţeleagă că este muritor. Nu fac aluzie la un guturai banal, ci la o boală de o oarecare gravitate, când în mod firesc ne vine următorul gând: „Nu-mi sunt stăpân mie însumi, nu pot împiedica boala să pună stăpânire pe mine şi, dacă ea mă va cuprinde în întregime, nu voi putea scăpa morţii/ Așa apare o primă întrebare, care poate nu va fi formulată atât de clar, dar conştiinţa se lasă treptat stăpânită de astfel de idei.

Pr. S.: Cu alte cuvinte, bolnavul are nevoie de un preot şi are mare nevoie de comunicare. El se poate arăta însă mai mult sau mai puţin dispus să-şi exprime sentimentele de nelinişte, de teamă, de angoasă.

M. A.: El se va arăta cu atât mai deschis cu cât preotul va şti să îi vină în ajutor, determinându-l cu blândeţe să vorbească despre încercările prin care trece/ Dacă preotul vine şi începe prin a spune: – „Iată, v-aţi îmbolnăvit şi cred că ar trebui să vă gândiţi că dincolo de această boală poate exista posibilitatea unei morţi iminente. /, atunci fără îndoială că bolnavul se va închide în sine. Chiar am avut o experienţă de acest fel.

În timpul războiului, era în secţia noastră un preot catolic care considera că orice rănit, fie că era soldat sau ofiţer, era susceptibil de a muri în orice moment şi că unica lui datorie în calitate de preot consta în a-l spovedi şi a-l împărtăşi. Odată aprovizionat cu Sfintele Taine, omul putea muri în pace. Aşa că se apropia de fiecare rănit, se posta la picioarele patului şi-l fixa cu privirea timp îndelungat. După câteva secunde, acel nefericit începea să se agite, alarmându-se: „Ce se-ntâmplă? De ce mă priviţi aşa?” „Pentru că eşti rănit. Ai văzut ce temperatură ai?” „Da” „E mare!” „Doctorii spun că e normal...” „Doctorii spun întotdeauna aşa, pentru a-i linişti pe bolnavi. Ştii bine că se poate muri şi dintr-o rană uşoară dacă începe să supureze...” Şi conversaţia decurgea în acest fel până când îl punea pe nefericit la zid; apoi îl spovedea, îl împărtăşea şi la plecare îmi spunea, eu fiind medic în acea perioadă: „Acum e rândul dumneavoastră să intraţi în joc. Eu am făcut tot ce mi-a stat în putere”. Se înţelege aşadar că, dacă preotul îl tratează astfel pe nefericitul bolnav, nu va face decât să-l înspăimânte şi acesta se va închide în sine. Deseori vizita unui preot la căpătâiul unui bolnav este percepută ca un avertisment: „Poate că moartea se află chiar în pragul uşii!”

Dar dacă preotul are experienţa bolii, fie că el însuşi a fost bolnav, fie că a mare importanţă, căci boala poate oferi o întâlnire surprinzătoare.

Pr. S.: Mi se pare interesant să vă aud vorbind de tăcere. Deci nu contează numai vorbele, atitudinea exterioară, ci disponibilitatea lăuntrică de a aduce un sprijin bolnavului şi de a-l ajuta să se limpezească. Relaţia este ceea ce contează cel mai mult?

M.A.: Importantă este relaţia şi prezenţa ta, aşa încât bolnavul să nu aibă impresia că pândeşti un moment favorabil pentru a pleca să rezolvi alte probleme. Îmi aduc aminte de un alt caz. Lucram la o clinică de psihiatrie. Acolo era internat de vreo şase luni un bolnav care nu schimbase până atunci niciun cuvânt nici cu medicul, nici cu infirmierele, nici cu membrii familiei care veneau să-l viziteze. Aducându-mi aminte de o discuţie avută cu un medic psihiatru, am cerut de la şeful serviciului acordul de a-i ţine companie. M-am aşezat lângă el şi am stat timp de trei, cinci, şase ore la rând fără să spun un

cuvânt. Stăteam pur şi simplu pe scaun, şi el la fel. După zece sau cincisprezece zile el mi se adresă dintr-odată: „De ce ai stat cu mine în toate aceste zile, timp de atâtea ceasuri? Ce înseamnă acest lucru?”. Din acel moment a început tămăduirea lui, datorită ştiut să-i vadă pe bolnavii din jurul lui (pentru că nu e simplu să vezi; nu e de ajuns să ai ochi/ trebuie să ştii să şi priveşti), atunci el nu posedă o ştiinţă, ci o artă. Relaţia noastră cu oamenii trebuie să fie stabilită în aşa fel încât venirea noastră către ei să fie percepută cu bucurie şi simplitate.

Aceasta înseamnă că pastoraţia bolnavilor trebuie să înceapă încă înainte de a se îmbolnăvi, când putem stabili cu ei o relaţie simplă şi apropiată.

Pentru a aborda cu toată sinceritatea o persoană, trebuie să fim pătrunşi lăuntric de un puternic sentiment de sfială, să păstrăm o atitudine discretă şi să fim capabili s-o privim ca pe o icoană, o icoană vie, de care ne apropiem cu un profund respect, cu cinstire, şi în faţa căreia ne comportăm ca şi cum ar fi vorba de o icoană din biserică. Asta înseamnă să fim însufleţiţi de un duh de rugăciune, de evlavie, de delicateţe, de smerenie, de cutremur şi sfială, fiind atenţi din toate puterile sufletului nostru la prezenţa celuilalt, la taina fiinţei umane, la tot ce poate exprima ea şi, cu atât mai mult, la ceea ce Duhul Sfânt împlineşte în ea. Tăcerea lăuntrică a preotului capacitatea sa de a se întâlni cu celălalt la o anumită profunzime, sunt de cea mai faptului că reuşise să intre în vorbă cu cineva. Era un caz de psihopatologie. Nu suntem toţi cazuri psihopatologice de acest tip, dar cu toţii suntem închişi în noi înşine. În fiecare din noi există o grădină secretă pe care ne temem să o dezvăluim aproapelui. De aceea, dacă nu ne deschidem (şi nu vorbesc de acele adâncuri pe care singur Dumnezeu are dreptul să le cerceteze), dacă nu deschidem aceste adâncuri unde se duce lupta între lumină şi întuneric, între viaţă şi moarte, între bine şi rău, prezenţa unui preot nu ne va sluji la nimic.

Îmi vine în minte un exemplu personal din perioada când încă practicam medicina. Ne aflam la începutul războiului şi în timp ce se dădeau primele bătălii, unsprezece soldaţi răniţi au fost aduşi la spital. Era primul meu contact cu oameni veniţi direct de pe câmpul de luptă. Se putea citi încă pe feţele lor teama şi teroarea. Mi-am spus că trebuie

să fac pentru ei – pentru fiecare din ei – tot ceea ce-mi stătea în putinţă şi cât mai repede posibil, ca cei care ar fi urmat să vină să nu aibă mult de aşteptat…

Şi iată-mă acţionând fără a pierde un minut, expediindu-i apoi în salonul bolnavilor. Când am revenit în salon, am descoperit că mi-era imposibil să recunosc pe vreunul dintre ei: le examinasem foarte bine rănile de la piept, de la picioare, de la pântece, de la umeri, dar nu le văzusem chipul, căci niciunul dintre ei nu avea faţa rănită. Erau toţi într-o stare de şoc, incapabili să-şi revină. După această primă experienţă am hotărât ca, la următoarea serie de răniţi, fără să încetez a lucra cu mâinile, să intru în vorbă cu ei – se pot face multe lucruri cu mâinile în timp ce vorbeşti cu omul, privindu-l totodată în ochi. îi priveam pe fiecare dintre ei, punându-le întrebări; apoi, îndreptându-mi privirea asupra mâinilor mele, cât şi a rănilor, făceam ceea ce era necesar. Întrebam: „Cum te cheamă? Unde eşti rănit? Ţi-e frică tare?”, întrebări foarte simple, iar rănitul reuşea ca, în timp ce mă ocupam de el, să-şi reverse angoasa, groaza.

Aşa că, atunci când am revenit în salon, mai întâi am recunoscut chipurile celor răniţi, apoi am descoperit că depăşiseră starea de şoc, pentru că în decursul scurtei noastre convorbiri ei avuseseră timp să se exprime, să-şi exteriorizeze sentimentele.

Pr. S.: Tot ce spuneţi reflectă un alt ritm de viaţă. La căpătâiul unui bolnav nu trebuie să te porţi ca în viaţa obişnuită, nu trebuie să răspunzi la toate întrebările, nici să vorbeşti cu aceeaşi viteză şi nici să nu te aştepţi la vreun răspuns… Persoana bolnavă trebuie abordată cu extrem de mare atenţie, cu multă înţelepciune şi cu smerenie…

M.A.: Sunt profund convins de aceasta. Într-o anumită măsură iniţiativa trebuie să vină din partea bolnavului, nu de la tine. Tu trebuie să fii în acele momente cufundat în tăcere, pentru ca în orice clipă bolnavul să poată lega o conversaţie. Cel mai important lucru şi de mare ajutor, dar care cere mult exerciţiu, este capacitatea de a rămâne aşezat în preajma lui într-o stare de repaus complet, pur şi simplu să fii acolo. Se subînţeleg prin aceasta două lucruri.

Pe de o parte, trebuie făcut în aşa fel încât cel căruia îi acordaţi sprijinul să simtă că aţi venit pentru un timp nedeterminat, fără grabă,

fiind pe deplin prezent acolo. Ştiţi foarte bine ce înseamnă vizita cuiva care îndată ce a sosit se aşază pe marginea scaunului, lăsând să se citească pe figura lui că dispune doar de zece minute şi abia aşteaptă ca ele să se scurgă pentru a putea spune: „E timpul să plec!” Ne tot uităm în jurul nostru, pândind momentul de a ne sustrage, iar persoana căreia pretindem că-i facem o vizită simte că nu suntem cu ea.

Din punct de vedere fizic suntem acolo, dar gândul nostru e în altă parte, ne gândim sau la bolnavul de la care am plecat, sau la cel pe care urmează să-l vizităm, sau la cele pe care trebuia să le facem, sau la cele pe care intenţionăm să le facem. Dacă mergeţi să staţi la căpătâiul unui bolnav şi dispuneţi doar de cinci minute, să fie clar că acestea îi aparţin în exclusivitate, că în timpul afiestor cinci minute, sau poate mai mult, gândurile voastre nu se vor ocupa cu nimic altceva şi că nimeni altcineva în toată lumea aceasta nu e mai important decât cel alături de care vă aflaţi atunci.

Pe de altă parte, să ştiţi să rămâneţi în tăcere. Să înceteze vorbăria, lăsând locul unei tăceri profunde, atente, pline de o caldă purtare de grijă. Nu e deloc uşor să înveţi să păstrezi tăcerea. Luaţi loc, luaţi mâna bolnavului şi spuneţi liniştit: „Îmi pare bine că sunt cu tine...” Apoi păstraţi un moment de tăcere. Să fim prezenţi fără a vântura o mulţime de cuvinte nesemnificative sau de emoţii superficiale. Fie ca vizita voastră să-i aducă bolnavului bucurie şi convingerea că şi pe voi vă bucură aceasta. Veţi descoperi, cum mi s-a întâmplat şi mie de nenumărate ori de-a lungul ultimilor treizeci sau patruzeci de ani, că la un moment dat varieze în funcţie de tipul de relaţie pe care o întemeiem cu o anume persoană.

Dacă ai o relaţie mai apropiată, poţi spune: „Nu, fii sincer! Nu încerca să te ascunzi. Vorbeşte fără ocolişuri: ţi-e teamă, ce se întâmplă?” Dacă relaţia noastră nu e aşa de profundă, va trebui să găsim mijlocul de a face această persoană să înţeleagă, fără a o răni, că ne dăm seama de situaţia în care se găseşte. Să dai dovadă de tact şi de curaj, iată ce.se cere pentru a încuraja bolnavul să-şi povestească temerile sale, căci unul din lucrurile cele mai împovărătoare pentru el este să zacă lungit în pat, închis într-o singurătate născută din

neputinţa de a se exprima. Un număr mare de persoane, gândind că sunt atinse de o boală incurabilă, nu îndrăznesc să pună întrebări de teama răspunsului. Prima vizită făcută unui bolnav poate să fie începutul unei relaţii întemeiate pe sinceritate. Obiceiul de a vizita bolnavii îngăduie anturajului în sens larg să intre în relaţie directă cu ei chiar mai mult decât o poate face preotul. Vizitele preotului pot să se transforme fie într-un izvor de mare binefacere, fie într-un real dezastru.

Ştim că, după cum ne învaţă Evanghelia, a vizita bolnavii este un act de virtute. Dar tot atât de bine ştim că aplicarea oamenii devin capabili să vorbească rostind cu seriozitate cuvinte care merită să fie exprimate. Şi veţi descoperi ceva încă şi mai uimitor: că şi voi înşivă veţi fi capabili să vorbiţi în acest fel.

Pr. S.: Pentru asta e nevoie de multă răbdare şi smerenie!

M.A.: Să ştii că nici răbdare şi nici smerenie nu am, ci doar o oarecare perseverenţă. Cred că e de ajuns ca preotul să-şi spună cu sinceritate: „Nu pot face nimic altceva decât să mă duc, să stau cu el şi să aştept până se va întâmpla ceva”. Nimic nu-ţi poate submina moralul ca atunci când vezi un preot că vine, se aşază şi îşi consultă ceasul. foarte posibil să fii grăbit, obligat să treci şi prin altă parte, dar cel căruia îi ţii companie trebuie să simtă pe parcursul vizitei că te gândeşti numai la el, excluzând orice altceva. Ne e de trebuinţă să învăţăm a privi şi a asculta o fiinţă umană, să ne deprindem a interpreta de-a lungul conversaţiei expresia ochilor, a feţei şi a vocii ei. Poate că vom auzi cuvinte pline de încredere, dar spuse cu o nuanţă de teamă în glas. Va trebui să fim în stare să dăm un răspuns acestei temeri sau întrebării neexprimate, ascunse în spatele cuvintelor, cât şi dincolo de cuvintele rostite.

Comportamentul nostru poate să poruncilor din Evanghelie cere să ai mult bun simţ şi să te laşi călăuzit de iubire. Astfel că, de multe ori, iubirea pe care dorim să o arătăm unui bolnav, mergând să-l vizităm, s-ar manifesta cu mai mult folos dacă am lăsa bolnavul să se odihnească în pace. Mi s-a întâmplat să fiu bolnav şi, pentru a nu cădea victimă milosteniei prietenilor mei, am atârnat la uşă o pancartă care a avut darul de a stăvili orice intenţie de acest fel. Pe ea scrisesem aşa:

„Iată o întâmplare din viaţa Sfântului Arsenie cel Mare: O doamnă din înalta societate călători de la Constantinopol până în pustie pentru a-l întâlni pe vestitul călugăr. Ea îi spuse: Părinte, spune-mi un cuvânt, şi-l voi păzi în tot restul vieţii mele! Sfântul Arsenie i-a răspuns atunci: Iată sfatul meu, şi aminteşte-ţi că ai promis să nu calci acest cuvânt: atunci când vei auzi că Arsenie se află într-un loc, fugi şi du-te în alt loc…”

Iubirea însăşi ar trebui să ne împiedice să-i vizităm pe cei care pot foarte bine, în deplină linişte sufletească, să se lipsească de vizitele noastre serbede şi penibile.

Nu de puţine ori se poate întâmpla însă şi ca cel ce vizitează un bolnav să contribuie la restabilirea acestuia, ajutându-l să-şi adune gândurile şi să-şi privească în faţă situaţia, să-şi stăpânească în mod deplin dragostea de viaţă, această forţă vitală care este în el, împiedicându-l să cadă pradă zădărniciilor sau să se lase furat de gânduri. Ştiţi şi voi înşivă cât de păgubitoare pot fi unele conversaţii, la ce grad de epuizare pot să ducă asemenea vizite. Iată ce ar trebui să înveţe preoţii, cei tineri sau mai puţin tineri, iată ce ar trebui să se predea medicilor, infirmierelor şi membrilor familiei: unul din lucrurile care pot să compromită o vizită este vorbăria goală, deoarece bolnavul se foloseşte de aceasta ca de un ecran protector împotriva necesităţii de a fi serios, de aşi exprima angoasa, de a se arăta sincer şi autentic. Discursurile inutile deschid neîncetat bolnavului noi perspective şi el pierde treptat contactul cu realitatea, devenind din ce în ce mai puţin în stare să privească în faţă viaţa, boala, propria sa vindecare.

Pr. S.: Cum poate să deprindă aceste lucruri nu puţin dificile un tânăr preot care nu a dobândit încă o experienţă de viaţă sau o experienţă pastorală?

M.A.: Trebuie să devii ca o coardă a unui instrument muzical, care nu produce niciun sunet de la sine şi care abia atinsă cu un deget porneşte să vibreze, emiţând sunete melodioase sau alteori vaiete tânguitoare. Iată ce ar trebui să înveţe tot omul, iată pe ce se bazează relaţiile umane. Dacă medicul se comportă aşa cu un bolnav, dacă preotul se poartă aşa cu un credincios, bolnav sau nu, atunci se vor putea întemeia relaţii cu totul noi.

Pr. S.: Am luat în discuţie întâlnirea preotului cu bolnavul, dar nu neam referit încă la Sfintele Taine.

M.A.: Una din sarcinile preotului este, după părerea mea, de a-l face pe bolnav receptiv la Taină. Taina nu este o modalitate magică de vindecare sau de purificare a fiinţei umane. Să nu ne îndoim: în Taină există o forţă şi o realitate obiectivă... Dar omul poate să o primească şi să o îngroape în el.

Părintele George Florovsky îmi spunea odată că, atunci când botezăm un copil, e ca şi cum am semăna un grăunte în adâncurile acestui pământ pe care el îl reprezintă. Dacă mai târziu acest grăunte nu e îngrijit, e posibil ca el să rămână ascuns până la sfârşitul vieţii. În ceea ce-l priveşte pe bolnav, el nu neapărat se deschide. De fapt, adesea chiar se închide în sinea lui – ştii prea bine că există multe prejudecăţi absurde! – pentru că se teme că, dacă îi propui să se împărtăşească, înseamnă că-l priveşti deja ca pe un muribund.

Mitropolitul Platon (Levehin), dacă nu mă înşel, a scris că nu lipsirea de Sfintele Taine, ci indiferenţa faţă de ele îl sărăceşte pe om de har. De altfel, Sfântul Iustin Filosoful, din câte îmi amintesc, spune că e de ajuns să te împărtăşeşti o singură dată în viaţă căci, potrivit celor spuse de Sfântul Apostol Pavel, darurile lui Dumnezeu sunt nepieritoare. Însă e de trebuinţă să revenim în mod constant la ele, deoarece pierdem în adâncurile fiinţei noastre ceea ce a fost primit la început ca o comoară. Dar dacă nu e posibil să ne împărtăşim sau să primim o anumită Taină, putem totuşi, după cum ne învaţă Sfântul Teofan Zăvorâtul, să ne cufundăm în noi înşine pentru a ne uni cu ceea ce ni s-a oferit deja şi care a rămas în noi ca o comoară de nepreţuit.

Pentru aceste raţiuni nu trebuie să-l speriem pe bolnav spunând de exemplu: „Uite, te voi împărtăşi cu Sfintele Taine pentru că nu se ştie dacă la noapte nu vei muri...” – şi totuşi cam aşa ne adresăm în genere unui bolnav! Trebuie, dimpotrivă, să-l liniştim şi să-l facem treptat să înţeleagă, să conştientizeze cât de minunat ar fi pentru el dacă toate forţele lui spirituale s-ar uni în jurul Sfintei Taine a Euharistiei, subînţelegându-se că acest lucru nu se întâmplă de la sine, ci anume doar după curăţirea conştiinţei. Îmi aduc aminte de o femeie pe care am asistat-o acum 40 de ani. Era pe moarte şi mi-a cerut să o

împărtăşesc. I-am spus că ar trebui să se mărturisească. A făcut aceasta, şi la sfârşit am întrebat-o: „Spuneţi-mi, vă rog, nu v-a rămas nimic, niciun resentiment, niciun sentiment de neîmpăcare faţă de cineva?” Ea mi-a răspuns: „Părinte, eu îi iert pe toţi, îi iubesc pe toţi, dar soţului meu nu-i voi ierta niciodată, nici în lumea aceasta, nici în cealaltă!” I-am spus: „În acest caz nu voi putea să vă dezleg şi să vă împărtăşesc”. „Cum voi putea să mor fără să mă fi împărtăşit? Voi fi pierdută!…” I-am răspuns: „Da! Dacă nu cumva sunteţi deja pierdută din cauza cuvintelor pe care le-aţi rostit…” „Nu pot să iert aşa dintr-odată…”, mi-a spus ea. „Atunci veţi părăsi această viaţă fără să fi primit iertarea. Eu am să plec acum, şi voi reveni peste două ore. Aveţi aceste două ceasuri pentru a vă împăca sau a nu vă împăca… Şi cereţi lui Dumnezeu răgaz pentru a nu muri în cursul acestor două ore”. Când am revenit după două ore, mi-a spus: „Ştiţi, după ce aţi plecat am înţeles ce se-ntâmplă cu mine. L-am chemat pe soţul meu, a venit şi ne-am împăcat”. Atunci i-am dat dezlegare şi am împărtăşit-o.

Dar nu trebuie să contăm că primind împărtăşania vom fi tămăduiţi în mod automat. Însăşi viaţa noastră ne arată că, în general vorbind, nu devenim sfinţi, chiar împărtăşindu-ne. Nu putem vorbi despre sfinţirea noastră, decât dacă ne transformăm în profunzime…

Taina Sfântului Maslu nu are ca scop fundamental tămăduirea trupului. Dacă cercetăm în ce fel se face pregătirea pentru primirea acestei Taine, aflăm că bolnavul trebuie să se încredinţeze unei mărturisiri complete care să cuprindă întreaga sa viaţă.3 O spovedanie a întregii vieţi nu înseamnă că vei întocmi o listă cu tot ce s-a întâmplat în decursul ultimilor 60 de ani; ci înseamnă mai curând că vei reface tot firul vieţii tale şi te vei curaţi treptat de toate întinăciunile. Din rugăciunile ce se aduc la Sfântul Maslu se înţelege că aşteptăm tămăduirea sufletului care, dacă voieşte Dumnezeu, se va transmite şi trupului.

Cred că nu e corect să recurgem la Taina Sfântului Maslu cu singurul scop de a dobândi tămăduirea trupului; această Taină nu săvârşeşte o vindecare magică, ci este expresia unei autentice îngrijiri pastorale.

Atunci când îi pregătim pe bolnavi, ajutându-i să-şi

redobândească deplinătatea ființei, integritatea sufletului și a duhului, vom ajunge poate să descoperim că unii găsesc puterea să spună: „În acest moment mă simt transformat și-mi este indiferent dacă voi trăi sau voi muri, dacă voi dobândi tămăduirea fizică sau nu...”

Pr. S.: Să ne punem în situația unui preot care vine la un necunoscut ce nu a avut parte de niciun fel de pregătire. Va trebui să-l pregătim pentru a-și întâmpina moartea. Cum să începem? Să presupunem că a fost botezat, însă într-o manieră pur formală, sau poate chiar a fost botezat de curând. Din punctul de vedere al Bisericii avem dreptul de a-l aborda astfel, el însă nu are nicio pregătire lăuntrică. Deci cum să facem?

M.A.: Cred că preotul nu trebuie să se năpustească asupra bolnavului ca asupra unui animal de pradă, spunând: „Bine, îl voi lua în primire, voi face una sau alta...” E necesar ca într-o primă fază să se stabilească relații normale cu acest bolnav, ca de la om la om. Acest lucru va fi posibil numai dacă preotul e dispus să se așeze lângă el și să se intereseze de viața lui, să-i împărtășească propria sa experiență ca preot, întâlnirile pe care le-a avut, și treptat se poate ajunge la evocări de natură să apropie sau să mângâie.

Mi s-a întâmplat de multe ori, asistând persoane muribunde, să le povestesc despre moartea mamei mele, pentru că această amintire este atât de apropiată inimii mele, încât bolnavul ascultându-mă nu și-ar putea imagina că-i spun povești numai ca să-l îmbărbătez, împărtășind cu el cele pe care le suferisem eu însumi, îl puneam în situația de a trăi ceva ce nu mai cunoscuse înainte, de a dobândi o nouă percepție și de a simți că și el e capabil să vorbească despre aceste lucruri.

Se întâmplă deseori ca o persoană grav bolnavă sau conștientă de apropierea morții, să evite abordarea acestui subiect, de parcă însuși faptul de a vorbi cu glas tare ar putea atrage moartea asupra ei.

Îmi amintesc că am asistat o persoană cuprinsă de spaimă, care respingea orice contact uman, oricât de simplu sau direct. Atunci am optat pentru următoarea tactică:

I-am spus: „Ce bine că nu sunteți amenințată de moarte sau de vreo boală gravă!...”

Şi în cursul conversaţiei m-am apucat să-i povestesc despre moartea mamei mele. Femeia la căpătâiul căreia mă aflam suferea de un cancer asemănător cu al mamei mele. Evocând timp îndelungat toate emoţiile legate de mama mea, la un moment dat femeia mă întrebă: „Ce părere aveţi, voi ştii eu oare să înfrunt moartea aşa cum a făcut-o mama dumneavoastră?” Şi abia atunci am putut vorbi despre ea însăşi, iar nu despre mama mea.

Există un moment crucial când ne întrebăm: trebuie oare prevenit bolnavul de apropierea morţii lui sau nu?

Mai întâi, ar trebui ca această vestire să fie făcută de cineva foarte apropiat, şi nu de o infirmieră, un doctor sau de oricare altă persoană în exerciţiul funcţiunii sale. Apoi, va trebui ca cel ce-şi ia asupra lui sarcina de a anunţa, să nu plece imediat de lângă bolnav. Sigur că e mult mai uşor să-i transmiţi mesajul şi apoi să pleci brusc.

Cu ocazia unui congres al medicilor, asistenţilor medicali şi studenţilor la medicină, la care am participat şi eu şi unde se dezbătea această problemă, o asistentă în vârstă ne-a povestit ce făcea ea în asemenea situaţii: „Intru în salon şi-l înştiinţez pe bolnav că pentru el nu mai există nicio altă perspectivă decât moartea. El mă priveşte destul de îngrozit, iar eu îi spun fără a pierde un minut (asis – tenta voia să ne dea de înţeles că prin asta încerca să destindă atmosfera): Mă duc să vă pregătesc o ceaşcă bună de ceai, vom petrece o vreme împreună, vom discuta şi apoi voi pleca...” Persoana căreia i s-a administrat o lovitură atât de teribilă (sunt rare cazurile celor care-şi aşteaptă moartea precum Apostolul Pavel, sau aşa cum doar sfinţii pot să o facă) rămâne să facă faţă acestei sentinţe a morţii, în timp ce asistenta întârzie cu pregătirea ceaiului. Fie ca nimeni să nu îndrăznească vreodată să se comporte în acest fel! în asemenea situaţii este absolut indispensabil, după cum am mai spus, să rămânem în preajma bolnavului şi să nu plecăm de lângă el până ce nu ne vom încredinţa că acel ceva din lăuntru şi-a aflat dezlegare. Abia când durerea a fost împărtăşită, când iubirea a învins şi când nădejdea în acel oarecare răstimp de viaţă ce i-a mai rămas să redobândit, doar atunci ne putem retrage.

Va trebui să revenim asupra acestui punct. Să reţinem

deocamdată că omul poate să-i fie de ajutor aproapelui său. Mai mult ca sigur însă că nu se întâmplă întotdeauna aşa. Mai întâi, trebuie şi ştii ce să spui, apoi trebuie să ştii cum să faci un dar din prezenţa ta. În fine, trebuie ca cel pe care urmează să-l informăm asupra stării sale să fie în măsură de a primi cuvintele noastre. Nu putem să-i aruncăm pur şi simplu în faţă, oricine ar fi el, sentinţa morţii. Ştiind aceasta, vom putea reuşi ca, fără a recurge la minciună, să îl pregătim treptat pe bolnav să devină conştient că moartea fizică se va produce – în ce priveşte însă relaţia noastră, e oare cu putinţă ca ea să moară? Vechiul Testament spune: Iubirea e la fel de tare ca moartea (cf. Cântarea Cântărilor 8, 6). În lumina Noului Testament însă putem spune că iubirea e mai tare decât orice fel de moarte. Doar după o astfel de pregătire putem vesti bolnavului că i se apropie sfârşitul.

Deseori se întâmplă ca bolnavul să fi simţit cu duhul, deja cu mult timp înainte, sau ca însuşi trupul lui să îl înştiinţeze, cu o certitudine deplină, despre iminenţa morţii4, în timp ce membrii familiei recurg la minciună: „Oh! Ce bine arăţi astăzi!” sau „în momentul ăsta vocea ta sună cu totul altfel!” etc, după care ies din salon pentru a izbucni în plâns în spatele uşii. Ori bolnavul este pe deplin conştient de acest joc de teatru, pentru că tonul vocii noastre se schimbă când spunem adevărul sau când minţim în cunoştinţă de cauză.

Străduindu-ne să minţim cât mai bine, folosim accente exagerate în glas, iar pentru a părea bucuroşi încercăm să părem relaxaţi, ori bolnavul înţelege că toate acestea sunt culmea prefăcătoriei. Iată de ce atunci când cineva îţi spune: „Simt că voi muri”, tu poţi să-i răspunzi: „Ştii, suntem în mâna lui Dumnezeu. În momentul ăsta nu eşti pe punctul de a muri, dar se poate întâmpla ca moartea să fie pe aproape…” Şi alte cuvinte pot fi spuse, în funcţie de cel căruia ne adresăm.

Îmi pare de cea mai mare importanţă să-nu-l închidem pe bolnav în deznădejdea absolută a singurătăţii sale. Dacă cei din jur nu încetează să-i repete că are toată viaţa înainte, că va mai trăi încă mulţi ani, în timp ce el simte bine înăuntrul său că viaţa i se scurge ca şi sângele dintr-o rană, bolnavul strigă pentru a se face auzit, dar

izbindu-se de un zid al lipsei de înţelegere, nu îi rămâne decât să se închidă în sine. Se simte ca un prizonier într-o cuşcă. Nu are încotro să apuce.

Singurul lucru pe care îl mai poate face este să ia în consideraţie iminenţa morţii, să cumpănească tot răul pe care l-a făcut în trecut şi care acum îl tulbură, cât şi tot ceea ce a rămas neîmplinit în viaţa lui.

Aceste două momente sunt de o foarte mare importanţă. Acum este vremea ca preotul să-şi împlinească misiunea sa. Nu e indispensabil, aş zice chiar că e preferabil ca nu el să anunţe bolna vului apropierea morţii, exceptând cazul în care el însuşi îi este prieten apropiat; dar atunci totul se petrece într-un cu totul alt plan. Dacă nu se procedează aşa, bolnavul va vedea întotdeauna în preot un profesionist, cineva venit, adică, să împlinească o funcţie oarecare.

Esenţial este ca cel mai apropiat din anturajul lui să-l informeze că va muri. Deci nu oricare dintre apropiaţii săi, ci anume cel mai apropiat. Poate să fie un prieten sau soţia lui, un frate, un fiu, o fiică, nu contează. Să fie cel mai apropiat şi care va rămâne tot timpul lângă el!

Mi-aduc aminte de un caz teribil. Cineva care îmi era destul de apropiat se afla pe punctul de a muri. Nu mi s-a spus nimic în legătură cu boala lui, nici în legătură cu iminenţa morţii lui. Am fost chemat doar atunci când îşi pierduse deja cunoştinţa: „Părinte Antonie, puteţi să-i daţi Sfânta împărtăşanie lui Mişa?” „Nu, nu mai pot. Nu mai este în stare să înghită. De ce nu m-aţi chemat mai dinainte?” „N-am îndrăznit. Înţelegeţi, purtaţi sutană neagră...” Noi eram prieteni de vreo douăzeci de ani. Omul mă văzuse de multe ori îmbrăcat în negru şi nu îi era teamă de mine. Iar acum pleca din viaţă în acest fel, doar pentru că au vrut să-l cruţe. Dar el, fără îndoială, ştia cu certitudine şi de multă vreme că avea să moară, căci la o asemenea dispoziţie lăuntrică nu se ajunge într-o clipă.

Pr. S.: Am vorbit cu de-amănuntul despre ce face preotul atunci când un om trece treptat de la viaţă la moarte. Dar există şi situaţii excepţionale – război, accident – când poţi să te găseşti înaintea morţii iminente a unui om, chiar necunoscut, a cărui stare necesită un sprijin deosebit.

M.A.: Pentru un muribund, gândul cel mai înfricoşător şi care îi

tot revine în minte este că va muri în singurătate. Imaginaţi-vă un om care face parte integrantă din societate, dintr-o familie, din viaţă, asupra căruia moartea se abate în mod brutal. Şi nu e nimeni care să-l asiste… Mi s-ar părea esenţial ca preotul (şi dacă nu e preot, un om oricare ar fi el, fie chiar necredincios) să se apropie de cel în agonie şi să-l facă să simtă că nu e singur. În asemenea situaţii, preotul sau un prieten apropiat trebuie să-l considere pe acest om ca şi cum ar fi unicul din lume, acordându-i toată atenţia şi timpul său.

Iată un exemplu în acest sens: la începutul războiului practicam medicina la secţia de chirurgie a unui spital de campanie şi pe secţia mea se afla un soldat în agonie. îl asistam în timpul zilei. Dar într-o seară m-am apropiat de el, l-am privit şi mi-a devenit clar că nu mai avea mult timp de trăit. îl întreb: „Cum te simţi?” Se uită la mine cu o privire adâncă şi senină – era ţăran, simţeai în el acea pace a câmpiilor, a pădurilor, a unei vieţi trăite în tihna ritmului firesc al vieţii la ţară – şi-mi spuse: „În noaptea asta voi muri”. I-am răspuns: „Da, azi vei muri. Ţi-e frică?” „Nu mi-e frică să mor, dar mă doare să mor cu desăvârşire singur. Dacă muream acasă, femeia mea ar fi fost lângă mine, mama mea, copiii mei, vecinii mei, dar aici nu e nimeni”. îi spun: „Nu, nu e chiar aşa, voi rămâne eu lângă tine”. „Nu poţi sta cu mine toată noaptea”. „Ba sigur că pot!” El reflectă puţin şi apoi adăugă: „Spui tu aşa… dar chiar dacă nu vei pleca de aici, în timp ce vom vorbi şi voi fi conştient de prezenţa ta, la un moment dat te voi pierde şi voi pleca de unul singur în cel mai greu moment dintre toate, acela al morţii”. I-am răspuns: „Nu, nu va fi aşa. Voi rămâne lângă tine. La început vom discuta, tu îmi vei vorbi despre satul tău, îmi vei da adresa femeii tale – după moartea ta îi voi scrie şi, dacă va fi posibil, o voi vizita atunci când războiul se va sfârşi. Apoi tu vei începe să te simţi slăbit şi nu vei mai fi în stare să vorbeşti, dar vei putea să mă priveşti, îţi voi lua apoi mâna. La început vei ţine ochii deschişi şi mă vei vedea, apoi îi vei închide şi nu mă vei mai putea vedea, nu vei mai avea puterea să-i deschizi, dar îmi vei simţi mâna în mâna ta, sau mâna ta în a mea. Încetul cu încetul te vei îndepărta, îmi voi da seama de asta şi, la intervale repetate de timp, îţi voi strânge mâna ca să simţi că nu am plecat şi că sunt mereu aici. La un moment dat nu vei mai răspunde la strângerea mâinii mele

pentru că tu nu vei mai fi aici. Mâna ta mă va slăbi şi voi ştii atunci că ai plecat. Iar tu vei ştii că, până în ultima clipă, nu ai fost singur”. Şi aşa s-a şi întâmplat.

Acest exemplu este unul între altele. Ca regulă generală, asistam toţi muribunzii din spitalul nostru, nu numai pe secţia mea, ci şi în altele, şi de fiecare dată se repeta, dacă nu acelaşi scenariu, cel puţin aceeaşi reciprocitate a relaţiei: Nu, nu eşti singur.

Iată altă situaţie: bolnavul pare a-şi pierde cunoştinţa cu mult înainte de a muri. Niciodată nu trebuie ca medicul, infirmiera sau cei din anturajul său, neputând să comunice cu el, să gândească că bolnavul nu percepe ce se întâmplă în jurul lui. În perioada în care eram student în primul an la Facultatea de Medicină şi lucram în spital, un cazac rus era pe moarte. În cursul vizitei, şeful de secţie se opri lângă patul lui şi spuse: „Inutil să-l examinăm. E deja plecat”, după care îşi continuă vizita. Omul îşi recapătă la un moment dat cunoştinţa. Am început atunci să vorbim în rusă şi, pentru că mă cunoştea, mi-a spus: „Să ştii, când vei fi medic, niciodată să nu zici în preajma unui muribund că este inutil să te interesezi de el, căci el te aude, chiar dacă tu nu poţi comunica cu el”.

Mi s-a întâmplat un alt caz, tot în timpul războiului. A venit la spital un neamţ rănit. Era acolo un tânăr pastor protestant care, atâta vreme cât rănitul a mai putut schimba un cuvânt, i-a tot citit pasaje din Evanghelie şi s-a rugat cu el. La un moment dat tânărul pastor ieşi din cameră lăcrimând, se prăbuşi pe umărul meu şi îmi spuse: „Ce tragedie! Acest om moare şi eu nu mai pot face nimic pentru el”. „De ce?” „Conversaţia noastră s-a întrerupt... El şi-a pierdut cunoştinţa”. Cu un ton categoric, i-am spus: „Iată ce vei face: aşază-te lângă el şi citeşte-i cu voce tare din Evanghelie în limba lui maternă, germana, începând cu învierea lui Lazăr”.

Timp de trei zile, acest tânăr pastor îşi petrecu toată ziua şi mare parte din noapte la căpătâiul lui, când citind, când păstrând tăcerea; şi în felul acesta îi citi cele patru Evanghelii. La un moment dat muribundul deschise ochii şi spuse: „Mulţumesc că mi-aţi citit. Nu puteam să reacţionez, dar fiecare cuvânt a ajuns până la mine şi am intrat într-o viaţă nouă...”

Preotul trebuie să ştie toate acestea. De fapt nu este exclusiv sarcina preotului; oricine poate să facă aceasta, cu condiţia să-şi dăruiască tot timpul celui căruia i-a mai rămas atât de puţină vreme de trăit.

Era odată un cântăreţ dăruit cu o voce minunată de bas, un om de o simplitate impresionantă, unul dintre cei cărora li se spunea, în vechea Rusie, burghezi. El aparţinea clasei mijlocii, fără să fi primit o instruire specială, şi toată viaţa cântase la biserică. Fusese lovit de un muriţi în pace". Şi-a pie Mut din nou cunoştinţa şi şi-a dat duhul.

Pr. S.: în cazul soldatului, nu eraţi încă preot. Cum v-aţi fi comportat dacă eraţi deja hirotonit? Atitudinea sau gesturile ar fi fost diferite?

M.A.: Nu, aş fi făcut exact acelaşi lucru. Nu avea nevoie de mine neapărat ca preot. Exista un preot catolic care îi asista pe răniţi, deci oricum n-aş fi avut nicio responsabilitate pastorală. Dacă s-ar fi întâmplat să moară pe câmpul de bătaie sau dacă în anumite circumstanţe nu ar fi găsit un preot de confesiunea sa, eu l-aş fi întrebat: „Crezi?". Dacă răspundea afirmativ, i-aş fi propus să ne rugăm împreună. În caz contrar, i-aş fi spus: „Ştii ceva? Atâta timp cât ne vom vedea, mă voi ruga la Dumnezeul în care eu cred".

Dacă mi-ar fi cerut să-i dau împărtăşania, neavând posibilitatea de a o primi în propria lui biserică, cred că i-aş fi dat-o pentru că se afla în pragul morţii.

Am avut o discuţie cu un preot grec, care mi-a spus: „În acest caz, nu sunteţi ortodox, ci eretic. Cum îndrăzniţi să daţi Sfânta Euharistie unui heterodox, fără să-i impuneţi să se lepede de vechea lui credinţă?"

Pr. S.: E o chestiune foarte gravă.

cancer şi, fiind spitalizat, eu mă duceam să-l vizitez în fiecare zi; vedeam cu ochii cum se stinge încetul cu încetul.

La început vorbeam şi ne rugam cu voce tare. Fredona împreună cu mine cântări de mulţumire şi spuneam rugăciuni. Apoi nu a mai putut decât să le asculte. În fine, într-o zi, la sosirea mea, asistenta-şefă îmi spuse: „Ce situaţie îngrozitoare! Soţia şi fiica lui, care de mulţi ani n-au mai dat niciun semn de viaţă, au sosit abia acum când el deja şi-a

pierdut cunoştinţa şi ele nu pot nici măcar saşi ia rămas bun de la el". M-am apropiat… I-am cerut fetei să se aşeze lângă mama sa. Eu m-am aşezat în genunchi la căpătâiul lui Pavel Vasilievici şi am început să intonez din cântările săptămânii

Patimilor şi ale Paştelui. Nu am nimic de a face cu muzica, dar ceea ce am cântat se asemăna întrucâtva cu ceea ce se poate auzi la biserică. Se putea observa cum îi revenea cunoştinţa încetul cu încetul, cum conştiinţa care se umbrise începea să i se limpezească. La un moment dat a deschis ochii. I-am spus: „Pavel Vasilievici, sunteţi în pragul morţii. Soţia şi fata dumneavoastră au venit să-şi ia rămas bun". Şi-au luat rămas bun, l-am însemnat cu semnul crucii şi i-am spus: „Şi acum, Pavel Vasilievici, puteţi să

Viaţa, boala, moartea Mitropolit Antonie de Suroj

M.A.: Sunt de acord că e o chestiune foarte gravă. Dar cred că nu se poate profita de faptul că un om se află la porţile morţii pentru a-l obliga să-şi renege credinţa care i-a insuflat toată viaţa, care i L-a dat pe Hristos.

Şi dacă, pe de altă parte, un om spune cu hotărâre şi cu deschidere: „Da, cred că, prin Sfintele Taine, Hristos Mântuitorul vine la mine şi că, prin Sfintele Taine, viaţa dumnezeiască se revarsă în mine", nu voi ezita să-i dau împărtăşania. Că e corect sau nu din punct de vedere teologic, experienţa a cinci ani de război mi-a arătat că în faţa morţii inevitabile, multe linii de despărţire se şterg; omul dobândeşte o măreţie pe care nu a avut-o niciodată înainte. Nu pretind prin aceasta că devine cu necesitate un erou ci, simplu, că în pragul morţii îi este dat să-şi cunoască demnitatea şi măreţia lui de om. Părinţii Bisericii spuneau: „Adu-ţi aminte de moarte". Mulţi oameni interpretează cuvintele acestea în mod eronat: „Gândeşte-te toată viaţa că moartea apasă pe umerii tăi!" – Ce grozăvie! Părinţii se refereau la cu totul altceva: „Dacă nu trăieşti cu toată fiinţa ta, cu tot sufletul, cu toată energia ta, ca şi cum ai fi gata să mori, atunci trăieşti doar pe jumătate". Scriitorul francez Rabelais scria unui prieten: „Sunt pregătit a-mi apăra convingerile doar cât să nu ajung la ştreang din cauza lor". Asta înseamnă că de fapt nu era pregătit să le apere.

Pr. S.: Iată c-am ajuns într-un punct de o importanţă majoră. Am

pus întrebări asupra felului în care trebuie să se comporte preotul: ce se poate face când nu putem folosi cuvintele? Şi totuşi, rugăciunea nu e un simplu cuvânt. Cum să ne rugăm cu un muribund fără să-l împărtăşim cu Sfintele Taine? Cum e mai bine să ne rugăm? Improvizând rugăciuni simple pentru a le face mai accesibile cuiva care este total inconştient?

M.A.: Cred că trebuie să ne rugăm din adâncul inimii, cu toată sinceritatea, pentru ca rugăciunea să fie o modalitate de a-l aduce pe celălalt înaintea Feţei lui Dumnezeu şi ca ea să poată exprima sentimentele pe care el le încearcă în acel moment. Într-o bună zi am văzut o fotografie a doctorului Schweitzer, acest medic misionar în Africa… O imagine care m-a fascinat. El stă în picioare cu o figură foarte expresivă şi înaintea lui o femeie mărunţică, de culoare, ţinând în braţele ei un bebeluş golaş, pe care îl ridică spre el. Ea nu spune un cuvânt, dar îl priveşte în ochi ca şi cum ar zice: „Copilul meu su fără, copilul meu poate să moară şi tu ştii totul, tu poţi să-l salvezi. Ia-l şi dă-mi-l înapoi sănătos!” îmi pare că această imagine traduce ceea ce noi numim rugăciunea mijlocitoare. Această rugăciune nu constă în a rosti înaintea Domnului: „Fă asta sau fă aia…”, ci în a primi persoana în inima ta, a o aşeza înaintea lui Dumnezeu şi a i-o oferi Lui spunând: „Doamne, ţi-o predau fără condiţii, fără rezerve, cu toată credinţa mea, oricât de slabă ar fi ea, pentru iubirea ce i-o porţi şi pentru că Tu poţi împlini în ea ceea ce îi este de trebuinţă”. E primul lucru pe care trebuie să-l facem în cazul pe care l-ai menţionat.

Un om se află în agonie (fie că l-a călcat o maşină, fie că o mitralieră l-a rănit mortal). Primul lucru pe care trebuie să-l faci este să-l primeşti în tine, în sufletul tău, fără să te aperi de angoasa lui, de durerea şi neputinţa lui de a înţelege ce i se întâmplă, şi să-l aduci înaintea lui Dumnezeu. În al doilea rând, poţi să-l ajuţi personal dacă te rogi cu cuvinte care să-i deschidă noi orizonturi. Dacă te foloseşti de o carte de rugăciuni şi citeşti din Canonul pentru muribunzi în limba slavonă de exemplu, aceasta nu-l va atinge pe bolnav. Dar dacă-l vorbeşti lui Dumnezeu în toată simplitatea şi îi spui pur şi simplu: „Doamne, stăm amândoi înaintea Ta, ne aflăm în faţa morţii amândoi (în caz de război, e foarte clar că nu numai rănitul ci, în aceeaşi măsură,

şi omul sănătos poate fi în apropierea morţii). Acest om este în pragul morţii. El, pe care Tu l-ai creat, pe care l-ai scos din nefiinţă datorită iubirii Tale, în care ai crezut, căruia i-ai încredinţat viaţa, iar acum îi oferi şansa de a-şi dărui viaţa pentru aproapele său, pentru prietenii săi, pentru patrie…" Nu pretind că trebuie să ne rugăm exact cu aceste cuvinte, ci starea de spirit mă interesează. Încă ceva! Dacă ţi-ai face timp să schimbi câteva cuvinte cu muribundul pentru a percepe câtuşi de puţin adâncimea credinţei sale, în ce crede el, acest lucru ţi-ar îngădui să-i exprimi credinţa cu o mult mai mare forţă decât ar şti el să o facă în acel moment.

Pr. S.: Şi dacă nu crede?

M.A.: Dacă nu crede, poţi să-i spui: „Tu nu crezi, dar eu cred. Eu voi vorbi cu Dumnezeul meu şi tu ascultă cum vorbim noi…" Dacă faci aşa, se întâmplă deseori ca aceste cuvinte să-l mişte pe om. Nu pot să explic lucrul acesta în amănunt. Foarte rar se întâmplă ca un muribund să ridice umerii şi să spună: „Plecaţi voi cu Dumnezeul vostru!…"

Dar, înainte de a ajunge la Dumnezeu, trebuie neapărat să dăm dovadă de milostivire, să arătăm bolnavului că suntem lângă el, că suntem aproapele, fratele lui şi că el e aproapele şi fratele nostru.

Pr. S.: Aşadar, decurge de aici o importantă regulă de conduită: chiar dacă omul e necredincios, noi putem şi trebuie să ne rugăm pentru el.

M.A.: Da, sunt convins de necesitatea rugăciunii, dar făcută în aşa fel încât să nu-l ofenseze. Dacă el spune: „Numai nu-mi vorbiţi de Dumnezeu!", trebuie să taci. Tu ai o inimă, ai o minte care să înţeleagă, poţi să te aşezi înaintea lui Dumnezeu şi să-l aduci pe acest om înaintea Lui. Dar să-L impui pe Dumnezeu unui om care va muri şi care Il neagă în cunoştinţă de cauză, este de-a dreptul crud.

Pr. S.: Ascultându-vă, mi-a venit un gând referitor la limba slavonă. Un om stă pe patul lui de moarte şi se stinge încet, încet. Ce să zicem în acest caz de rugăciunile spuse în limba slavonă sau de cele exprimate în cuvinte multe şi poate nu tocmai pe înţelesul tuturor? Poate că nu vom fi de mare ajutor în felul acesta.5

M.A.: Cred că dacă ne mulţumim să luăm cartea de rugăciuni şi să citim rugăciunile gata întocmite, nu vom ajunge nicăieri. Dar cred că

nu este chiar lipsit de sens să citim aceste texte în primul rând înlocuind cuvintele greu de înţeles prin altele mai clare, apoi adăugând sau eliminând unele cuvinte, în funcţie de personalitatea muribundului, pentru ca ele să devină o rugăciune care să-l privească personal.

De fapt, toate slujbele noastre se adresează unei multitudini de oameni de pe întreg pământul, dar niciun om nu reprezintă sinteza acestei multitudini. De asemenea, (Câteodată este mai simplu să modifici câteva cuvinte pentru a le face mai uşor de înţeles şi, în egală măsură, să alegi rugăciunile care sunt purtătoare de sens pentru o anumită persoană. Scopul nu este de a împlini cu ele ritualul obişnuit, ci de a face ca persoana să devină mai sensibilă la rugăciunile Bisericii, la credinţa Bisericii, la căldura umană, la iubire, de a o înconjura cu rugăciunea Bisericii. Dacă ne ţinem numai de textul scris, bolnavul nu poate câteodată să-l înţeleagă din cauza limbii sau a anumitor forme de exprimare poate nepotrivite cu situaţia dată. Pentru acest motiv, este de preferat să rostim câteva cuvinte dintr-o rugăciune, pe care apoi să le dezvoltăm cu propriile noastre cuvinte. Acest lucru nu e un păcat, nu e o minciună. Mi-aduc aminte de o scrisoare a Sfântului Teofan Zăvorâtul, în care spune că ar trebui să asimilăm sentimentele şi gândurile conţinute în rugăciunile sfinţilor. Fiecare rugăciune a unui Sfânt ne vorbeşte despre felul în care şi L reprezenta el pe Dumnezeu, ce legătură a avut cu El, în ce relaţie a fost cu Dumnezeu şi cu propria sa conştiinţă, ce loc i-a fost rânduit în sânul lumii create. Toate acestea pot fi însuşite de către oricine mulţumită rugăciunilor. Ele pot deveni puţin câte puţin chiar rugăciunile tale. Numai că atunci când le pronunţi, trebuie să incluzi în ele propria-ţi trăire a întâlnirii tale cu Dumnezeu, conştientizarea propriei tale persoane şi a situaţiei tale din această lume creată. Lucrurile se prezintă mai mult sau mai puţin în felul următor: împrumutând rugăciunile lor, ale sfinţilor, ne găsim în situaţia unui om care ascultă muzica unor mari compozitori. El îşi împropri-ază din această muzică ceea ce poate el primi, adică anumite corzi ale sufletului său încep să vibreze, reacţionând la complexitatea unei muzici date. Pe măsură ce va asculta, sufletul lui se va rafina, se va sensibiliza, aşa încât va ajunge într-o bună zi să nu mai aibă nevoie de

muzică pentru că va putea trece de la sunet la tăcere sau pentru că va începe să vibreze la rezonanţa sunetelor pe care le-a ascultat cândva. Sfântul Teofan Zăvorâtul spune că folosirea rugăciunilor sfinţilor ne îngăduie să trecem nu de la un cuvânt la altul, ci de la un sentiment la altul. O singură privire aruncată asupra cuvintelor este suficientă pentru a naşte în tine aceste sentimente şi a-ţi îngădui în continuare să te adresezi lui Dumnezeu prin propriile-ţi cuvinte, dar sprijinindu-te pe aceste sentimente adânci, sincere, autentice, pe care Sfântul ţi le-a inspirat.

Mi se întâmplă să pun aceasta în practică atunci când, de exemplu, ne găsim în timpul Postului Mare şi organizăm o zi de reculegere duhovnicească6. La începutul zilei ţin o cuvântare, urmată de o oră de tăcere, după care ţin o a doua cuvântare, urmată de un alt răstimp de tăcere, la sfârşitul căruia urmează mărturisirea de obşte. Pentru a începe această mărturisire de obşte, citesc un fragment din Canonul de pocăinţă, apoi, sprijinindu-mă pe această lectură, improvizez înaintea lui Dumnezeu propria mea mărturisire. Trecem apoi la următoarele cuvinte din Canon.

Cred că la fel se poate face atunci când te rogi la căpătâiul unui muribund sau al unui bolnav. Îi citeşti câteva rânduri sau câteva cuvinte; acestea nasc în tine un sentiment viu, pe care îl poţi adapta la situaţia celui care agonizează sau care suferă, pentru că ele te-au mişcat în profunzime. O zicală orientală spune că, atunci când cineva trage cu arcul, nu-şi va ajunge ţinta dacă săgeata nu-i va străpunge în acelaşi timp şi lui inima. Acest cuvânt cred că e foarte adevărat. Dacă aceste cuvinte pe care le rosteşti nu-ţi străpung inima, bineînţeles că nu vor mişca pe nimeni. Acest lucru se referă atât la predică, la citirea rugăciunilor, la mărturisire, cât şi la orice relaţie umană normală. Pr. S.: Tocmai aţi menţionat subiectul mărturisirii. Încă nu am vorbit despre aceasta. Mulţi oameni, mai cu seamă cei aflaţi departe de Biserică, au nevoie la apropierea morţii de o reevaluare a întregii vieţi, care să-şi găsească expresia într-un act de mărturisire. Cum să le venim în ajutor? Cum să aducem un om la mărturisire, dacă el nu ştie ce cuvinte să folosească, dacă pur şi simplu nu are nicio practică în acest sens?

M.A.: Când timpul te presează, nu e momentul să-l catehizezi pe muribund sau pe bolnav. Aşa că problema se poate pune în felul următor: „Curând vei intra în veşnicie. Vrei să intri aşa, ştiindu-te împovărat de toate cele pe care le-ai putut aduna în timpul vieţii? Există în viaţa ta acţiuni, cuvinte, gânduri pe care cu adevărat ţi-ai dori să le laşi pe pământ, spre a fi reduse la praf şi cenuşă? Există în viaţa ta acţiuni, momente, care nu sunt demne de tine?” E vorba deci de un minimum. Se poate adăuga apoi, în funcţie de personalitatea bolnavului: „Există anumite lucruri care să te umple de ruşine înaintea lui Dumnezeu şi care să te facă să zici: Cum mă voi prezenta înaintea Lui, când m-am purtat aşa de mizerabil în tot timpul vieţii mele?... Dacă da, atunci, înainte de a pleca la cele veşnice, eliberează-te de această povară şi spune: Mă dezic de acele fapte ale mele; acum nu aş mai zice acele cuvinte pe care le-am rostit cândva; dacă aş putea să le şterg de pe tabla memoriei, aş face-o. În ceea ce-L

priveşte pe Dumnezeu, L-am invocat fără încetare, dar totuşi L-am înşelat, L-am trădat, L-am batjocorit şi m-am arătat a fi necredincios înaintea Lui. În privinţa relaţiilor mele cu oamenii, ştiam cât îi iubeşte pe ei Dumnezeu, dar mă purtam Viaţa, boala, moartea Mitropolit Antonie de Suroj ca şi cum Dumnezeu nu ar fi contat, ca şi cum eu aş fi fost Dumnezeu”. Toate acestea pot fi exprimate în câteva cuvinte; iar dacă cineva nu poate vorbi cu glas tare, el poate să-l spună lui Dumnezeu în lăuntrul inimii sale: „Tot ce m-a făcut nedemn de calitatea mea de om, de mine însumi, de părinţii mei, de Tine, de cei care m-au iubit, toate acestea le regret, iartă-mă!” Mărturisirea poate să dureze o clipă, căci nu e necesar să întârziem mult pentru a ne dezbăra de toate acestea.

Fr. S.: Dacă e îngăduit să dai împărtăşania unui om credincios, fie efortodox sau nu, se poate da, în acelaşi timp, şi o dezlegare scurtă?

M.A.: Da, ne putem ruga pentru ca Domnul să-i ierte toate păcatele. Formulele pot să varieze. Sunt cele pe care le folosim în mod obişnuit: „Iar eu, nevrednicul preot, prin puterea care mi-a fost dată, te iert şi te dezleg de toate greşelile tale”. Mai este formula de cerere folosită în Biserica Greacă: „Doamne, iartă-i lui toate păcatele”. Şi mai este o formulă veche care spune: „Iartă, Doamne, toate păcatele de care

s-a pocăit în mod sincer…” Eu personal nu aş utiliza această formulă înaintea omului aflat în pragul morţii, căci ea poate părea prea înfricoşătoare; ci mai degrabă m-aş ruga aşa:

„Doamne, Ţi-ai dat viaţa pentru a-l mântui pe acest om. Salvează-l! Nu-l trece cu vederea! Mântuieşte-l!”

Pr. S.: Cum ar putea preotul să-i ajute nu numai pe cei care vin la el, ci şi pe cei apropiaţi ai săi, care poate nu sunt practicanţi şi care nu sunt pregătiţi pentru moarte? M.A.: După părerea mea, trebuie să le acordăm maximum de timp de care dispunem. Nu e bine să venim cu un aer profesional, să spunem un cuvânt, după care să ne retragem. Trebuie să rămânem cu ei şi să le dăm pur şi simplu ocazia de a vorbi despre viaţă (deseori, atunci când omul e împovărat de un sentiment de nelinişte, simte nevoia să vorbească despre lucruri neînsemnate). Încetul cu încetul, vom putea să ne apropiem de subiectul principal: această viaţă este trecătoare şi în miezul ei se petrece ceva foarte serios. Acest lucru se poate întâmpla tot atât de bine în cazul tău sau în viaţa unei persoane iubite şi care se află în pragul morţii… înainte de toate, trebuie spus că iubirea nu poate fi biruită de moarte. Fie ca nimeni să nu-şi îngăduie vreodată să spună: „Noi ne-am iubit”, ci mai curând: „Noi ne iubim pentru veşnicie”. Mi s-a întâmplat de mai multe ori să spun celor prezenţi cu prilejul slujbei de înmormântare: „În loc de: Ne-am iubit, ziceţi: Ne iubim, pentru că cel adormit intră în veşnicie şi veşnicia este iubire, iar nu altceva. Vă puteţi înrădăcina în această veşnicie în aşa fel încât iubirea nu numai că nu moare, ci se adânceşte, devine mai pătrunzătoare, mai luminoasă”.

Pentru a putea fi astfel, luaţi aminte la aceste lucruri: Ce vă desparte de această persoană, ce s-a întâmplat între voi, în timpul acestor numeroşi sau puţini ani, de s-a aşezat o umbră peste iubirea voastră? Grăbiţi-vă să rezolvaţi toate aceste probleme reale: dificultăţi de caracter, nemulţumiri, iritări, agasări, tot ceea ce poate surveni între două persoane în cursul unei vieţi, căci pot exista realmente probleme foarte grave. Reflectaţi asupra a ceea ce vă apasă conştiinţa – a voastră sau a celuilalt. Ce este între voi care devine transparent ca un ecran şi care îngăduie ca minunea iubirii să treacă de la unul la celălalt? Nu rezolvaţi aceste probleme ca şi cum aţi regla o afacere

oarecare; nu veniţi cu vorbe de felul: „Să reflectăm acum la trecutul nostru pentru a face prezentul clar şi luminos”, ci rezolvaţi puţin câte puţin, una după alta şi pe îndelete fiecare problemă.

Se poate spune: „Regret, îmi pare atât de rău că ţi-am vorbit aşa în aceste ultime zile” sau: „Regret nespus toţi aceşti ani când nu ne-am înţeles, regret acel moment care ar fi putut însemna atât de mult pentru apropierea noastră”. Sunt atâtea de spus la acest subiect. Nu dau aici decât câteva exemple foarte sărace. Este astfel posibil să curăţăm puţin câte puţin atât în noi cât şi în celălalt zona întunecimilor, a umbrelor, a neîmpliniţi în iubire, sau propria angoasă – angoasa: „Şi dacă iubirea celor apropiaţi nu mă însoţeşte până în ultima clipă, şi va trebui să mor singur, deplin conştient de singurătatea mea, căci ei nu vor veni cu mine în veşnicie?” Se pot aborda aceste subiecte chiar cu oameni foarte simpli. Poate că în limbaj diferit, dar, în tot cazul, în limbajul lor, pentru că limbajul dragostei, al afecţiunii, al luminii sau al întunericului, poate fi înţeles de orice fiinţă umană.

Îi putem pregăti astfel, treptat, pe toţi cei din jur în ideea că moartea nu are ultimul cuvânt: dacă ştiţi iubi până la capăt, iubirea voastră nu va muri. Se poate totodată discuta despre ceea ce se va petrece mai târziu. Este un anumit lucru de care mă minunez întotdeauna – îl pomenesc cu ocazia slujbelor de înmormântare sau de rugăciune pentru cei adormiţi, când întotdeauna spun un cuvânt, fie înainte de a începe, fie chiar în timpul slujbei: „Iată, ne-am adunat aici. Ce ne-a îndemnat oare să stăm aşa, înaintea acestui coşciug sau înaintea acestei mese la care îi pomenim pe cei adormiţi? Iubirea. Iubirea, care nu moare odată cu moartea fiinţei iubite...”

Pr. S.: Despărţirea de o fiinţă poate fi acceptată mai uşor atunci când e vorba de o boală de lungă durată sau de o bătrâneţe prelungită. Dar în cazul unui accident, când moare un tânăr sau un copil, cum putem să aducem un sprijin părinţilor pentru a depăşi primul şoc?

M.A.: înainte de toate, nu trebuie să încercăm să consolăm pe cineva prin cuvinte golite de sens. Una din enoriaşele noastre îşi pierduse de curând copilul... Un tânăr preot se apropie de ea şi îi spuse: „Dacă aţi şti cât vă înţeleg tristeţea!” Această femeie, de o rară

verticalitate şi spontaneitate, se întoarse către el şi îi spuse: „Nu minţiţi! N-aţi fost niciodată mamă şi n-aţi pierdut niciodată un copil! Nu înţelegeţi nimic din durerea mea!” Dezarmat, el răspunse: „Vă mulţumesc că mi-aţi spus asta...” Fie ca nimeni să nu-şi îngăduie vreodată să comită o asemenea eroare. Durerea altuia nimeni n-o poate înţelege. Dumnezeu voieşte de la noi să înţelegem, să ne asumăm şi să ne stăpânim propria durere. Se poate spune de exemplu: „Gândiţi-vă că această fiinţă tânără a murit în plină înflorire a forţelor spirituale ale sufletului, în neprihănire. Ea şi-a luat zborul către veşnicie şi acum aveţi un mijlocitor, un înger păzitor înaintea lui Dumnezeu, care vă ocroteşte prin rugăciunea lui şi către care puteţi să vă îndreptaţi ca pentru a lega un dialog sau pentru a trăi bucuria de a-l reîntâlni într-o bună zi...” Nu e cu putinţă să dăm în acest moment îndeajuns de multe exemple, din cauza marii varietăţi de persoane şi de împrejurări.

Pr. S.: La moartea lui Lazar, Iisus a plâns. Care ar trebui să fie atitudinea noastră faţă de lacrimile celor care-şi plâng durerea despărţirii de cel drag?

M.A.: Lacrimile sunt un dar de la Dumnezeu. Niciodată nu trebuie să le împiedicăm să curgă. În această împrejurare Mântuitorul a plâns pentru moartea inevitabilă a lui Lazăr – inevitabilă pentru că lumea zace în păcat şi tot omul e condamnat să moară din pricină că păcatul ţine lumea sub stăpânirea lui. Hristos a plâns în acest moment, mi se pare mie, pentru prietenul său Lazăr şi, în general, pentru că omul a pierdut darul grozav pe care Dumnezeu l-a dat făpturii sale – viaţa veşnică. Dar prin păcatul omului, moartea a pătruns în lume şi iată că Lazăr, acest tânăr luminos, trebuie să moară pentru că odinioară păcatul şi-a făcut intrarea în lume. Iată de ce oamenii au dreptul să plângă pentru o fiinţă iubită, secerată de moarte, au dreptul să plângă pentru starea lor de orfani! Nimeni n-ar trebui să-i împiedice să plângă, e dreptul lor. Dar între lacrimi şi o criză de isterie sau de planşete fără credinţă este o mare diferenţă.

Pr. S.: Mai există pericolul ca persoana îndurerată, care l-a iubit atât de mult pe cel adormit, să nu se dea bătută şi să continue luni în şir, chiar şi ani, să plângă şi să se tânguiască...

M.A.: Cred pe de o parte că este perfect legitim ca cineva să plângă până la capătul zilelor sale pentru o despărţire, pentru imposibilitatea de a mai putea îmbrăţişa vreodată fiinţa iubită, de a-i auzi glasul, de a-i întâlni privirea, de a împărtăşi cu ea gândurile cele mai luminoase sau cele mai dureroase. În acest sens o mâhnire adâncă ne poate urmări în tot cursul vieţii, nu o îndurerare isterică inspirată de revoltă, ci o întristare liniştită, profundă, calmă – „Cât de minunat ar fi dacă ar fi posibilă o continuare a relaţiei de dinainte, prietenia de altă dată, vechea intimitate care nu va muri nicicând în sufletul meu”, ar spune o astfel de persoană.

Pe de altă parte, nu ar trebui alimentată în mod artificial această întristare – sentimentul dramatic al morţii celui apropiat nouă –, ca şi cum absenţa ei ar fi dovada că nu l-am fi iubit. Întristarea trebuie să se preschimbe în altceva: în iubirea care nu are sfârşit şi în conştientizarea faptului că şi eu îi voi urma pe acest drum. Şi eu va trebui să mor, şi atunci ce bucurie va fi când ne vom reîntâlni! Astfel că întristarea devine luminoasă.

Pr. S.: La cei ce se mâhnesc, deseori se simte o anumită revoltă surdă, mai ales când e vorba de moartea celor aflaţi la fragedă vârstă: „De ce acest copil? De ce acum, aşa de timpuriu?” Cum pot fi mângâiaţi aceşti oameni?

M.A.: Eu cred că în toate cazurile de boală sau de moarte primul lucru ce trebuie făcut este să-i mângâiem arătându-le compasiune, evitând să căutăm a-i convinge că ceea ce se întâmplă e în ordinea lucrurilor. Aceste situaţii sunt dureroase şi tragice, şi e nevoie să-i însoţim pe cale. De altfel ştim prea bine că, în cazul unui copil, moartea poate să-l apere de un rău şi mai mare. Mereu auzim ce se întâmplă în cele patru colţuri ale planetei: copiii suferă răniri – unii cu mâinile tăiate, alţii pierzându-şi vederea, alţii, loviţi la coloana vertebrală, rămân paralizaţi… şi te surprinzi gândind: ce fericiţi sunt acei copii care, aşa cum e scris în Sfânta Scriptură, după ce li s-a dat să guste un pic de miere, şi-au luat zborul spre veşnicie.

Nu îmi mai aduc aminte în viaţa cărui sfânt rus se găseşte următoarea povestire: O mamă se prăpădea de durere şi de supărare împotriva lui Dumnezeu, din cauza morţii copilului ei. Ea se adresă

unui ascet care îi spuse: „Mă voi ruga Domnului ca să-ţi explice”. După o vreme femeii îi apăru în vis Hristos care se apropie de ea şi îi spuse: „Îţi voi arăta care ar fi fost soarta fiului tău, dacă nu ar fi murit...” Ea îl văzu pe copil crescând şi pervertindu-se tot mai mult, sfârşind ca hoţ şi asasin. Atunci se trezi ţipând: „Da, Doamne, mai bine îi este lui să moară!” Dar ar fi cu totul nepotrivit să spunem această istorisire cuiva care şi-a pierdut copilul. Ar însemna să-i dăm o lovitură de gratie. Cu timpul însă i se poate sugera că poate moartea i-a salvat copilul de la ceva cu mult mai înfricoşător decât despărţirea de o viaţă efemeră.

Pr. S.: Această intervenţie mi se pare totuşi contestabilă. Atunci când mi s-a întâmplat să mă adresez în acest fel, nu am putut convinge pe nimeni. Poate că eu însumi nu eram convins. Ştiu că există şi acest demers, dar mi se pare că esenţialul este empatia, compasiunea...

M.A.: Cel care suferă are nevoie să-i fii alături în necazul lui, să-l însoţeşti până în adâncul durerii, fără a încerca să-l convingi de inexistenţa acestei dureri sau de cât de rău îşi face sieşi tânguindu-se astfel. Trebuie să acorzi timp harului şi trăirii lăuntrice să lucreze.

Pr. S.: Pentru încheiere, încă o întrebare în cu totul altă ordine de idei. Un om se află în agonie, fiind terorizat din raţiuni evidente. Ori preotul poate şi el la rândul lui să simtă teamă, mai cu seamă dacă e tânăr şi dacă nu a mai trăit o asemenea experienţă care tocmai îi stă înainte. Cum trebuie el să se comporte, cum să se stăpânească, unde să găsească un sprijin? La urma urmei, şi el tremură, ştiind că timpul presează, că momentul e teribil de grav atât în viaţa muribundului, cât şi în viaţa lui ca preot.

M.A.: Cred că în decursul vieţii trebuie să ne ţinem de o anumită regulă, şi anume că unicul timp de care dispunem este momentul prezent. Nu trebuie să contezi pe faptul că poţi să mai faci ceva în momentul următor. Fie că are experienţă sau nu, preotul trebuie să ştie că în acel moment el se găseşte în veşnicie, acolo unde timpul nu se scurge ca pe pământ şi deci, fără a ţine seama de această scurgere a timpului, să facă tot ce este necesar. Putem pronunţa un singur cuvânt şi salva astfel un om, sau putem alcătui un întreg discurs care să-l lase complet indiferent. Mi-ai pus o serie de întrebări în legătură cu preotul şi cu necesitatea lui de a se putea controla, de a-şi domina

sentimentele. Dacă va căuta spre sine, el nu va mai avea timp să se ocupe de aproapele său. Iată de ce, atunci când avem de-a face cu un eveniment tragic, trebuie pur şi simplu să ne spunem: „Mă voi gândi la mine mai târziu. Voi analiza cu de-amănuntul tot ceea ce simt doar atunci când nu voi mai fi de folos acestei persoane”. Iată un exemplu de alt ordin. Când un medic chirurg operează un bolnav sau un rănit, nu are timp să se gândească la el însuşi. Trebuie să se uite pe sine şi să se abandoneze în întregime lucrului său. A uita de sine, chiar în condiţiile unui bombardament, înseamnă a-ţi spune: „De voi fi ucis sau nu, asta nu mă priveşte. Acum sunt ocupat cu acest om…” în acest sens trebuie să ne formăm. Bineînţeles, acest lucru nu ne va reuşi întotdeauna. Sunt momente când te gândeşti la tine însuţi, şi atunci îţi poţi spune: „Piei de aici nălucă, pleacă de la mine. Mă împiedici să-mi fac lucrul meu”. Acest lucru trebuie învăţat. Tânărul chirurg se găseşte în aceeaşi situaţie.

Pr. S.: Aici este fondul problemei: ce se va întâmpla cu cel care nu a ajuns încă la această maturitate, care întâlneşte moartea pentru prima dată în viaţa lui?

M A.: Trezind în lăuntrul său compasiunea şi înţelegerea, el trebuie să-i acorde toată atenţia muribundului. Dacă sufletul lui suferă, plânge pentru acela, dacă gândeşte aşa: „Nu am cuvinte, nu am cunoştinţe, dar am tandreţe, căldură, pe care pot să le împărtăşesc”, dacă nu e în căutare de formule abile, de argumente, şi dacă este pur şi simplu plin de compătimire şi tandreţe, atunci îşi va atinge ţelul.

Pr. S.: Odată cu decesul muribundului, obligaţiile preotului iau sfârşit – spun obligaţii, ca şi cum ar fi vorba de o funcţie oarecare. Dar îi mai rămân unele treburi de îndeplinit. Mai întâi, să pomenească numele răposatului în timpul slujbelor precum şi în rugăciunile sale. Apoi, dacă acela are părinţi, rude apropiate, preotul poate şi se cuvine să-i viziteze şi să-i liniştească. Ce sfaturi se mai pot da?

M.A.: Mai întâi, preotul nu trebuie să vină cu atitudinea cuiva care vrea să dea lecţii. Nu trebuie să pretinzi sau să te prefaci că, doar pentru că eşti preot, ştii, înţelegi ceea ce nu ai avut până acum ocazia să trăieşti. Apoi trebuie să ai personal o relaţie cu moartea. Este unul din ţelurile vieţii noastre creştine: să ne obişnuim cu gândul la moarte,

să ştim că ea există şi cum să reacţionăm în faţa ei. Apostolul Pavel spunea că-şi aşteaptă moartea, pentru că doar trecând prin moarte se va putea uni cu Hristos, dincolo de barierele trupului şi ale materiei, însă adaugă apoi: „Dar pentru voi ar fi mai bine să mai rămân printre cei vii, aşa că voi mai trăi încă...” Iată limita. Dacă ne vom gândi cu adevărat la o întâlnire cu Dumnezeul cel Viu, nu ca la o întâlnire prin credinţă sau prin încercările momentului, ci ca la o comuniune neîncetată cu El, am putea visa la moarte, dorind-o cu sete, fiind în acelaşi timp gata să nu murim din cauza lui Hristos.

Pr. S.: Şi cum se poate transmite acest mod de a fi?

M.A.: Vezi, pentru a transmite ceva, indiferent ce, trebuie mai întâi să purtăm acest ceva în noi înşine. Insist asupra acestui aspect al lucrurilor, fie că suntem sau nu creştini, pentru că el este criteriul atitudinii noastre în faţa morţii, a noastre şi a fiinţelor dragi nouă.

Dacă cineva s-a maturizat cât de puţin sau se află într-un proces care duce spre maturizare, atunci poate să spună: „Da, e o pierdere teribilă, dar cel drag v-a părăsit pentru a pleca la Dumnezeul care l-a iubit scoţându-l din nefiinţă şi care acum l-a chemat lângă El, pentru a nu mai fi despărţiţi. Şi dacă vreţi ca moartea părintelui vostru să nu fie o despărţire, ar trebui ca prin rugăciune, în duh, prin trăirea voastră, să vă transpuneţi în lumea cerească. Dumnezeu v-a arătat calea pe care trebuie să o urmaţi. Dacă vreţi să fiţi împreună cu părintele vostru, va trebui să vă găsiţi acolo unde este el, şi anume cu Dumnezeu”. Nu spun, bineînţeles, că acest gând trebuie exprimat într-un mod atât de tranşant.

De altfel, un lucru care-i poate ajuta pe cei ce şi-au pierdut de curând un apropiat, este slujba de pomenire pentru cei adormiţi, Panihida. Regăsim aici cele mai diverse stări ale sufletului. Sfântul Teofan Zăvorâtul a rostit odată, la început de slujbă, aceste cuvinte: „Fraţi şi surori, să plângem, căci cel pe care-l îndrăgeam a plecat, dar să plângem ca unii care avem credinţă”. Plângem un mort pentru că omul nu a fost creat pentru a muri, el a fost creat pentru viaţa veşnică. Moartea a intrat în viaţă după ce omul s-a întors de la Dumnezeu v Iată de ce moartea ca atare este o tragedie. Văzută sub alt aspect, ea este o eliberare. Dacă ar trebui să trăim, fără a putea muri vreodată, în

această viaţă pământească destul de limitată pe care o cunoaştem, ar fi un coşmar îngrozitor. Iată de ce în această slujbă de pomenire a celor adormiţi, repetăm cuvintele psalmului: Fericită este calea pe care mergi astăzi, suflete, căci un loc de odihnă ţi s-a pregătit... (ei. Ps. 114, 7). Aceste cuvinte sunt adresate, în numele Bisericii, atât celui adormit, cât şi celor care le ascultă. Şi mai sunt o serie de pasaje, în care cel adormit pare a spune: „Nu mă plângeţi pe mine...”

MOARTEA – PIERDERE IREMEDIABILĂ. DOLIUL

Introducere

Mi s-a cerut să spun câteva cuvinte despre moarte: cum să ne pregătim pentru moarte şi cum să ne gândim la ea, cum să-i ieşim în întâmpinare. Aş dori să mai adaug, în ultima cuvântare, câteva lucruri referitoare la diferitele rânduieli legate de moarte ale Bisericii Ortodoxe; ce se întâmplă cu trupul celui răposat şi care e atitudinea noastră faţă de acest trup ce a însoţit sufletul în tot ceea ce el a săvârşit pe parcursul vieţii.

Aducerea aminte de moarte

Pentru început aş dori să risipesc, dacă voi putea, mentalitatea obişnuită a omului modern referitoare la moarte – sentimentul de temere, de respingere, gândul că moartea e cel mai rău lucru care i se poate întâmpla unui om şi că 29

supravieţuirea trebuie urmărită cu orice preţ, chiar dacă ea nu are nimic de-a face cu trăirea adevărată.

În primele veacuri, când creştinii erau mai aproape atât de rădăcinile lor păgâne, cât şi de experienţa extraordinară, zguduitoare a convertirii, a descoperirii Dumnezeului celui Viu în şi prin Hristos, se vorbea despre moarte ca şi de o naştere întru veşnicie. Era percepută nu ca un sfârşit, nu ca o înfrângere finală şi totală, ci ca un nou început. Viaţa era considerată o ascensiune către cele veşnice, iar moartea ca o uşă care se deschide şi prin care ni se îngăduie să intrăm. Aceasta explică de ce adeseori creştinii obişnuiau să-şi amintească unii altora despre moarte, în cuvinte precum Adu-ţi aminte de moarte. Între rugăciunile pe care Sfântul Ioan Hrisostom ni le-a lăsat ca moştenire de preţ, există una în care îi cerem lui Dumnezeu să ne dăruiască aducerea aminte de moarte. Când ne adresăm cu astfel de cuvinte

omului modern, reacţia îndeobşte întâlnită este aceea de respingere, de repulsie. Înţelegem noi, oare, prin aceste cuvinte, că aducerea aminte de moarte este ca sabia lui Damocles atârnată deasupra capului, că în orice clipă praznicul vieţii poate să ia sfârşit în chip tragic, oribil chiar? înseamnă oare că, de câte ori ne întâmpină o bucurie, trebuie să conştientizăm că va avea un sfârşit? Că dorim să întunecăm lumina fiecărei zile cu teama unei morţi iminente?

Nu aşa simţea creştinul primelor veacuri. Ceea ce el simţea, era că moartea este un moment decisiv, când trebuie să ia sfârşit tot ceea ce mai putem face pe pământ, şi că trebuie să ne grăbim să împlinim tot ceea ce poate fi împlinit aici. Iar telul vieţii, în duhul marilor îndrumători în viaţa duhovnicească, era să devenim acea persoană autentică, aşa cum a gândit-o Dumnezeu, care să se apropie pe cât posibil, după puterile sale, de ceea ce Apostolul Pavel numeşte măsura vârstei deplinătăţii lui Hristos (El. 4, 13). Acesta era în mod paradoxal ţelul, aspiraţia de împlinit în viaţă, şi anume – a ne transforma, în modul cel mai desăvârşit posibil, într-un chip neprihănit al lui Dumnezeu.

Sfântul Pavel spune într-una din epistole că trebuie să ne zorim să trăim, deoarece timpul este amăgitor. Este oare timpul amăgitor cu adevărat? Nu trăim noi oare toate zilele vieţii noastre ca şi cum am scrie în grabă, neîngrijit, o ciornă a vieţii pe care eventual o vom copia pe curat într-o bună zi, mai târziu?! Ca şi cum ne-am mulţumi să strângem laolaltă tot felul de materiale, rămânând ca abia mai târziu să ridicăm construcţia propriu-zisă, ce ar trebui să fie expresie a frumuseţii, armoniei, sensului? Trăim astfel an după an, fără a duce la împlinire şi desăvârşi ceea ce am putea face acum, fiindcă gândim că avem tot timpul înaintea noastră: vom împlini mai târziu; într-o bună zi vom trece ciorna pe curat. Anii vor trece şi nu o vom mai face niciodată, nu numai pentru că moartea vine şi ne seceră, ci şi pentru că, intrând într-o altă etapă a vieţii, devenim incapabili să mai facem ceea ce etapele anterioare ne-ar fi îngăduit să facem. Nu la anii maturităţii putem împlini o tinereţe frumoasă şi plină de sens, după cum nu la vârsta bătrâneţii putem să dezvăluim lui Dumnezeu şi lumii întregi ceea ce am fi putut fi în anii maturităţii. Este un timp pentru

toate, dar, odată ce timpul s-a dus, sunt anumite lucruri ce nu mai pot fi realizate.

Am citat în nenumărate rânduri cuvintele lui Victor Hugo, care spunea că focul din ochii tinerilor ar trebui să devină lumina din ochii celor bătrâni. Timpul focului incandescent trece, vine timpul când ar trebui să fim lumină, iar noi nu mai putem face acele lucruri ce pot fi făcute doar în zilele înflăcărării noastre.

Zilele sunt amăgitoare. Timpul este amăgitor. Când ni se spune că trebuie să cugetăm la moarte, nu ni se spune pentru a ne face să ne temem de viaţă; ci pentru a ne face să trăim cu toată intensitatea pe care am putea-o avea doar dacă am fi conştienţi că fiecare clipă este singura clipă de care dispunem şi că fiecare moment al vieţii noastre trebuie să fie desăvârşit. El nu trebuie să fie doar un pasaj, o trecere, ci o culme ca şi creasta unui val, nu o înfrângere, ci o izbândă. Când vorbesc de înfrângere sau de izbândă nu mă refer la un succes exterior sau la lipsa lui, ci mă gândesc la o împlinire lăuntrică, la o creştere, la capacitatea de a fi în mod desăvârşit şi pe de-a-ntregul ceea ce suntem în momentul prezent.

Prepil timpului

Gândiţi-vă numai cum ar fi dacă am conştientiza că fiecare clipă a vieţii noastre ar putea fi şi cea din urmă, că acest moment ne e dat pentru a atinge o anume desăvârşire, că vorbele pe care le spunem ar putea fi şi ultimele, şi că ele trebuie să exprime toată frumuseţea, înţelepciunea, cunoaşterea şi, mai presus de orice, toată dragostea pe care am dobândit-o de-a lungul întregii vieţi, oricât de lungă sau scurtă ar fi fost ea! Cum neam comporta unii faţă de alţii dacă momentul prezent ar fi singurul moment de care dispunem şi dacă acest moment ar trebui să exprime toată dragostea şi grija ce-o avem pentru celălalt! Am trăi cu o intensitate şi cu o profunzime pe care altfel nu am putea să le atingem vreodată. Dar nu suntem conştienţi de ceea ce reprezintă momentul prezent. Trecem de la trecut la viitor fără să trăim cu intensitate momentul prezentului.

În jurnalul său, Dostoievski ne spune ce i s-a întâmplat când a fost condamnat la moarte. Aflându-se în aşteptarea momentului execuţiei prin spânzurătoare, stătea şi privea lumea din jurul lui. Cât

de strălucitoare era lumina şi cât de minunat era aerul pe care îl respira, cât de frumoasă lumea din jurul lui, cât de preţioasă fiecare clipă a vieţii, acum când încă mai era în viaţă, dar se afla în prag de moarte. „O, spuse el în acel moment, dacă mi s-ar dărui viaţa, nicio clipă n-aş mai irosi-o în zadar”. I se dăruise viaţa, şi atât de mult risipise din ea. Dacă am fi conştienţi de aceasta, cum ne-am trata unii pe alţii, şi chiar pe noi înşine!

Dacă am şti că persoana căreia îi vorbim ar putea muri dintr-o clipă în alta şi că sunetul vocii noastre, conţinutul cuvintelor, gestul pe care îl facem, modul în care ne adresăm, intenţiile noastre ar putea fi ultimele lucruri percepute de ea şi pe care le-ar lua cu sine în veşnicie, cât de atenţi, de grijulii, de iubitori am fi, cu adevărat. Căci experienţa arată că în faţa morţii orice resentimente, amărăciuni, antipatii reciproce se şterg şi dispar. Moartea este prea mare faţă de ceea ce ar trebui să ne apară nesemnificativ chiar şi la scara vieţii vremelnice.

Văzând moartea din acest unghi, gândul şi aducerea aminte de moarte ar fi singura putere ce ar face ca viaţa să fie intensă. A trăi pentru a fi la înălţimea morţii, a trăi în aşa fel încât, oricând neam întâlni cu moartea, să ne găsească pe culme, pe creasta valului, nu în groapă, pentru ca ultimele noastre cuvinte să nu fie inutile şi ultimul nostru gest să nu fie zadarnic! Aceia dintre noi care au avut ocazia să petreacă o vreme lângă un muribund – adică lângă o persoană conştientă de apropierea morţii, în timp ce şi noi înşine eram conştienţi de aceasta – trebuie să fi înţeles ce poate însemna prezenţa morţii când e vorba de o relaţie umană. Înseamnă că fiecare cuvânt trebuie să conţină toată preţuirea, toată frumuseţea, armonia şi dragostea care se aflau poate în stare de dormitare în această relaţie. Înseamnă că nimic nu e mic sau neînsemnat, deoarece totul, oricât de mărunt ar părea, poate fi o expresie a iubirii sau o negare a ei.

Amintiri personale: Moartea mamei mele

Timp de trei ani mama mea a suferit de cancer. A fost operată fără succes. Doctorul m-a informat, adăugând: „Dar… bineînţeles că nu îi veţi spune mamei dumneavoastră”. I-am răspuns: „Bineînţeles că îi voi spune”. Şi aşa am şi făcut. Îmi amintesc că m-am apropiat de ea ca să-i spun că medicul a telefonat să mă anunţe că operaţia nu a reuşit.

Am rămas tăcuţi, după care mama mi-a spus: „Aşa că voi muri”. I-am răspuns: „Da”. Apoi am rămas într-o tăcere adâncă, împărtăşindu-ne unul altuia tot ceea ce trăiam, fără să spunem un cuvânt. Nu am căutat în niciun fel să examinăm situaţia. Ne aflam în faţa unui intrus care apăruse în viaţa noastră şi bulversase totul. Nu era o fantomă, nu era un rău, nu era o spaimă. Era ceva definitiv, pe care trebuia să-l primim, fără să ştim cum se va sfârşi. Am rămas amândoi fără să rostim vreun cuvânt atâta timp cât ne-au cerut sentimentele. Apoi viaţa şi-a reluat cursul ei.

În consecinţă s-au întâmplat două lucruri. Primul a fost că în niciun moment, nici mama, nici eu nu ne-am împotmolit în vreo minciună, obligaţi să jucăm o comedie, dar nici nu am rămas dezarmaţi. Niciodată n-am simţit nevoia de a intra în camera mamei cu un zâmbet fals pe buze, spunând cuvinte lipsite de adevăr. Niciodată nu am jucat comedia vieţii învingătoare asupra morţii, nici n-am pretins că boala e în declin sau că lucrurile stau mai bine decât în realitate, când amândoi ştiam prea bine că nu era aşa. În niciun moment niciunul dintre noi nu s-a simţit lipsit de sprijinul celuilalt. Erau clipe când mama simţea că are nevoie de ajutor. Atunci suna clopoţelul, eu soseam şi vorbeam despre moartea ei, despre durerea mea, despre durerea despărţirii de ea. Iubea viaţa, o iubea profund. Cu câteva zile înainte de a muri ea a spus că ar fi gata să trăiască 150 de ani în suferinţă, dar să trăiască… Iubea frumuseţea primăverii, care tocmai se apropia. Ne iubea pe noi. Gândul despărţirii o umplea de durere. Oh, să poţi atinge această mână care nu mai este şi să auzi sunetul unui glas care a tăcuţi (Tennyson).

Au venit şi alte momente, când durerea despărţirii era insuportabilă, şi atunci Viaţa, boala, moartea stăteam şi discutam cu ea despre asta. Ea, la rândul ei, îmi oferea tot sprijinul, consolându-mă pentru moartea sa. Relaţia noastră a fost profundă şi adevărată. Nu exista nici umbră de minciună în ea. Tocmai de aceea relaţia noastră era marcată de adevăr până în adâncul ei. Şi apoi mai era şi un alt aspect, pe care l-am mai pomenit. Pentru că moartea era pe aproape, pentru că ea putea surveni în orice clipă şi atunci ar fi fost prea târziu de îndreptat ceva, trebuia ca totul să exprime în fiece moment, în

modul cel mai deplin şi desăvârşit, preţuirea şi iubirea de care relaţia noastră era marcată. Doar moartea poate să umple de măreţie şi de sens ceea ce în aparenţă este mărunt şi nesemnificativ: felul în care pregătim o ceaşcă de ceai pe o tavă sau aşezăm o pernă la spatele unui bolnav, tonul vocii noastre când îi vorbim, modul în care ne mişcăm – totul poate fi expresia profunzimii legăturii sufleteşti. Dacă se percepe vreo notă falsă, dacă apare vreo fisură, dacă ceva distruge armonia, totul trebuie reparat pe loc. Cea mai mică îndoială poate fi dezastruoasă, cea mai mică amânare lasă timpul să treacă fără întoarcere. Moartea îl pune pe om faţă în faţă cu adevărul vieţii la o intensitate şi într-o transparenţă de neegalat. Prea târziu?

Ceea ce evocăm acum e de foarte mare importanţă, deoarece influenţează atitudinea noastră în faţa morţii. Moartea ne lansează o provocare: să creştem la deplina noastră măsură, călăuziţi de o aspiraţie statornică, străduindu-ne necontenit a fi tot ceea ce putem fi, fără vreo nădejde că vom fi mai buni cândva, mai târziu, dacă nu ne îngrijim chiar azi să fim cum trebuie. Dostoievski, în Fraţii Karamazov, spune că iadul poate fi rezumat în două vorbe: prea târziu! Numai amintirea morţii poate să ne motiveze să trăim astfel încât niciodată să nu fie cazul să ne confruntăm cu acest cuvânt înfricoşător, cu această evidenţă înfricoşătoare: „E prea târziu!” Cuvinte ce ar putea fi spuse, gesturi ce ar putea împlini o relaţie, nu mai pot fi făcute. Asta nu înseamnă că trebuie să abandonăm orice intenţie de a mai făptui ceva în acest sens; acestea se vor putea împlini altcumva, dar vor fi scump plătite, cu preţul unei mai mari frământări a sufletului.

Aş dori să ilustrez cu un exemplu, ca să fie mai pe înţeles. Cu mulţi ani în urmă, un bătrân de vreo 80 de ani a venit să mă vadă. Voia să-mi ceară un sfat, fiindcă nu mai putea continua să trăiască în starea de zbucium şi neîmpăcare ce-l stăpânise timp de 60 de ani. În timpul războiului civil din Rusia, el ucisese o fată pe care o iubea şi care îl iubea. Se îndrăgiseră mult şi intenţionau să se căsătorească, dar în timpul unui schimb de focuri ea a ţâşnit dintr-odată, traversând linia de foc, şi a fost prea târziu ca el să oprească împuşcătura. Vreme de 60 de ani nu şi-a mai putut afla liniştea. Nu numai că pusese capăt unei vieţi care îi fusese infinit de dragă, dar curmase în plină floare firul

vieţii nespus de preţioase a fetei pe care o iubea.

Mi-a spus că s-a rugat, implorând iertare de la Domnul, spovedindu-se cu pocăinţă, primind dezlegare şi împărtăşindu-se cu Sfintele Taine, şi că făcuse tot ceea ce-i trecuse prin minte lui şi celor către care se îndreptase pentru sfat, dar tot nu-şi putea găsi pacea. Sub inspiraţia harului şi mişcat de o profundă simpatie şi compasiune i-am spus: „Te-ai adresat lui Hristos pe care nu L-ai ucis, unor preoţi cărora nu le-ai făcut niciun rău. De ce nu te-ai gândit însă niciodată să te adresezi şi tinerei fete pe care ai ucis-o, cerându-i iertare?” S-a arătat surprins. Oare Dumnezeu nu poate ierta? Nu este El singurul care poate ierta păcatele oamenilor pe pământ? Desigur că aşa este. Dar i-am sugerat că dacă fata pe care o împuşcase îl iartă, ea ar putea, chiar mijloci pentru el şi atunci însuşi Domnul nu ar fi indiferent la cererea ei. I-am sugerat că ar trebui ca după rugăciunea de seară să stea şi să-i spună fetei durerea şi zbuciumul minţii şi a inimii pustiite, suferinţele pe care le îndurase în toţi aceşti 60 de ani, şi să-i ceară iertare, cerându-i apoi să mijlocească pentru el şi să-L roage pe Dumnezeu să-i trimită pace în inimă ca semn că a fost iertat. Aşa a şi făcut şi astfel a dobândit într-un sfârşit pacea sufletului. Deci ceea ce a rămas nerezolvat pe pământ, îşi poate găsi o dezlegare, şi ceea ce nu şi-a aflat iertare pe pământ, poate fi tămăduit mai târziu, dar cu preţul unor ani de durere şi remuşcări, de zbucium şi de lacrimi.

Moartea ca despărţire de Dumnezeu

Când ne gândim la moarte, nu trebuie să ne gândim ca la un eveniment fie glorios, fie de întristare. Imaginea pe care Dumnezeu ne-o oferă în Biblie e mult mai complexă decât aceasta. Pe scurt, Dumnezeu nu ne-a creat pentru moarte şi minicire. El ne-a creat pentru viaţa veşnică. Ne-a chemat la nemurire – nu numai la nemurirea pe care ne-o dă învierea, ci la o nemurire ce nu cunoaşte moarte. Moartea s-a manifestat ca o consecinţă a păcatului. Ea a apărut pentru că omul L-a pierdut pe Dumnezeu, s-a depărtat de El şi a căutat căi prin care să dobândească totul în afara lui Dumnezeu şi fără de El. Cunoştinţele pe care le-ar fi putut dobândi prin părtăşia cu înţelepciunea şi cunoaşterea lui Dumnezeu, omul a încercat să le dobândească prin sine. În loc să vieţuiască în strânsă unire cu

Dumnezeu, el a ales egocentrismul şi autonomia. Pastorul francez Roland de Curie a plăsmuit în scrierile sale o imagine destul de grăitoare, spunând că, în clipa când omul a întors spatele lui Dumnezeu şi a privit spre infinit, nu L-a mai văzut pe Dumnezeu – şi cum Dumnezeu este singura sursă de viaţă, omul nu a mai avut ce face, decât muri.

Dacă cercetăm Biblia, aflăm ceva care ar putea să ne atragă atenţia asupra destinului umanităţii. Moartea a venit, dar nu a putut cuceri omenirea dintr-odată, în acelaşi mod în care a cucerit-o mai târziu. Oricare ar fi fost, în cifre obiective, lungimea zilelor vieţii primelor mari generaţii de patriarhi, vedem că totuşi numărul zilelor s-a diminuat treptat. Într-un pasaj din Biblie se spune că moartea a cucerit omenirea pas cu pas. Moartea a survenit atunci când mai exista încă putere de viaţă; dar treptat, de la o generaţie la alta de oameni muritori şi păcătoşi, ea n-a încetat să reducă viaţa omenirii din ce în ce mai mult. Da, moartea este o tragedie. Pe de o parte, ea este monstruoasă, nu ar trebui să existe deloc. Ea este rezultatul pierderii de Dumnezeu. Totuşi, ea are şi o altă dimensiune. O nesfârşită despărţire de Dumnezeu, mii şi mii de ani de viaţă trăiţi fără vreo nădejde că s-ar putea pune capăt acestei despărţiri de Dumnezeu, iată ce ar fi fost cu mult mai înfricoşător decât dezintegrarea structurii noastre trupeşti şi sfârşitul acestui cerc vicios!

O relaţie dublă în relaţia noastră cu moartea, importante sunt două aspecte. Când cineva moare, ni se frânge inima pe drept cuvânt. Putem constata cu groază faptul că păcatul e cel care a ucis fiinţa iubită. Putem refuza să vedem în moarte ultimul cuvânt, ultimul eveniment al vieţii. Suntem îndreptăţiţi să-l plângem pe cel plecat dintre noi, pentru că moartea nu ar trebui să existe. Răul a fost cel ce a ucis fiinţa umană. Pe de altă parte, ne putem bucura pentru el deoarece a început o viaţă nouă, eliberat de orice legătură. Şi, din nou, putem plânge pentru durerea despărţirii, putem să ne deplângem singurătatea, dar în acelaşi timp trebuie să învăţăm ceea ce deja a prevăzut şi a prescris Vechiul Testament când s-a spus: Dragostea e la fel de tare ca moartea (ei. Cântarea Cântărilor 8, 6) – dragostea ce nu îngăduie ca amintirea celui iubit să se şteargă, dragostea ce nu

îngăduie să vorbim la timpul trecut despre relaţia noastră cu fiinţa iubită: „Îl iubeam, ne simţeam atât de aproape”, ci se exprimă la prezent: „Îl iubesc, mi-e drag, ne simţim atât de aproape”.

Aşa că în moarte există o complexitate, putem spune chiar o dualitate. Dar dacă suntem poporul lui Hristos, nu avem dreptul să ne îngăduim a trece cu vederea naşterea întru veşnicie a celui plecat dintre noi, pentru că noi înşine suntem atât de profund loviţi de această pierdere şi de pământeasca noastră singurătate. Există de asemenea în moarte o putere de viaţă ce ne atinge şi pe noi.

Dacă iubirea noastră este statornică, dacă suntem în măsură să ni-i amintim nu doar cu mintea, ci şi cu inima, atunci prin moartea lor, a celor dragi, suntem într-un anume sens deja în veşnicie, acolo unde trăiesc ei – să ne amintim cuvântul lui Hristos care ne spune că Acolo unde îţi este comoara, îţi va fi şi inima (ei. Matei 6, 21). Dacă în inimile noastre le suntem credincioşi, atunci suntem deja împreună cu ei. Dacă viaţa lor a însemnat ceva pentru noi, dacă ea a fost pentru noi un exemplu sau un avertisment, atunci putem trăi nu în despărţire, ci în comuniune neîntreruptă cu ei şi spre răscumpărarea şi proslăvirea lor. Putem întrupa în viaţa noastră tot ceea ce a fost mai semnificativ şi nobil, şi adevărat în ei, astfel încât într-o bună zi, când ne va veni şi nouă vremea să stăm înaintea lui Dumnezeu dimpreună cu întreaga omenire, să-l putem oferi Domnului toate roadele, toată recolta grăunţelor sădite în noi prin pilda vieţii lor, care au crescut şi rodit mulţumită iubirii noastre nemuritoare, şi atunci să spunem Domnului: „Ia toate acestea de la mine, ele îi aparţin lui (sau ei); eu sunt doar ogorul, semănătorul a fost el! Exemplul lui, cuvintele sale, persoana sa au fost ca sămânţa răspândită pe acest pământ, şi acum recolta ce s-a strâns îi aparţine”.

Alt lucru, pe care persoana îndoliată trebuie să-l înveţe, este să nu vorbească despre relaţia de dragoste la timpul trecut. N-ar trebui să spunem: „Neam iubit unul pe altul”. Ar trebui să spunem întotdeauna: „Ne iubim unul pe altul”. E important să ne amintim cuvintele Vechiului Testament: Dragostea e la fel de tare ca moartea (ei. Cântarea Cântărilor 8, 6). Dragostea nu poate să se stingă din cauza morţii. Nu putem îngădui ca dragostea să devină ceva de domeniul

trecutului, fără să recunoaştem prin aceasta că nu credem în continuitatea vieţii persoanei care a murit. Dar atunci ar trebui să recunoaştem că nu avem credinţă, că suntem atei în sensul cel mai crud al cuvântului, și să privim realitatea dintr-un unghi cu totul diferit, să privim în faţă faptul că, dacă nu există Dumnezeu, dacă nu există viaţă veşnică, atunci moartea care a survenit nu are nicio semnificaţie metafizică. Este doar un eveniment al istoriei naturii. Este o victorie a legilor fizicii şi chimiei şi deci o întoarcere a persoanei la elementele naturii şi la o existenţă continuă nu ca persoană, ci ca parte a naturii. Trebuie să privim în faţă fie credinţa noastră, fie absenţa ei, să luăm poziţie şi să acţionăm în consecinţă.

Amintiri personale

Este greu, aproape imposibil, să nu fii subiectiv când e vorba de probleme de viaţă şi de moarte. Așa că voi vorbi din punctul meu de vedere, deşi poate această notă mai personală nu va fi agreată de toată lumea.

Întâlnim moartea în viaţa noastră, în primul rând, nu ca pe un subiect de reflecţie (cu toate că şi acest lucru se întâmplă), ci ca urmare a pierderii celor apropiaţi nouă sau a altor persoane din preajma noastră. Aceasta este experienţa indirectă a morţii care ne serveşte mai apoi ca fundament pentru a reflecta asupra certitudinii propriei noastre morţi şi asupra modului în care ne raportăm la ea.

Voi începe de aceea cu câteva exemple despre propria mea întâlnire cu moartea, şi aceasta vă va lămuri poate atitudinea mea în faţa ei.

Prima mea amintire despre moarte vine de foarte departe, din trecut, din vremea când eram doar un copil şi trăiam în Persia. Într-o seară, părinţii mei m-au luat ca să vizităm grădina de trandafiri a unui om care era vestit pentru frumuseţea florilor lui.

Ajungând acolo, am fost primiţi de stăpânul casei care ne omului de a rămâne în picioare nu numai în primejdie, în suferinţe, în faţa vieţii cu toate aspectele ei multiple, cu toate complexităţile ei, ci şi în faţa simplităţii şi violentei morţii.

Alte câteva amintiri

Pe când eram adolescent, întorcându-mă dintr-o tabără de vară,

tatăl meu m-a întâmpinat exprimându-şi îngrijorarea pentru modul în care fusese organizată acea tabără: „Mă gândeam – spuse el – că ţi s-a întâmplat ceva”. Cu dezinvoltura specifică adolescenţei l-am întrebat „Ţi-era teamă că-mi voi rupe un picior sau că-mi voi suci gâtul?” El îmi răspunse cât se poate de serios, cu un surâs discret care îl caracteriza şi cu iubirea sobră pe care mi-o purta: „Nu, acest fapt ar fi contat prea puţin. Mi-a fost teamă că ţi-ai pierdut integritatea sufletului”. După care continuă: „Ţine minte: fie că trăieşti, fie că mori – este de prea mică importanţă. Ce contează cu adevărat, şi ar trebui să conteze şi pentru tine, şi pentru alţii, este pentru ce raţiune trăieşti şi pentru ce cauză eşti gata să-ţi dai viaţa”.

Aceste cuvinte mi-au arătat din nou cum trebuie evaluată viaţa şi cum ar a întâmpinat împreună cu servitorii. Am fost plimbaţi prin frumoasele lui grădini, invitaţi să ne înfruptăm din gustări, după care am plecat acasă cu sentimentul de-a ne fi bucurat de cea mai caldă, mai cordială şi mai lipsită de formalism ospitalitate pe care şi-ar imagina-o cineva vreodată. Am aflat abia în ziua următoare că, în timp ce noi eram cu stăpânul casei făcând înconjurul locului, admirând florile, oferindu-ni-se gustări, fiind trataţi cu toată curtoazia Orientului, fiul său, care fusese ucis doar cu câteva ore înainte, zăcea într-una din camerele casei. Şi oricât de mic eram, acest fapt mi-a dat o înţelegere a ceea ce este viaţa şi moartea, a datoriei pe care cei în viaţă o au faţă de ceilalţi semeni ai lor care trăiesc, indiferent de împrejurările în care se găsesc.

A doua amintire pe care o am este aceea a unei conversaţii între două tinere femei, în timpul războiului civil sau spre sfârşitul primului război mondial. Fratele uneia dintre ele, care era logodnicul celeilalte, fusese ucis. Când logodnica a primit vestea, s-a dus imediat la sora tânărului ucis şi i-a spus: „Bucură-te, fratele tău a murit ca un erou, luptând pentru ţara sa!” Aceasta m-a făcut să înţeleg măsura măreţiei sufletului omenesc, a nemărginirii curajului omenesc, capacitatea trebui să fie viaţa în relaţie cu moartea: o ultimă chemare pentru a învăţa să trăieşti, încât – după cum mi-a spus altă dată – să-ţi aştepţi propria moarte aşa cum un tânăr şi ar aştepta mireasa, să aştepţi venirea morţii ca a cuiva drag, să aştepţi deschiderea porţii.

Mai departe, acest gând e un gând care cere mai multă cugetare decât am făcut-o eu. Şi încă ceva… ce am perceput în inima mea într-un mod aproape violent în decursul acestei săptămâni a Patimilor: dacă Hristos este Poarta care se deschide către veşnicie, atunci El este moartea noastră. Într-adevăr, acest fapt ar putea fi întărit printr-un pasaj din Epistola către Romani, pe care-l citim la Botez, şi anume că ne cufundăm în moartea lui Hristos ca să înviem împreună cu El. Şi mai este un pasaj din a doua Epistolă către Corinteni, unde se spune că purtăm în trupul nostru moartea lui Hristos. El este moartea şi El este însăşi Viaţa şi învierea.

Moartea tatălui meu în fine, o ultimă imagine – moartea tatălui meu. El era un om liniştit, tăcut, şi ne vorbeam puţin unul altuia. În ziua de Paşte, i s-a făcut rău, aşa că se întinse pe pat M-am aşezat lângă el şi, pentru prima oară în viaţa noastră, ne-am vorbit cu o sinceritate totală. Semnificaţia celor spuse nu stătea în cuvinte, ci în deschiderea minţii şi a inimii; porţile s-au deschis. Tăcerea era tot atât de deschisă şi profundă precum cuvintele. După aceea a trebuit să plec şi mi-am luat rămas bun de la toţi cei din cameră, dar nu şi de la el, fiindcă am simţit că, întâlnindu-ne aşa cum ne întâlniserăm, nu ne-am mai fi putut despărţi în veci unul de celălalt. Nu ne-am luat rămas bun, nu am schimbat nici măcar un la revedere sau pe curând. Noi doi ne întâlnisem şi era pentru totdeauna. El a murit în aceeaşi noapte. Mi-aduc aminte că, întorcându-mă de la spitalul unde lucram, spunându-mi-se că a murit, m-am dus în camera lui şi am închis uşa în urma mea. Am perceput în acele clipe o tăcere de o calitate şi o profunzime ce nu ţinea de absenţa zgomotului, a sunetului. Era o tăcere plină de substanţă, era o tăcere aşa cum o exprimase scriitorul francez Georges Bernanos întruna din nuvelele sale – o tăcere care era în ea însăşi o prezenţă. M-am auzit atunci spunând: „Şi mai sunt oameni care îndrăznesc să spună că există moarte! Ce neadevăr!”

Asistenţa muribunzilor îmi amintesc de un alt soldat, un tânăr tată, care îşi lăsase în spatele frontului soţia şi ferma şi care mi-a spus: „Astăzi voi muri. Mă doare să-mi părăsesc femeia, dar nu am încotro… şi mi-e atât de frică să mor singur”. I-am spus că nu va fi aşa, pentru că voi sta lângă el şi, atât timp cât va putea fi conştient de prezenţa mea,

să-şi ţină ochii deschişi sau chiar să-mi vorbească, iar apoi să-mi ţină mâna şi din când în când să o strângă pentru a se asigura că mă aflu acolo. Aşa am stat cu el şi a murit în pace. A fost cruţat de singurătatea morţii. Se poate întâmpla ca Dumnezeu să îngăduie cuiva să moară singur, dar aceasta nu înseamnă că e abandonat; e vorba de o singurătate în prezenţa lui Dumnezeu, în siguranţa faptului că nimeni nu se va năpusti în mod necugetat, dramatic, nici nu va comunica neliniştea, teama sau deznădejdea sa acelui suflet care va putea astfel, în deplină libertate, să-şi facă intrarea în veşnicie.

Ultimul meu exemplu este luat din trăirea unui tânăr în jur de 20 de ani căruia i s-a cerut să petreacă o noapte la căpătâiul unei bătrâne pe moarte. Ea nu crezuse niciodată în nimic altceva decât în cele materiale. Şi acum era pe punctul de a pleca. Când tânărul sosi la ea seara, bătrâna nu mai reacţiona la cele din afară. El se aşeză alături de patul ei şi se rugă; se ruga aşa cum putea, în cuvinte de rugăciune, în tăcere rugătoare, cu un sentiment tainic de preţuire şi compătimire, de adâncă tulburare şi uimire. Ce se întâmpla cu această femeie care intra acum într-o lume pe care o negase întotdeauna, pe care nu o percepuse niciodată? Ea aparţinea pământului. Cum putea deci să dobândească intrarea în ceruri? Şi iată ce-i fu dat acestui tânăr să trăiască, ce percepu el sau cel puţin crezu că percepe în decursul întrevederii cu această bătrână, faţă de care se simţea pătruns de milă şi puţin încurcat. Mai întâi, o vreme, femeia a stat întinsă nemişcat pe pat. Apoi tânărului i-a devenit tot mai clar, din ceea ce ea comunica, din exclamaţiile şi mişcările ei, faptul că vedea ceva, iar ceea ce vedea – după cum reieşea din cuvintele ei – erau figuri ale întunericului, puteri ale răului care se înghesuiau în jurul patului ei, în jurul ei, revendicând-o ca pe una de-a lor. Aceste creaturi se aflau aproape de pământ fiindcă erau făpturi căzute. Apoi dintr-odată se întoarse spre el, spunând că vede lumina, că întunericul care o presa din toate părţile şi figurile răului care o înconjurau se retrăgeau treptat, iar acum vedea fiinţe de lumină. Striga cerând milă şi spunea: „Nu sunt de-a voastră, dar salvaţi-mă!” Mai apoi spuse: „Văd lumina” şi, cu aceste cuvinte, ea s-a stins.

Vă dau aceste exemple ca să înţelegeţi de ce atitudinea mea în

faţa morţii este poate atât de unilaterală, de ce văd măreţia ei, şi nu numai durerea şi suferinţa pierderii. Dar îmi dau seama şi de partea dureroasă şi de întristarea despărţirii. Aceste exemple ce vi le-am dat se referă la moartea subită, neaşteptată, moarte ce se furişează precum un fur în noapte. Nu aşa se întâmplă însă de obicei. Dar dacă asemenea experienţe vă vor ieşi în cale şi vouă, veţi înţelege, probabil, cum este posibil ca, în timp ce se usucă de durere şi de agonie, inima totuşi să se bucure şi – la acest subiect ne vom întoarce mai târziu – cum putem în timpul slujbei de înmormântare să exclamăm: Fericită este calea pe care păşeşti astăzi, o, suflete omenesc, pentru că îţi este pregătit un loc de odihnă (cf. Ps. 114, 7), de ce folosim în timpul aceleiaşi slujbe cuvinte dintr-un psalm, ca şi cum cel plecat ne-ar vorbi spunând: Viu este sufletul meu şi Te va slăvi în veci, Dumnezeule… (cf. Ps. 118, 175)

Procesul de îmbătrânire

Cel mai adesea avem de-a face cu boli de lungă sau de scurtă durată care duc la moarte, mai curând decât cu morţi subite sau cu bătrâneţea care ne antrenează treptat spre mormânt… sau spre eliberare – depinde de punctul de vedere pe care l-am îmbrăţişat. Eliberarea este cea de pe urmă întâlnire, suprema întâlnire spre care fiecare dintre noi, fie că suntem sau nu conştienţi, năzuim cu toată fiinţa noastră în tot timpul vieţii pământeşti: întâlnirea faţă către faţă cu Dumnezeul cel Viu, cu viaţa veşnică, părtăşia noastră cu El. Această perioadă de boală sau de înaintare în vârstă trebuie să o primim şi să o descifrăm fiecare dintre noi cu înţelepciune.

Una din marile tragedii ale vieţii, care aduce după sine suferinţă şi multă tulburare în suflet, este atunci când vedem o persoană dragă nouă că îmbătrâneşte, că-şi pierde facultăţile mintale sau fizice, părându-ni-se că pierde tot ceea ce fusese mai preţios: o minte clară, capacitatea de a reacţiona în faţa vieţii, o oarecare sensibilitate în ce priveşte existenţa etc… Deseori noi încercăm să amânăm scadenţa, să o ignorăm.

Închidem ochii ca să nu vedem, deoarece ne e teamă să vedem, să intuim, să prevedem. Drept consecinţă, când vine moartea, o percepem ca pe o moarte subită, care nu numai că inspiră ororile unei morţi fulgerătoare – cele pe care le-am menţionat mai înainte –, dar în

plus presupune şi grozăvia de a ne lovi în situaţia cea mai vulnerabilă, pentru că durerea, teama şi angoasa din noi au crescut în intensitate, de vreme ce nu le-am îngăduit libertatea de a se exprima şi am respins posibilitatea unei maturizări spirituale. Lovitura este chiar mai dureroasă, mai distructivă decât a morţii subite, deoarece în afară de groaza şi durerea despărţirii, apare reproşul, culpabilizarea de a nu fi făcut tot ce s-ar fi putut face, pentru că, spre a fi făcut-o, am fi fost forţaţi să privim adevărul în faţă, descoperindu-ne atât nouă, cât şi persoanei vârstnice sau muribunde, faptul că moartea deschide încetul cu încetul o uşă şi că această uşă se va deschide într-o bună zi larg, iar fiinţa îndrăgită va trebui să intre prin ea, chiar fără să se uite înapoi.

E foarte important ca, ori de câte ori suntem confruntaţi cu această treptată apropiere de durerea despărţirii, să-i facem faţă încă de la început şi în modul cel mai minunat şi echilibrat în care o putem face, atâta timp cât persoana este în viaţă şi se află încă în mijlocul nostru. Căci împotriva gândului morţii apropiate există realitatea unei prezenţe vii. Ne putem tot timpul sprijini pe certitudinea acestei prezenţe, devenind în acelaşi timp din ce în ce mai conştienţi de complexitatea despărţirii de care ne apropiem treptat. Acest echilibru între certitudinea realităţii şi vulnerabilitatea gândului, care ne îngăduie să ne pregătim în faţa morţii celor dragi nouă, desigur că impune, după cum am mai spus, o perspectivă a morţii care recunoaşte pe de-o parte grozăvia ei, durerea despărţirii, dar în acelaşi timp faptul că aceasta este uşa care se deschide către viaţa veşnică.

Viaţa veşnică (Eliberaţi din puterea morţii)

Cum am mai spus, o astfel de pregătire pentru moarte dă naştere unui comportament special faţă de ea: pe de-o parte un sentiment de groază, de durere pentru pierderea unei fiinţe dragi, iar pe de altă parte conştientizarea faptului că moartea este poarta care se deschide către viaţa veşnici.

Am să încerc să ilustrez această perioadă de pregătire prin câteva exemple. Primul exemplu se referă la importanţa ruperii barierelor, şi anume la a nu îngădui ca teama să ridice un zid despărţitor între persoana muribundă şi noi, aşa încât cel care e pe moarte să fie condamnat la singurătate, la abandon, condamnat să

lupte împotriva a tot ceea ce înseamnă moartea pentru el (sau ea), fără vreun sprijin sau înţelegere; această barieră ne împiedică de asemenea să facem tot ceea ce stă în puterea noastră pentru ca după noi să nu rămână niciun resentiment, sau mustrare de cuget, sau deznădejde. Nu e o chestiune uşoară să spui cuiva: „Ştii, curând vei muri”. Pentru a fi în stare să priveşti moartea în faţă, trebuie să fii bine ancorat într-o trăire, o certitudine a vieţii veşnice, născută din experienţă, şi nu din teorie. Aşa că în acele ocazii când întrezărim primele semne ale morţii apropiate, trebuie să-l ajutăm cu luciditate şi cu perseverenţă, cu dreaptă socoteală, pentru a-l face pe cel care va intra curând în taina ei, să descopere ce este viaţa veşnică, în ce măsură se poate împărtăşi deja de această viaţă, că există în această pregustare a vieţii veşnice o certitudine ce reduce teama de moarte la nimic – nu însă şi durerea despărţirii, nu şi regretul că moartea există totuşi ca fenomen. Sunt oameni cărora le putem spune: „Moartea e la uşă. Să mergem împreună mana în mâna pana în pragul ei. Trăind această experienţă a agoniei, vom creşte împreună şi ne vom împărtăşi cu veşnicia în măsura îngăduita fiecăruia dintre noi”.

Am spus mai devreme că este important pentru noi ca, atunci când ne confruntam cu moartea noastră sau a altor persoane, să devenim conştienţi de veşnicie. Aş dori să ilustrez printr-un exemplu. Aproximativ cu 30 de ani în urmă, un om a fost dus la spital, aparent cu o boală obişnuita. La control s-a descoperit că avea un cancer incurabil şi inoperabil. Sora sa şi eu am fost înştiinţaţi de acest diagnostic, dar. nu şi el. Stătea în pat, viguros, puternic, plin de viaţă. Mi-a spus: „Am atâtea de făcut şi iată-mă aici, condamnat să stau în pat, cine ştie pentru câta vreme!” I-am răspuns: „Mi-ai spus de multe ori că ţi-ai dori să fii în stare să opreşti timpul ca să poţi trai pentru a fi în loc de a face. Nu ai realizat aceasta niciodată. Iată ca Dumnezeu a făcut-o pentru tine. Acum este timpul tău de a fi”. Confruntat cu necesitatea de a fi, într-o situaţie pe care am putea-o numi total contemplativa, el, uimit, m-a întrebat: „Ce să fac?” I-am răspuns ca boala şi moartea sunt condiţionate nu numai de schimbări fiziologice, de microbi, de patologie, ci şi de toate acele lucruri care distrug energiile noastre lăuntrice, de ceea ce am putea numi sentimente şi gânduri negative,

care seaca puterile vieţii din noi şi împiedica viaţa sa ţâşneasca precum un torent curat şi liber. Astfel i-am sugerat că e vremea sa le îndrepte nu numai pe cele din afară, dar şi pe cele lăuntrice, tot ce nu era în ordine în relaţiile sale cu apropiaţii, cu sine, cu împrejurările vieţii sale, şi să înceapă chiar din acel moment; după ce a încheiat cu prezentul, să se întoarcă în trecut să clarifice şi să facă curăţenie, împăcându-se cu toţi şi cu toate, dezlegând orice nod, înfruntând orice rău, asumându-şi întreaga viaţa cu pocainţa, cu acceptare şi cu recunoştinţa. El avusese într-adevăr o viaţă grea. Aşa ca luna după luna, zi după zi, am străbătut împreună acest drum de ieşire la lumină. El a făcut pace cu viaţa sa în întregime. Şi mi-aduc aminte ca, spre sfârşit, l-am văzut cum, stând în pat, prea slab pentru a mânca singur, îmi spune cu ochii strălucind: „Trupul meu este aproape mort, şi totuşi nu m-am simţit niciodată atât de plin de viaţa ca acum". Descoperise ca viaţa nu este tributara trupului, ca el

Experienţa morţii în copilărie întâlnirea cu propria noastră moarte o trăim în moduri foarte diferite, în funcţie de vârsta pe care o avem şi de împrejurările vieţii.

Gândiţi-vă la copiii care aud cuvântul moarte. Unii dintre ei au o reprezentare confuza, alţii poate au pierdut un părinte sau pe amândoi şi au suferit în singurătate. Ei percep pierderea, dar nu însuşi nu era doar trup, deşi trupul sau era el însuşi, ca el întruchipa o realitate pe care moartea trupului sau nu o putea distruge.

Aceasta este o experienţă foarte importanta pe care am dorit să v-o înfăţişez din nou, pentru că e ceva ce trebuie să facem de-a lungul întregii noastre vieţi, tot timpul, dacă vrem să devenim conştienţi de puterea vieţii veşnice din noi şi, prin urmare, să nu ne temem, orice s-ar putea întâmpla pe parcursul vieţii noastre vremelnice.

Este imposibil să facem experienţa agoniei, pentru că nu putem înţelege în ce consistă ea. Dar putem apela la experienţa celor care i-au asistat pe muribunzi.

şi moartea în sine. Majoritatea copiilor, desigur mai mult băieţii, în vremea copilăriei lor se joacă de-a războiul. „Te-am împuşcat. Eşti mort. Întinde-te pe jos". Şi copilul cade, iar în acel moment, la nivel emoţional, ocrotit fiind de regulile jocului, el ştie că e mort, ceea ce

înseamnă că nu are dreptul să se joace, să alerge, să se mişte câtuşi de puţin. El trebuie să stea întins într-un anumit fel. Viaţa continuă în jurul lui şi el nu mai ia parte la ea, până la un anumit moment când se satură şi sare în sus spunând: „M-am săturat să fiu mort, acum este rândul tău". Aceasta este o experienţă foarte importantă, deoarece copilul descoperă prin ea că se poate afla în afara vieţii. Pe de altă parte această descoperire se face în cursul unui joc care îi oferă securitatea proprie jocului, în orice moment această simulare a morţii se poate opri printr-un acord reciproc, dar copilul rămâne cu ceva învăţat, îmi amintesc de un copil extrem de sensibil, într-una din taberele noastre de tineret, cu ceva ani în urmă, care percepea acest joc atât de intens, încât nu îi putea suporta tensiunea. M-am jucat cu el o întreagă partidă – ne ascundeam, ieşeam la luptă, eram ucişi împreună – pentru a1 ajuta să treacă prin această experienţă, care pentru el nu era un joc, căci era prea real ca să fie joc. Acesta este un exemplu.

Un copil poate cunoaşte moartea în toată urâţenia ei, ceea ce-l poate mutila sau dimpotrivă îl poate face să reacţioneze sănătos şi paşnic, aşa cum reiese din exemplul următor, care ne relatează un fapt real. O bunică mult iubită moare după o boală lungă şi dureroasă. Am fost chemat la acea familie şi când am ajuns am observat că cei mici fuseseră îndepărtaţi. La întrebarea mea părinţii au spus: „Nu puteam lăsa copiii să stea într-o casă unde se află o persoană decedată". „Dar de ce?" „Deoarece ei ştiu ce este moartea". „Şi ce este moartea?", i-am întrebat. „Tocmai au văzut zilele trecute un iepuraş sfâşiat în bucăţi de o pisică, în grădină, aşa că ei ştiu acum ce este moartea". Le-am sugerat atunci că, dacă aceasta este imaginea pe care o aveau despre moarte, copiii lor vor fi condamnaţi să poarte toată viaţa în ei un sentiment de spaimă. La fiecare amintire a morţii, la fiecare înmormântare, în faţa urnii coşciug, ei vor avea sentimentul că această cutie de lemn închide în ea o grozăvie de nespus. După o lungă discuţie, după ce părinţii mi-au vorbit de şocul psihologic pe care l-ar suferi copiii lor dacă li s-ar da voie s-o vadă pe bunica – Şi ca atare voi fi răspunzător de starea lor mintală –, asumându-mi toată responsabilitatea, am reuşit într-un târziu să-i aduc pe copii. Prima lor întrebare a fost: „Ce s-a întâmplat

de fapt cu bunica?” Le-am spus: „Voi aţi auzit-o deseori spunând că tânjeşte să se alăture soţului ei în împărăţia lui Dumnezeu, acolo unde el a plecat înaintea ei. Tocmai asta s-a întâmplat”. „Deci este fericită!”, a spus unul din copii. „Da, este fericită”, am răspuns. Apoi am intrat în camera unde stătea întinsă bunica. Domnea o pace minunată. Bătrâna doamnă, a cărei faţă fusese desfigurată în cursul ultimilor ani de suferinţă, stătea acum absolut liniştită şi senină. Unul dintre copii a spus: „Deci asta este moartea”. Şi celălalt a adăugat: „Ce minunat!” Iată două forme ale aceleiaşi experienţe. îi vom lăsa noi oare pe copiii noştri să conceapă moartea în chipul micului iepuraş sfâşiat în bucăţi de pisici în grădină sau le vom arăta odihna, seninătatea şi frumuseţea morţii? în Biserica Ortodoxă cel adormit este adus cât mai repede cu putinţă în biserică. Ne rugăm în jurul coşciugului descoperit, în ţările unde acest lucru este îngăduit de lege. Adulţii şi copiii se pot apropia de cel răposat. Moartea nu este ceva de ascuns: e ceva simplu, parte a vieţii. Şi copiii pot privi faţa persoanei decedate, citind pace şi seninătate pe chipul ei. Dăruim un ultim sărut celui adormit. Acesta e momentul când nu trebuie să uităm să prevenim copilul că, atunci când va săruta fruntea persoanei, care totdeauna fusese caldă, o va simţi acum rece şi putem să-i spunem: „Acesta este semnul morţii. Viaţa se însoţeşte de căldură, moartea este rece”. Astfel copilul nu se înspăimântă, deoarece el are experienţa lucrurilor calde şi reci; şi una şi cealaltă au propria lor caracteristică şi semnificaţie.

Moartea violentă

Mai târziu, după ce ni s-au conturat primele impresii (în funcţie de acestea), ne vom întâlni cu moartea. În copilărie sau în adolescenţă se poate întâmpla să ne confruntăm în mod tragic cu moartea violentă, fie că e vorba de un accident sau de război. Mi-aduc aminte de un adolescent care nici măcar o singură dată în viaţa lui nu se gândise la moarte. El avea un prieten şi acesta a fost omorât într-un accident de motocicletă, în timp ce gonea cu viteză maximă într-o cursă nebunească. A venit să mă vadă şi-mi spuse că, văzând urmările acestui gest nebunesc, văzând trupul sfâşiat, mutilat al băiatului, a căzut pe gânduri. Şi ce credeţi că i-a trecut prin minte? Ceva ce părea să nu aibă nicio legătură cu accidentul, şi anume: „Dacă eu nu caut

sfinţenia şi dacă nu ajung şi fiu sfânt, îl jefuiesc pe Dumnezeu de slava care I se cuvine, iar pe aproapele meu îl lipsesc de ceea ce îi revine de drept". Moartea brutală, violenţa urâtă la care fusese martor l-a confruntat cu valorile veşnice absolute pe care le purta înăuntrul său, dar care rămăseseră până atunci adormite, nefolosite.

Amintiri din timpul războiului în război moartea este uneori primită cu groază, alteori cu exaltare. Dar cei mai mulţi îşi întâmpină moartea la o vârstă sau într-o stare de spirit care nu i-a pregătit pentru o asemenea confruntare – fiinţe tinere, trupuri robuste, care, în aparenţă, nu poartă în sine nicio sământă a morţii, subit găsindu-se în faţa acestei probabilităţi, şi anume a fatalităţii morţii. Reacţiile pot varia foarte mult, mai cu seamă în funcţie de motivele pentru care omul se luptă: o face din convingere sau din necesitate, forţat sau alegând de bunăvoie. Comportamentul lui în faţa morţii e determinat nu de măreţia cauzei pe care o apără, ci de devotamentul mai mult sau mai puţin profund cu care se dăruie acestei cauze în care inima lui se angajează şi pentru care e gata să-şi dea viaţa.

Îmi amintesc doi tineri soldaţi germani, în 1940. Erau acoperiţi de răni şi în agonie, foarte aproape de sfârşitul lor. Am mers şi l-am întrebat pe unul dintre ei: „Vă doare rău?" M-a fixat cu o privire stinsă şi îmi răspunse: „Nu sufăr… Noi vă vom înfrânge…" El putea să-şi dea sufletul cu convingerea că făcuse lucrul cuvenit. Din punctul meu de vedere, el făcuse o greşeală, dar nu asta era important atunci. Acel om se dedicase din toată inima convingerilor sale!

Pierderea celor apropiaţi

După cum am spus data trecută, intrăm în contact neîntrerupt cu moartea odată cu pierderea celor dragi. Despre această experienţă aş dori să vă vorbesc, căci numai învăţând să trăim şi să înţelegem moartea altora – acţiunea ei asupra lor, precum şi acţiunea ei asupra noastră prin emoţiile trăite în faţa morţii aproapelui –, putem învăţa cel mai bine să viaţa, boala, moartea Simţindu-ne orfani

Am amintit deja în treacăt că una din problemele imediate cu care o persoană îndoliată se confruntă este experienţa şi sentimentul singurătăţii, senzaţia părăsirii de către singura persoană care conta, care-i umplea tot spaţiul, tot timpul, inima în întregime. Chiar dacă nu

ocupa tot spaţiul din inimă, cel adormit lasă în urma lui un vid imens. Atâta timp cât persoana e bolnavă, toate gândurile noastre se îndreaptă spre ea. Ea e unica noastră grijă. Ne coordonăm acţiunile către un singur ţel. Odată cu moartea persoanei, deseori cei rămaşi în urmă simt că activitatea lor nu mai are niciun scop imediat, niciun obiectiv, niciun centru, nicio direcţie de orientare; viaţa.

W

115

privim în faţă moartea şi în cele din urmă să ne raportăm la propria moarte – mai întâi ca la o posibilitate sau mai precis ca ia un eveniment inevitabil, o certitudine ce ne apare deseori atât de îndepărtată în timp, iar mai apoi ca la o realitate certă care vine spre noi. Aşa că îngăduiţi-mi să mai insist asupra acestui subiect al pierderii ireversibile, al durerii despărţirii şi doliului.

În ciuda poverii de suferinţe, curgea ca o apă, iar acum devine treptat o mlaştină. Singurătatea înseamnă că nu mai ai cu cine să schimbi o vorbă, pe cine să asculţi, faţă de cine să fii atent, pe cineva care să răspundă, care să reacţioneze, în faţa căruia să reacţionezi şi căruia să-i răspunzi. Şi mai înseamnă că deseori viaţa noastră căpăta o valoare oarecare numai datorită celui adormit. În ochii săi faptele noastre aveau un real impact, el însuşi era cel ce ne confirma sensul vieţii şi identităţii noastre. Gabriel Marcel8 spune într-una din scrierile sale: „Să spui cuiva: Te iubesc, înseamnă a-i spune: Nu vei muri niciodată”.

Se pot aplica aceste cuvinte în cazul unei despărţiri provocate de un deces. O fiinţă ne-a părăsit şi nu mai este cine să ne confirme suprema valoare, semnificaţia ultimă a ceea ce suntem. Nu mai e cine să ne spună Te iubesc, prin urmare pierdem sentimentul de a fi recunoscuţi, confirmaţi pentru eternitate... Trebuie să privim în faţă această situaţie; e cu neputinţă să ne sustragem, să-i întoarcem spatele. Un mare vid s-a creat – inutil să încercăm a-l umple în mod artificial cu mici lucruri neînsemnate. Trebuie să ne pregătim a face faţă durerii, angoasei, să înfruntăm reacţiile eului nostru profund, inevitabilele bune intenţii, naiv înşelătoare, ale anturajului nostru, care

continuă să reînvie şi să ne sporească durerea şi suferinţa, reamintindu-ne de cel dispărut.

Trebuie să ştim că iubirea se poate exprima şi prin suferinţă, iar dacă mărturisim o iubire sinceră pentru cel care a părăsit această viaţă, trebuie să ne pregătim să-l iubim în profunzimea suferinţei şi a durerii noastre, aşa cum l-am iubit în bucurie, în acea bucurie a vietu-irii laolaltă, în care persoana lui era confirmată. Trebuie să ne înarmăm cu curaj şi să nu încetăm a privi în faţă aceste lucruri, într-o vreme când sunt atâţia oameni care, pentru a scăpa de durere, recurg la calmante, la alcool, la distracţii de un fel sau altul, pentru a uita; chiar dacă mişcările unui suflet omenesc pot fi oarecum umbrite sau acoperite, totuşi ele continuă să rămână active şi, dacă nu se rezolvă în mod corespunzător, atunci persoana se ruinează sufleteşte în loc să crească.

Viaţa celui adormit, exemplu pentru cei vii

Mai este şi altceva. Foarte adesea cei îndoliaţi simt că pierderea persoanei nu este numai o pierdere a lor, ci este o pierdere care îi lipseşte pe toţi cei din jur de ceva preţios, de o inteligenţă, de o inimă, de o voinţă, de cineva care s-a purtat drept şi frumos.

lâf cel îndoliat se concentrează asupra acestei pierderi. Trebuie să ne reamintim aici – şi asta este esenţial – că orice om viu oferă prin viaţa sa un exemplu: de cum se poate trăi frumos sau de cum se poate trăi nedemn. Şi noi trebuie să învăţăm de la toţi – atât de la cei vii, cât şi de la cei adormiţi – să evităm ce-i rău, să umblăm întru cele bune. Toţi cei care l-au cunoscut pe răposat trebuie să cugete profund asupra peceţii pe care acesta a lăsat-o asupra vieţii lor, la sămânţa care a fost aruncată şi care se cere acum să dea rod.

În Evanghelie se spune că dacă sămânţa nu moare, ea nu va da roade, dar dacă va muri va rodi de treizeci, de şaizeci sau de o sută de ori mai mult. Pe bună dreptate, moartea poate să se dovedească a fi fecundă, dacă reflectăm cu atenţie la viaţa celui plecat dintre noi, din toată inima şi din tot cugetul nostru, făcând apel la memorie, punând în joc toată sensibilitatea noastră, pentru căutarea întregului adevăr. Să avem fiecare din noi curajul de a pune mâna pe sabie, acea sabie a lui Dumnezeu care desparte lumina de întuneric, ca să alegem neghina

de grâul cel bun. Fie ca toţi cei care l-au cunoscut pe cel adormit să adune şi să aducă roadele vieţii lui, să se angajeze a trăi în conformitate cu exemplul pe care l-a dat şi să imite din vieţuirea lui tot ceea ce merită.

Ştim că în fiecare din noi există mai mult întuneric decât lumină clară şi strălucitoare, dar lumina străluceşte în întuneric şi această lumină suntem chemaţi să o vedem, să o despărţim de întunericul din noi, astfel încât un număr cât mai mare de persoane din jurul nostru să poată trăi şi aduce roadele vieţii. La slujba de înmormântare stăm cu lumânări aprinse în mână. Ţinem lumânări aprinse care cred eu că înseamnă două lucruri: unul este cât se poate de evident – proclamăm învierea: stăm cu lumânări aprinse aşa cum stăm în biserică în noaptea de Paşti. Dar, în acelaşi timp, stând astfel, mărturisim înaintea Domnului că acea persoană a adus măcar o pâlpâire de lumină în întunericul acestei lumi pământeşti. Iar această lumină o vom păstra, ocroti, o vom spori, o vom împărtăşi, astfel încât să poată lumina din ce în ce mai mulţi oameni şi strălucirea ei să crească de 30, de 60, de 100 de ori mai mult. Dacă ne decidem ca viaţa noastră să fie o continuare a tot ceea ce era mai nobil, mai adevărat şi sfânt în cel adormit, atunci cu adevărat această persoană nu a trăit în zadar şi vom avea sentimentul că însăşi viaţa noastră are un sens. Dorinţa de a ne încheia şi noi viaţa cât mai curând nu va găsi defel loc în noi, deoarece vom avea o misiune de îndeplinit.

Pentru a lua un exemplu, care este cu siguranţă cu mult dincolo de domeniul experienţei noastre, să ne gândim la cuvintele Sfântului Apostol Pavel: Pentru mine Hristos este viaţă, iar moartea ar fi un câştig; atâta timp cât trăiesc în trup, sunt despărţit de Hristos, dar este mai de folos pentru voi ca eu să trăiesc… (ei. Filip. 1, 2124); Acolo unde se află comoara noastră, acolo este şi inima noastră (cf. Matei 6, 21). Comoara Sfântului Apostol Pavel era Hristos, cea mai preţioasă descoperire şi comoară a sufletului său puternic şi înflăcărat, dragostea vieţii sale, care l-a determinat să tânjească după vremea când se va înveşmânta el însuşi întru veşnicie: va vedea atunci precum Dumnezeu îl vede şi va cunoaşte precum este cunoscut de El; se va uni cu Dumnezeu fără să existe între el şi subiectul iubirii sale vreo oglindă

opacă. Pe de altă parte, el ştia că datorită acestei experienţe pe care o avusese, putea acum da mărturie lumii, o mărturie pe care cei ce vorbesc numai din auzite nu ar putea-o aduce. De aceea era gata să renunţe la întâlnirea după care tânjea, la comuniunea pe care o dorea atât de mult, pentru a putea aduce acea mărturie. Dragostea pentru turma sa era îndeajuns de mare ca să poată exclama că e gata să fie despărţit de Hristos pentru totdeauna, dacă acest fapt le-ar deschide o cale care să ducă la El. Într-o măsură mai mică, orice fiinţă vie care devine pentru noi o comoară, una din cele mai preţioase ale inimii noastre – fără a se ajunge la măsura Apostolului – poate fi considerată astfel.

Mărturia vieţii noastre

Şi acum să vorbim despre un alt aspect al aceleiaşi situaţii. Suntem părăsiţi, lăsaţi aici pe pământ, în această lume, pentru a face, posibil ca tot ce am văzut, am auzit şi am trăit, să se înmulţească, să crească, să se răspândească, răsărind astfel o nouă sursă de lumină pe pământ. Şi dacă putem spune în mod sincer că cel care a plecat din această viaţă reprezintă o comoară pentru noi, atunci, acolo unde.se află comoara noastră, ar trebui să fie inima noastră şi ar trebui ca, împreună cu cel plecat, să trăim, pe cât de desăvârşit şi de profund ne e cu putinţă, în această dimensiune a veşniciei. Căci acesta este unicul tărâm unde putem fi împreună cu cel plecat. Asta înseamnă că, pe măsură ce tot mai multe fiinţe dragi nouă părăsesc acest pelerinaj pământesc şi pătrund în odihna de nestrămutat şi pacea vieţii veşnice, cu atât simţim şi noi că aparţinem din ce în ce mai mult acelei lumi, în întregime şi desăvârşit, că valorile ei devin şi ale noastre. Iar dacă persoana cea mai dragă nouă, dacă cea mai preţioasă comoară a inimii noastre se numeşte Domnul Iisus Hristos, atunci cât timp ne aflăm încă pe pământ, putem cu adevărat să tânjim ca şi Sfântul Apostol Pavel, din tot sufletul şi cugetul nostru, cu tot trupul şi inima noastră, după ziua când vom fi în chip nedespărţit uniţi cu El.

Sufletul şi trupul

Ne vom ocupa acum, în cadrul problemei realităţii morţii, de diferitele slujbe ale Bisericii Ortodoxe, care îi sunt consacrate. În măsura în care oricine le poate citi sau cunoaşte prin trăire, nu le voi

analiza în detaliu, ci voi sublinia numai unele caracteristici ale lor. Mai întâi, două slujbe ne sunt, desigur, familiare tuturor. E vorba de slujba pe scurt (Panihida – slujba de pomenire a celui răposat) şi slujba de înmormântare. Sunt şi alte slujbe mai puţin cunoscute: canonul care se citeşte – când e posibil – lângă un muribund care părăseşte această lume în condiţii grele, chiar împovărătoare; slujba de înmormântare pentru un copil sau pentru un preot. Doresc să evidenţiez un număr de trăsături esenţiale care sunt comune tuturor.

Desluşim două aspecte: grija faţă de suflet şi grija faţă de trup. Avem în comun cu toate Bisericile această preocupare de a face rugăciune pentru sufletul care se desprinde de trup sau pentru cel deja plecat. Dar cred că în Ortodoxie atenţia acordată trupului, atitudinea pe care o avem faţă de trup, e foarte specială şi foarte semnificativă. În slujba de pome Mitropolit Antonie de Suroj 46

nire toată atenţia se concentrează asupra sufletului care acum se află în veşnicie, fată către faţă cu Dumnezeul cel Viu, sporind întru o tot mai profundă cunoaştere de Dumnezeu, o tot mai profundă comuniune cu El. În slujba de înmormântare, pe lângă această grijă pentru sufletul care, deşi nu mai e aici, totuşi e încă atât de aproape de pământ, există o profundă grijă pentru trup.

Descompunerea

Legat de acest context, vreau să spun câteva cuvinte despre trup. Când citim slujba de înmormântare, observăm că trupul e privit din două unghiuri. Pe de-o parte recunoaştem că acest trup e sortit stricăciunii: Ţărână eşti şi în ţărână te vei întoarce. Gândul acesta ne doare, după cum ne doare şi vederea acestui fenomen de descompunere.

Îmi vine acum în minte un fapt despre care îmi este foarte greu să vorbesc. L-am evocat o singură dată în viaţa mea, la câteva zile după înmormântarea mamei mele, de altfel singura ocazie în care am putut spune aceste cuvinte, când am putut împărtăşi aceste gânduri. Mama mea a murit într-o Vinere Mare; a Viaţa, boala, moartea fost îngropată aproape o săptămână mai târziu. În dimineaţa înmormântării m-am dus să petrec un ultim moment cu ea în Paraclisul casei noastre parohiale şi pentru prima dată am remarcat semnele stricăciunii pe

mâinile şi pe chipul său. M-a durut profund faptul că aceste mâini dragi, acest chip mult iubit începuserî acum să arate semnele stricăciunii. Primul impuls a fost să mă întorc şi să nu mai văd; nu să o părăsesc pe mama mea, ci să mă îndepărtez de viziunea acestor pete întunecate ce se întindeau din ce în ce mai mult. Dar apoi am ştiut că aici rămăsese ultimul lucru pe care trebuia să-l privesc şi să-l înţeleg. Trupul acela care fusese atât de preţios pentru mine urma să se descompună, să devină ţărână şi mamá parcă îmi spunea acum: „Dacă vrei să nu mă pierzi niciodată, nu veni să mă cauţi şi să mă aştepţi la mormântul meu. Într-adevăr, rămăşiţele mele pământeşti vor rămâne acolo şi le poţi cinsti, şi poţi avea grijă de acel loc dacă doreşti, dar de acum încolo comuniunea noastră nu mai este la nivel trupesc, ci ne vom regăsi în Dumnezeu”.

Am grăit acestea într-o predică în parohie şi cineva mi-a reproşat duritatea şi insensibilitatea de care am dat dovadă vorbind aşa. Dar era ceva despre care am 47

putut vorbi numai pentru că era vorba de moartea mamei mele; nu aş fi putut vorbi aşa dacă ar fi fost vorba de moartea mamei sau a soţiei, a fratelui sau a prietenului altcuiva. Şi o repet acum, pentru că trebuie să găsim în atitudinea noastră faţă de cei care au plecat dintre noi, acest echilibru între acceptarea realităţii şi certitudinea credinţei, întrevederea stricăciunii şi certitudinea vieţii veşnice, între dragostea pentru locul unde odihnesc rămăşiţele trupului pe care l-am iubit şi încrederea în faptul că legătura, comuniunea se continuă în Dumnezeu, în vecii vecilor. Acesta este un prim aspect al interesului faţă de trup.

Regăsim ecourile acestei dureri şi ale acestui sentiment al tragicului în diferitele rugăciuni, în tropare, în Canon, în imnele Sfântului Ioan Damaschin: trupul uman ce era chemat la viaţa veşnică a fost doborât de moartea născută din pierderea de Dumnezeu.

Omul în integralitatea lui

Vorbind de om în întregul lui, Sfânta Scriptură foloseşte în diverse rânduri cuvintele trup, om sau suflet. Şi într-adevăr, între trup şi suflet, şi chiar între trup şi însăşi trăirea sufletului există o legătură de nedesfăcut. Avem mărturia Sfântului Apostol Pavel care ne spune: Credinţa vine de la ceea ce auzim, şi ceea ce auzim vine de la Cuvântul

lui Hristos (cf. Rom. 10, 17). Cuvântul este rostit şi poate fi auzit prin intermediul trupului: buzele celui care vorbeşte, urechile celui care ascultă; şi cuvântul ajunge la inimă, la minte, ajunge în miezul fiinţei, atinge persoana în ceea ce are mai profund, aşa fel încât doar un cuvânt al lui Dumnezeu poate să-i transforme viaţa. Cu toţii ştim cât de mult participă simţurile noastre la fiecare eveniment al minţii şi al inimii, câtă dragoste exprimă o mamă atunci când îşi atinge pruncul, când îl îngrijeşte; câtă mângâiere poate fi dăruită doar prin atingerea unei mâini; cum dragostea, în toate formele ei de manifestare, îşi găseşte expresia prin trup. Aşa că, dacă privim trupul unei persoane care a plecat dintre noi, nu vedem (aşa cum mulţi încearcă cel puţin să spună pentru a se mângâia sau pentru a înlătura durerea) un veşmânt care a fost înlăturat, un înveliş de care ne-am dezbărat. Nu este vorba de un veşmânt şi nu e ceva care a fost lepădat. Este un trup care este tot atât de real pe cât e persoana, pe cât e sufletul. Doar în unimea trupului şi a sufletului putem fi o persoană deplină.

Aceasta o arată clar, într-un mod oarecum surprinzător, Sfântul Isaac Sirul, când spune că destinul final al omului nu poate fi hotărât înainte de învierea trupului, deoarece trupul are tot atâtea drepturi cât şi sufletul, să aleagă şi să determine destinul veşnic al persoanei – cuvinte care ne par misterioase, deoarece nu ne putem imagina cum poate fi aceasta. Şi totuşi, da, eu sunt acest trup tot atât de mult precum eu sunt acest suflet. Persoana nu poate fi considerată decât în integralitatea ei, m împreună lor fiinţare. De aceea, când privim trupul neînsufleţit, noi îl privim cu adânc respect. Vedem în el toată suferinţa, toată bucuria, toată taina vieţii care a aparţinut persoanei. Trupul poate fi numit partea văzută a nevăzutului, în acest sens, poate nu întâmplător, în limba slavonă, în slujbele Bisericii, folosim pentru trup cuvântul moaşte. Trupul care a fost înconjurat cu dragoste şi preţuire, privit cu minunare, trupul care a fost chemat la înviere, care a contribuit de-a lungul unei vieţi întregi la tainica părtăşie cu Dumnezeu prin Botez, prin Mirungere, prin Sfânta împărtăşanie, prin primirea binecuvântărilor, acest trup este o grăunţă – pentru a folosi cuvintele Sfântului Apostol Pavel – semănată întru Viaţa, boala, moartea stricăciune pentru a învia întru slavă (ei. I Cor. 15, 43) ...

— Acest trup stricăcios, de care Sfântul Apostol Pavel dorea să se elibereze pentru a trăi deplin faţă către faţă cu Dumnezeu, este în acelaşi timp chemat la veşnicie.

Deci, pe de-o parte vedem acest trup, atât de drag şi de preţios, rănit şi învins, doborât de condiţia sa muritoare şi supus morţii. Pe de altă parte îl vedem ca pe o grăunţă semănată pentru a răsări din nou întru slava nemuririi prin înviere. Uitându-ne. Ia el nu putem să nu vedem legătura sa cu Trupul lui Hristos. Sfântul Apostol Pavel a folosit expresia viaţa noastră este ascunsa cu Hristos întru Dumnezeu (Col. 3, 3). Umanitatea noastră în trup este ascunsă în taina Sfintei Treimi, iar această condiţie trupească cuprinde întreaga noastră umanitate. În Hristos, în Maica Domnului, putem vedea deja slava la care e chemat trupul nostru. Aşa că nu ne simţim dezbinaţi în noi înşine, ci ne aflăm mai curând într-o situaţie complexă: cu inima zdrobită din cauza despărţirii, privim cu uimire la faptul că trupul omenesc poate muri; în acelaşi timp contemplăm în el, cu credinţă şi nădejde, un trup care într-o bună zi va învia ca cel al lui Hristos.

Biruinţa învierii în Scriptura Noului Legământ găsim ceva încă şi mai măreţ, deoarece odată cu învierea lui Hristos, moartea este efectiv biruită. Moartea e biruită în mai multe feluri. Este biruită deoarece ştim că prin învierea lui Hristos moartea nu are ultimul cuvânt şi că suntem chemaţi să ne sculăm din nou, să înviem şi să trăim. De asemenea, moartea mai este învinsă şi în biruinţa lui Hristos asupra păcatului şi surparea iadului, deoarece aspectul cel mai înfricoşător al morţii, aşa cum îl vedem reprezentat în Vechiul Legământ de către poporul lui Israel, era că despărţirea de Dumnezeu, care a adus după sine moartea, putea deveni definitivă, de neînlăturat prin însăşi moartea. Cei ce muriseră din cauza pierderii de Dumnezeu (şi aceasta se întâmpla cu toată lumea), prin moarte îl pierdeau pentru totdeauna. Şcolul Vechiului Legământ era locul unde nu era Dumnezeu, locul absenţei Sale, al definitivei, iremediabilei despărţiri de Dumnezeu. Prin învierea lui Hristos, prin pogorârea Lui la iad, prin surparea iadului, acestea au luat sfârşit. Pe pământ există despărţire şi Viaţa, boala, moartea durerea despărţirii, dar în moarte nu mai este despărţire de Dumnezeu. Dimpotrivă, moartea este momentul şi calea prin care,

oricât de despărţiţi am fi fost, oricât de nedesăvârşită ar fi fost unirea sau armonia noastră cu Dumnezeu, ne înfăţişăm înaintea feţei Domnului nostru, Mântuitorului lumii. Nu a spus El, şi nu o dată: Nu am venit să judec lumea, ci să o mântuiesc (Ioan 12, 47)? Stăm înaintea Lui, a Celui care este însăşi Mântuirea.

Calea împăcării

Există rugăciuni pentru cei care urmează să moară, de pregătire pentru această trecere spre cele veşnice. În primul rând, această pregătire constă în întoarcerea de la cele vremelnice la cele veşnice. Sfântul Serafim spunea înaintea morţii sale: Trupeşte mă simt aproape de moarte, dar în duh sunt ca un nou-născut, simt toată noutatea şi prospeţimea unui început, nu a unui sfârşit De aici necesitatea pregătirii pentru moarte printr-un proces mai conştient şi liberator, de asumare a situaţiei, de împăcare cu toate, cu toţi, cu sine, cu propria cortştiinţă, cu împrejurările vieţii, cu prezentul şi cu trecutul, cu evenimentele, cu oamenii şi, desigur, cu viitorul, cu însăşi apropierea morţii. Trebuie să fie un proces prin care să ajungem să ne găsim pacea, aşa cum a spus, cred, Sfântul Isaac Sirul, pacea cu Dumnezeu, cu conştiinţa noastră, cu aproapele nostru şi chiar cu lucrurile pe care le-am întâlnit. Aşa încât întreg pământul să ne poată spune într-un singur glas: „Mergi în pace”, iar la rândul nostru să putem spune la tot ce a însemnat pământul pentru noi: „Rămâneţi în pace. Fie ca pacea şi binecuvântarea Domnului să fie cu voi”. Nu se cade să intrăm în veşnicie legaţi, încătuşaţi de ură, neîmpăcaţi. Şi dacă vrem să fim capabili ca, în scurtul răgaz pe care apropierea morţii ni-l acordă, să facem acest lucru, este esenţial să ne privim întreaga viaţă ca pe un suiş către veşnicie, nu ca pe un declin treptat spre moarte, ci ca pe un suiş către clipa când, prin uşa cea îngustă a morţii, vom intra în veşnicie, nu dezbrăcându-ne de viaţa vremelnică, ci îmbrăcându-ne întru veşnicie – pentru a folosi cuvintele Sfântului Apostol Pavel.

Dacă în slujba de pomenire ne concentrăm atenţia asupra sufletului celui adormit, în cadrul slujbei de înmormântare atenţia noastră se îndreaptă de asemenea către plecarea sufletului. Conform tradiţiei ortodoxe, în primele trei zile de la moartea unei persoane, sufletul rămâne aproape de pământ, vizitând locurile familiare,

arruntindu-şi tot ce a însemnat pământul pentru el, tot ce a petrecut pe pământ; aşa încât sufletul care va părăsi această lume va fi deplin stăpân pe amintirile lui atunci când va sta înaintea lui Dumnezeu. Acordăm de aceea o atenţie deosebită acestor trei zile. Se fac rugăciuni, pomeniri, gândul nostru stăruie asupra tuturor aspectelor relaţiei noastre cu cel plecat dintre noi. Avem şi noi o menire de împlinit. Şi noi trebuie să desfacem nodurile dinlăuntrul sufletului nostru, să fim capabili ca din străfundul inimii şi din toată fiinţa noastră să-i spunem celui plecat: „Iartă-mă" şi de asemenea: „Te iert, mergi în pace".

Poate că aici găsim sensul vechiului proverb care spune că nu ar trebui să-i vorbim de rău pe cei plecaţi dintre noi. Dacă noi, cu adevărat şi cu toată sinceritatea, am spus persoanei care a plecat din această viaţă: „Te iert, te dezleg, îţi redau libertatea. Voi sta înaintea lui Dumnezeu mărturisind iertarea ta, ca nimic din ceea ce s-a întâmplat între noi să nu-ţi stea în cale către împlinirea şi bucuria veşnică", atunci cum ar mai putea fi posibil să ne întoarcem înapoi, să trezim din nou amintiri neplăcute şi amare? Asta nu înseamnă că închidem ochii în faţa realităţii, căci dacă într-adevăr a existat ceva rău în viaţa celui adormit, dacă au existat într-adevăr tensiuni între el şi noi, atunci cu atât mai mult ar trebui să ne rugăm lui Dumnezeu să ne elibereze pe amândoi – atât pe noi, cât şi pe cel adormit –, încât să fim în stare să auzim cuvintele de iertare „Mergi în pace" şi să rostim aceste cuvinte într-un duh de înţelegere din ce în ce mai profundă, cu o tot mai deplină conştientizare a libertăţii noastre.

Slujba înmormântării

Slujba de înmormântare presupune unele momente dificile. Avem nevoie de multă credinţă şi convingere pentru a putea începe slujba cu aceste cuvinte: Binecuvântat este Dumnezeul nostru. Ne aflăm în faţa unei încercări decisive pentru credinţa noastră. Domnul a dat, Domnul a luat; fie numele Domnului binecuvântat! (Iov 1, 21), a spus Iov. Dar nu este lucru uşor a grăi aşa, atunci când inimile noastre sunt sfâşiate la vederea fiinţei dragi ce zace neînsufleţită înaintea ochilor noştri.

Se înlănţuie apoi rugăciuni pline de credinţă şi de sentimente adevărate, rugăciuni care vorbesc despre fragilitatea omului –

rugăciunile de credinţă însoţesc sufletul celui adormit şi sunt oferite lui Dumnezeu ca o mărturie de iubire. Căci toate rugăciunile pentru cel adormit confirmă înaintea lui Dumnezeu că el nu a trăit în zadar. Oricare ar fi fost păcatele sau slăbiciunile lui, el lasă în urma lui o amintire plină de afecţiune: tot restul se preface în ţărână, doar dragostea supravieţuieşte tuturor. Credinţa va trece, nădejdea va trece – credinţa va deveni vedere şi nădejdea împlinire. Doar dragostea nu va trece niciodată!

Iată de ce, atunci când stăm şi ne rugăm la căpătâiul unui mort; în realitate noi spunem: „Doamne, această persoană nu a trăit degeaba. Ea a lăsat în urma ei pe pământ un exemplu şi multă iubire; exemplul îl vom urma, iubirea nu va muri niciodată/ Mărturisind înaintea lui Dumnezeu iubirea noastră nepieritoare pentru cel adormit, îi afirmăm fiinţa nu numai în timp, ci şi în eternitate. Prin însăşi viaţa noastră vom putea să contribuim la răscumpărarea şi la proslăvirea sa. Putem trăi integrând în noi înşine tot ceea ce a fost remarcabil, nobil sau banal în existenţa sa, aşa încât, atunci când va veni şi pentru noi ceasul să ne prezentăm laolaltă cu întreaga omenire înaintea lui Dumnezeu, să putem oferi Domnului toată recolta adunată mulţumită exemplului şi vieţii acestei persoane. Iubirea noastră nepieritoare a determinat încolţirea şi rodirea acestei recolte şi atunci vom putea spune Domnului: „Primeşte toate acestea de la mine, ele îi aparţin lui (sau ei); eu sunt doar ogorul, el (sau ea) – semănătorul! Exemplul său, cuvântul său, personalitatea lui, acestea au fost sămânţa aruncată pe pământ, deci rodul îi aparţine”.

Putem avea inima zdrobită, şi totuşi să proclamăm cuvinte de credinţă: Binecuvântat este Dumnezeul nostru… Troparul învierii: Hristos a înviat din morţi, cu moartea vremoarte călcând, şi celor din morminte viaţă dăruindu-le, acest tropar capătă accente tragice atunci când înaintea noastră se odihneşte trupul neînsufleţit al unei fiinţe dragi. Dar glasul Bisericii rosteşte cuvinte de sprijin şi mângâiere: Fericita este calea pe care mergi astăzi, o, suflete, căci un loc de odihnă ţi s-a pregătit! (ei. Ps. 114, 7);

Viu va fi sufletul meu şi el Te va slăvi în veci, Doamne! (ei. Ps. 118, 175).

Pe de-o parte sunt toată durerea (pe care o resimţim în mod legitim) şi tristeţea (pe care o aflăm exprimată astfel, în numele celui răposat, într-unul din troparele Canonului pentru muri bunzi, pentru sufletul care întâmpină greutăţi în a se desprinde de trup: Cât de dureros e să ne despărţim – spune sufletul. Plângeţi, plângeţi, tânguiţi-vă, eu acum mă despart de voi).

Pe de altă parte, există o certitudine de neclintit, anume că moartea, care pentru noi reprezintă o pierdere şi o despărţire, este de fapt o naştere întru veşnicie, un început, şi nu un sfârşit; că în moarte este o măreţie, o întâlnire sfântă între Dumnezeu şi sufletul viu, care nu-şi poate găsi împlinirea decât în Dumnezeu. Când stăm cu lumânările aprinse la slujbă, proclamăm cu adevărat credinţa noastră în înviere, dar mărturisim de asemenea înaintea lui Dumnezeu că această persoană a adus cu sine lumină în lume. Fie ca lumina ta astfel să strălucească înaintea oamenilor, încât văzând faptele tale bune, ei să-L slăvească pe Tatăl tău care este în ceruri, (cf. Matei 5, 16)

CUGETĂRI DESPRE VIAŢA ŞI MOARTE povestiri pilduitoare Conştientizarea prezentului

Moartea este piatra de încercare a atitudinii pe care o avem în faţa vieţii. Cei ce se tem de moarte se tem de viaţă. E imposibil să nu te temi de viaţă cu toată complexitatea şi riscurile ei, dacă te temi de moarte. Aceasta înseamnă că a rezolva problema morţii nu este un lucru imposibil. Dacă ne temem de moarte, nu vom fi niciodată în stare să riscăm; ne vom petrece viaţa într-un mod laş, grijuliu şi timid. Numai când vom putea privi în faţă moartea, de-i vom găsi sensul şi de ne vom determina atitudinea noastră faţă de ea, numai atunci vom fi capabili să trăim fără frică şi în toată plinătatea capacităţilor noastre. De cele mai multe ori aşteptăm până la sfârşitul vieţii ca să privim moartea în faţă, în vreme ce am fi trăit cu totul altfel dacă am fi privit cu curaj moartea dintru început.

Există o învăţătură patristică repetată necontenit de-a lungul secolelor, şi Viaţa, boala, moartea anume că ar trebui să ne gândim la moarte în tot timpul vieţii noastre. Dar dacă-i vom pomeni de aceasta omului contemporan, care suferă de lipsă de bărbăţie, de credinţă şi de experienţă de trăire – trăsături care predomină în aceste vremuri –, el

va crede că e chemat să trăiască în umbra morţii, într-o condiţie de întunecare şi de tristeţe, veşnic urmărit de această teamă în faţa morţii, viaţa pierzându-şi sensul. Dacă îşi va aminti de moarte în mod constant, o va resimţi ca pe o sabie a lui Damocles atârnată deasupra capului de un fir de păr, ce-l va împiedica să se bucure de viaţă şi să se împlinească.

O astfel de înţelegere a celor spuse de Sfinţii Părinţi ar trebui respinsă. Grija faţă de moarte şi întreaga ei semnificaţie trebuie înţeleasă ca o sporire a vieţii, nu ca o umbrire a ei. În majoritatea timpului trăim ca şi cum ne-am întocmi un proiect pentru viaţa ce o vom trăi mai târziu.

Nu trăim în mod definitiv, ci provizoriu, ca şi cum ne-am pregăti pentru ziua în care vom începe cu adevărat să trăim. Suntem precum sunt cei ce-şi întocmesc o ciornă, cu buna intenţie de a o recopia mai târziu. Dar versiunea finală nu va fi scrisă niciodată; moartea vine de multe ori chiar înainte de a ne formula intenţia de a întocmi o exprimare definitivă. Mereu credem că poate fi făcută mâine. „Voi trăi în mod aproximativ azi; mâine este atunci când voi acţiona în mod definitiv. E adevărat că lucrurile merg prost, dar dacă-mi dai încă puţin timp, le voi rezolva eu întrucâtva sau se vor aranja de la sine”. Şi cu toate acestea, ştim cu toţii că de fapt timpul acela nu va veni niciodată. Adu-ţi aminte de moarte nu este o chemare de a trăi cu sentimentul terorii permanente la gândul că moartea ne ia pe neaşteptate şi că vom pieri împreună cu tot ce am construit. Acest cuvânt înseamnă mai curând: „Fii conştient de faptul că ceea ce spui, ceea ce făptuieşti, asculţi, înduri sau primeşti acum, poate fi ultimul eveniment din viaţa ta”. În acest caz trebuie să fie o încununare, nu o înfrângere; o culme, un apogeu, nu o cădere. Dacă am realiza că momentul întâlnirii cu o persoană ar putea fi ultimul moment al vieţii lui ori a noastre, am fi mult mai intens concentraţi, mai atenţi la cuvintele pe care le-am rosti şi la gesturile pe care le-am face.

Există un basm rusesc pentru ce* pii, care spune că un înţelept a întrebat trei lucruri: „Care e cel mai important moment din viaţa unui om, care e cea mai importantă acţiune şi care e cea mai importantă persoană?” Ca în toate poveştile de acest fel, el caută pretutindeni un

răspuns şi nu găseşte niciunul. În final întâlneşte o fată de ţăran care se arată, surprinsă de faptul că el pune asemenea întrebări. „Cel mai important în viaţă este prezentul – este singurul pe care îl avem, căci trecutul s-a dus şi viitorul nu este încă aici. Cea mai importantă acţiune în acest prezent este să faci ceea ce trebuie, şi cel mai important om este cel cu care te afli în prezent şi pentru care poţi face ceea ce trebuie, ceva bun sau ceva rău”. Acesta este adevăratul înţeles al aducerii aminte de moarte. Valoarea momentului prezent poate fi apreciată numai atunci când cineva drag nouă suferă de o boală gravă şi, mai ales, când ne dăm seama că el (sau ea) poate să ne părăsească în orice clipă. Numai atunci, în asemenea momente, recunoaştem importanţa fiecărui gest, a fiecărei acţiuni, realizăm cât de neînsemnată e diferenţa dintre ceea ce, în mod obişnuit, considerăm a fi marile lucruri din viaţă şi cele nesemnificative – cum ar fi modul în care vorbim, în care pregătim o tavă cu ceai, potrivim o pernă incomodă –, care devin tot atât de importante ca şi cele mai mari lucruri pe care le-am făcut cândva. Căci cea mai banală acţiune, cuvântul cel mai simplu pot fi rezumatul unei relaţii îndelungate, exprimând desăvârşit toată profunzimea acelei relaţii, toată dragostea, grija şi adevărul cuprinse în ea.

Dacă am putea percepe caracterul imperios şi valoarea fiecărui moment, ce ar putea fi şi cel din urmă, viaţa ni s-ar schimba în mod radical. Cuvintele lipsite de conţinut, pe care Evanghelia le condamnă (Matei 12, 37), toate acele afirmaţii, acţiuni golite de sens, ambigue sau distractive nu îşi vor mai afla rostul. Cuvintele şi faptele noastre vor fi cântărite mai mult, înainte de a fi emise sau realizate, astfel încât punctul culminant al vieţii să exprime desăvârşirea relaţiei, şi niciodată mai puţin.

Numai conştientizarea morţii va da vieţii această trezvie şi profunzime, va da viaţă vieţii, o va face atât de intensă, încât în totalitatea sa va fi raportată la momentul prezent. Acesta este modul în care asceţii au luptat cu neatenţia, cu negrija, cu toate acele atitudini care ne fac să scăpăm momentul, să trecem pe lângă celălalt fără a observa nevoia lui. Unul din lucrurile de căpetenie pe care suntem chemaţi să-l învăţăm este trez-via: conştiinţa de sine şi conştientizarea

existenţei celuilalt – o conştientizare ce va rezista în faţa experienţei vieţii şi a morţii. Întreaga viaţă devine astfel în fiecare moment un act ultim.

Frica de moarte, dorul de moarte

Ştim din experienţa noastră şi a altora că ne e teamă de moarte sau nutrim o incertitudine legată de ea. Mai exact, cred că mai mult ne e teamă de desfăşurarea procesului morţii decât de actul în sine. Majoritatea oamenilor ar fi gata să accepte moartea, dacă ar putea fi siguri că ea vine ca un somn, fără să trebuiască să treacă prin starea de frică şi de nesiguranţă, într-adevăr, este şi ceva înşelător şi ademenitor în legătură cu moartea. Cât de des auzim pe câte cineva spunând: „Cât aş fi vrut să fi fost mort”; e un fel de a spune: „Cât mi-aş dori să fiu liber de toată răspunderea faţă de mine şi faţă de Dumnezeu sau faţă de oricine altcineva! Cât aş dori să mă pot întoarce la condiţia copilăriei mele, când nu mi se cerea să fiu răspunzător şi când puteam pur şi simplu să mă joc!” Cei mai mulţi dintre noi ar prefera să se joace cu viaţa în loc să o trăiască implicându-se şi asumând-o. Ca urmare, există o fascinaţie a morţii, văzute ca o eliberare de povară şi de răspunderea în faţa vieţii. Dar în cazul acesta, moartea trebuie privită ca un vrăjmaş, fiind una din căile prin care suntem amăgiţi şi întoarcem spatele la ceea ce ne oferă viaţa. Când cineva spune: „Nu mi-e frică de moarte”, ar trebui să fim gata să-l întrebăm dacă acceptarea sau chiar dorirea morţii nu ascunde mai curând o teamă de viaţă. „Mi-e teamă de viaţă şi aş dori să evadez cu orice preţ” – numai de-aş putea să adorm şi să nu mă mai trezesc, de-aş putea să-i las pe alţii răspunzători în locul meu, ca să preia cele pe care le-am lăsat nefăcute sau rău întocmite. N-ar trebui să fim romantici în atitudinea noastră faţă de moarte. Dacă ne uităm la sfinţi, descoperim 6 atitudine cu totul diferită în faţa morţii. Iubirea lor de moarte nu era întemeiată pe frica de viaţă.

Când Sfântul Apostol Pavel spune: Căci pentru mine moţa este Hristos, şi moartea, un câştig. [...] Doresc să mă despart de trup şi să fiu împreună cu Hristos, şi aceasta e cu mult mai bine (Filip. 1; 21, 23), el exprimă o atitudine cu totul pozitivă în ceea ce priveşte moartea. Moartea i se arată ca o poartă ce s-ar deschide către veşnicia unde s-ar întâlni faţă către faţă cu Domnul, Care este toată iubirea şi viaţa sa. Dar

acest lucru nu poate fi realizat precum orice alt lucru pe care ni-l dorim... Este mai mult decât atât. Ca să ne fie dor, ca să viaţa, boala, moartea dorim apropierea morţii şi să considerăm moartea ca fiind încununarea vieţii, ca o creştere către dimensiunea de necuprins a veşniciei (pentru a folosi o expresie a Sfântului Maxim Mărturisitorul), trebuie să avem experienţa vieţii veşnice aici şi acu-m. Nu trebuie să ne raportăm la viaţa veşnică ca la o fericire ce va să vie mai târziu.

Apostolii au devenit neînfricaţi numai atunci când ei înşişi s-au făcut aici şi acum părtaşi ai vieţii veşnice.

Atâta timp cât nu primiseră mărturia învierii lui Hristos, atâta timp cât nu primiseră Duhul, se temeau încă şi se agăţau cu frică de viaţa lor vremelnică. Dar în momentul când li s-a descoperit viaţa veşnică, teama de a-şi pierde viaţa cea vremelnică a dispărut, căci ştiau că ura, persecuţia şi uciderea nu puteau decât să-i elibereze de limitările acestei vieţi, deschizându-le calea către adâncurile nemărginite ale vieţii veşnice. Iar această viaţă veşnică era cunoscută ca o trăire a prezentului, şi nu numai ca un act de credinţă. Acelaşi lucru se poate spune şi despre mucenici. Ei erau gata saşi dea viaţa şi dobândiseră libertatea supremă a dăruirii de sine, deoarece cunoşteau viaţa veşnică şi chiar intraseră într-o oarecare măsură în ea

Moartea – eveniment al vieţii de zi cu zi

Am putea învăţa mult în legătură cu moartea, dacă ne-am strădui să luăm aminte la propria experienţă. Moartea e mult mai aproape de noi decât ne putem închipui şi fiecare dintre noi ar putea vorbi despre experienţa morţii, care nu e atât de înfricoşătoare.

Ceea ce am de spus în legătură cu acest subiect nu este nici nou şi nici nu-mi aparţine mai mult decât oricare altă idee din cuvântarea mea, ci este împrumutat de la alţii. În primul rând, a muri, din punct de vedere practic înseamnă ieşirea din conştienta de sine într-o uitare de sine. Mulţi oameni se tem de acest lucru, dar cu toate acestea fiecare dintre noi se duce în fiecare seară la culcare şi se pierde complet, fără nicio teamă, într-un somn adânc. De ce oare? Pentru că suntem siguri de noi, într-o mare măsură nejustificat de siguri că ne vom trezi în dimineaţa următoare. Ne încredem în faptul că zorile următoare vor răsări pentru noi şi că somnul este doar o experienţă vremelnică. Nu

vedem acest fenomen ca pe o parabolă a procesului prin care murim şi ne trezim în eternitate. În realitate, există un risc mai mare în a închide ochii şi a adormi: nu pentru a creşte, mai multe aspecte ce constituiau condiţia noastră anterioară trebuie să moară în noi. Un tânăr sau un adult, care îşi păstrează caracteristicile copilăriei sale, devine copilăros şi chiar infantil. Pentru a dobândi maturitatea în stadiul următor de dezvoltare, trebuie să acceptăm că ceva în noi trebuie să moară. Şi această moarte poate fi un proces dureros şi anevoios, într-un fel tot atât de anevoios ca însăşi moartea şi descompunerea trupului în procesul morţii. Mulţi părinţi cunosc prea bine acest lucru: ei doresc copilului lor să rămână un băieţel sau o fetiţă şi ar putea fi profund tulburaţi la vederea unui tânăr adult ce-şi face apariţia în locul băieţelului. Murind pentru a trăi este un proces care se petrece în noi mai tot timpul. Spre deosebire de mentalitatea unor asemenea părinţi, noi trebuie să devenim conştienţi de aceasta şi să participăm mai activ în acest proces. Atunci vom fi mai puţin temători în faţa morţii, ca pierdere irevocabilă. Trebuie să o privim mai curând ca pe o parte inevitabilă a acestui proces de creştere către o stare mai matură.

există loc mai periculos decât patul omului – aşa cum veţi vedea în povestea cu marinarul şi ţăranul care reflectau asupra condiţiei primejdioase a fiecăruia dintre ei.

Ţăranul spunea că el nu şi-ar risca viaţa pe mare. Când marinarul a întrebat de ce credea aceasta, ţăranul i-a răspuns: „Unde a murit tatăl tău?”, „Pe mare”, „Şi bunicul?”, „Tot pe mare”. „Şi tot nu vezi cât de periculos e să fii pe mare?” Marinarul însă i-a întors întrebarea: „Dar tatăl tău unde a murit?”, „A murit în pat”, „Şi tatăl lui?”, „Tot în pat”, „Şi încă mai îndrăzneşti să te culci în pat în fiecare noapte?” în acest sens, noi înşine întâmpinăm moartea cu încredere în fiecare noapte. Iar când această moarte vremelnică nu vine cu uşurinţă, mergem chiar până acolo încât luăm somnifere şi calmante. Nu e curios că nu reuşim să tragem concluzii din cele mai simple experienţe de viaţă?

Există o altă cale prin care experienţa morţii ne este familiară. Romano Guardini spune într-una din scrierile sale: există mai multe modalităţi de a muri în cursul unei vieţi. Când trecem de la perioada

pruncieі spre perioada copilăriei, apoi către tinereţe şi adolescenţă, şi astfel către maturitate şi vârste înaintate, ne imaginăm că evoluăm în modul cel mai simplu, de la un stadiu la următorul. Dar Mitropolit Antonie de Suroj Moartea sinelui

Hristos ne cheamă să murim nouă înşine. Ce înseamnă oare aceasta? Afirmaţia este ambiguă, precum toate cele ce se spun despre moarte. Să însemne oare o autodistrugere? Mulţi presupun că aşa ar fi, şi caută s-o aplice în acest sens. Din fericire ei greşesc, dar rămân afectaţi de teroarea ei. Înţeles cum se cuvine, a muri pentru sine înseamnă acceptarea acestui proces de stingere treptată a ceva ce există în noi, realizând că în noi există vai-sine profund şi real aparţinând veşniciei şi un sine superficial care trebuie să se dizolve. Trebuie să renunţăm la acest sine superficial, pentru a trăi la modul cel mai deplin. Mulţi simt că nu pot fi conştienţi de propria lor existenţă decât dacă se afirmă, cerând să fie recunoscuţi; iar alţii reacţionează, încercând să se apere împotriva acestei agresivităţi. Dacă am avea credinţă, am putea accepta să nu ne afirmăm impunând altora această conştientizare forţată a faptului că existăm; şi am putea avea certitudinea că suntem iubiţi şi afirmaţi prin ceilalţi. Trebuie să învăţăm a fi mai mult decât suntem. Nu ne este de ajuns să ştim că Dumnezeu ne iubeşte şi că El ne afirmă. Avem nevoie să fim afirmaţi de către aproapele nostru, de cel puţin o persoană care să ne spună: „Contezi pentru mine în sensul cel mai profund şi mai adevărat". Gabriel Marcel spunea într-una din cărţile sale că a spune unui om Te iubesc este echivalent cu a-i spune Nu vei muri niciodată, înţelegând prin aceasta: „Contezi atât de mult pentru mine, încât voi da mărturie pentru tine înaintea lui Dumnezeu, chiar dacă nimeni altcineva nu o va mai face în afară de Dumnezeu şi cu mine". Am putea dobândi mult dacă am fi capabili să ne recunoaştem unii pe alţii ca fiind fraţi pe calea spre mântuire şi să spunem: „Da, sunt gata să mărturisesc pentru tine, chiar dacă nu sunt sigur că pot să o fac în mod deplin, din moment ce existenţa ta este pentru mine o aşa provocare; chiar dacă mă tem s-o fac, totuşi te voi afirma atât cât îmi va sta în putinţă" – în acest mod am putea creşte la o maturitate care ne va îngădui să-l afirmăm pe celălalt proclamând valoarea lui fundamentală, oricare ar fi preţul. Cel care

este afirmat astfel, poate uita de sine însuşi şi trăi în chip deplin. Aceasta este calea pe care suntem chemaţi să mergem. Trebuie să avem curajul de a lupta cu straturile de teamă sedimentate în noi, pentru a ne mărturisi unii pe alţii întru veşnicie, lup vedere, moartea este vrăjmaşul cel din urmă, care va fi nimicit (I Cor. 15, 26). Moartea este duşmanul lui Dumnezeu în modul cel mai şocant şi dramatic, căci se extinde până la însuşi Hristos, Cel care este Om desăvârşit şi însuşi Dumnezeul cel întrupat. Dar în timp ce, pe de-o parte, moartea este un astfel de duşman, faptul că ajunge până la Hristos, că ea ucide pe Cel ce este Om desăvârşit şi Dumnezeu întrupat, arată de asemenea că nu este un rău fără sens. Căci oricât ar fi moartea rezultatul păcatului şi al răului, nu este în sine un păcat sau un rău care să corupă neapărat pe oricine ar atinge. Hristos nu a suferit stricăciune prin moartea Sa pe cruce, prin pogorârea Sa la iad, prin participarea Sa la întreaga tragedie a morţii. Persoana Lui nu s-a alterat prin părtăşia cu taina morţii. Astfel încât există aici o ambiguitate. Pe de-o parte, moartea nu ar trebui să existe – moartea este rezultatul răului şi rămâne ca ea să fie înfrântă. Pe de altă parte, numai moartea ne dă prilejul să ieşim din cercul vicios al nesfârşiţii (şi nesfârşirea este ceva destul de diferit de veşnicie). Dacă nu ar fi moartea, într-o lume a păcatului, a răului şi a stricăciunii, ne-am descompune şi dezintegra încetul cu încetul, fără a fi vreodată în stare sătând cu frica şi depăşind-o.

Trebuie la fiecare pas să renunţăm la noi înşine, astfel încât celălalt să poată fi. După cum Sfântul Ioan Botezătorul se vedea pe sine scăzând, pentru ca celălalt să poată creşte (Ioan 3, 30), în acelaşi fel suntem chemaţi să murim pentru noi înşine, ca celălalt, aproapele, să poată trăi.

Astfel că a muri înseamnă a nu păstra nimic altceva în noi, afară de ceea ce este esenţial pentru plinătatea vieţii.

Moartea ca duşman şi ca prieten

Şi totuşi lucrurile nu sunt atât de simple. E adevărat că, după cum Sfântul Apostol Pavel spune, a trăi înseamnă Hristos şi a muri este un câştig. Tot atât de adevărat este că a muri nu înseamnă a fi lipsit de viaţă vremelnică, ci a fi înveşmântat în veşnicie. Dar mai e un aspect pus în lumină de Sfântul Apostol Pavel, ca şi de restul Scripturii. Omul

nu a fost făcut pentru moarte, el a fost şi este creat pentru viaţa veşnică. Moartea este rezultat al păcatului în sensul despărţirii de Dumnezeu, al ruperii de aproapele, al pierderii legăturii cu adevăratul chip profund al omului. Din acest punct de scăpăm de grozăvia nesfârşirii… şi astfel de o distrugere treptată.

O fabulă rusească vorbeşte de un soldat ce reuşise să captureze moartea şi să o lege într-un sac. Căra sacul în spinare sigur pe sine, şi la început era. privit ca un binefăcător care a scăpat lumea de cea mai mare calamitate. Dar curând se vădi faptul că, deşi moartea nu mai exista, boala şi bătrâneţea erau tot atât de prezente în viaţa omului ca şi înainte, într-o bună zi soldatul se întâlni cu o bătrână încovoiată de vârstă şi doborâtă de boală, care îl ameninţă cu pumnul strigând: „Uite ce-ai făcut din mine! Nu eşti bun de nimic. Ai pus tu stăpânire pe moarte, dar m-ai lipsit şi pe mine de libertate. Iată-mă prizonieră a nesfârşirii, din care nu este ieşire”. Soldatul îşi dădu seama de răul făcut şi eliberă moartea… Nu mai e nevoie să adaug că ea e încă liberă şi foarte activă.

Moartea fizică şi spirituală în fiece noapte de Paşti şi pe tot parcursul celor patruzeci de zile ce urmează, cântăm Hristos a înviat din morţi, cu moartea pre moarte călcând… Dar totuşi ce vedem în realitate? Moartea e slobodă şi o întâlnim pe toate drumurile, oamenii mor ca şi înainte. De parcă am afirma ceva ce ştim că e neadevărat! Dar să păstrăm în minte că există două aspecte ale morţii. Moartea fizică şi moartea înţeleasă ca o despărţire de Dumnezeu, ca o pogorâre în şcol, locul unde nu este Dumnezeu, locul definitivei şi radicalei Lui absenţe. Fără îndoială, acest al doilea aspect al morţii este cel mai crud şi înfricoşător. Când ne uităm la icoana lui Hristos Surparea iadului sau când mărturisim acest moment suprem în Crezul apostolic, suntem puşi faţă în faţă cu ceva foarte real. Domnul a trăit atât primul aspect al morţii, cât şi pe al doilea. El a ales să împărtăşească dimpreună cu noi toate consecinţele răului, inclusiv despărţirea finală de Dumnezeu: Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, pentru ce M-ai părăsit? (Matei 27, 46). Dar El Se pogoară în locul unde pogoară cei ce L-au pierdut pe Dumnezeu, aducând cu Sine toată plinătatea prezenţei dumnezeieşti. Prin urmare, nu mai există loc rămas fără Dumnezeu. Şi aceasta ne

ajută să înţelegem condiţia în care ne aflăm de la moartea şi învierea lui Hristos. Suntem încă supuşi unei morţi vremelnice, pe care Sfântul Apostol Pavel o aseamănă cu o adormire (I Cor. 15, 6). Dar moartea nu mai reprezintă teroarea omenirii, procesul final al dezintegrării, al descompunerii şi al despărţirii de Dumnezeu. În sensul acesta, moartea este zădărnicită prin moarte. Încă de pe acum, oricât de in facere şi nedefinit – suntem moştenitori ai vieţii veşnice.

Faţă în faţă cu moartea

Odată am ţinut o cuvântare despre moarte la o universitate britanică, după care capelanul universităţii mi-a spus: „Ştiţi, nu am văzut niciodată un om mort”. Am fost absolut uimit că un preot, om la vreo cincizeci de ani sau mai mult, nu a întâlnit moartea în viaţa lui de familie sau în misiunea lui de preot, nici chiar în timpul războiului. Acest incident m-a făcut să privesc cu mai multă luare aminte în jurul meu şi mi-am dat seama că acolo exista o convingere foarte puternică referitoare la moarte ca fiind un subiect de evitat. Mortul ar trebui lăsat în seama cioclilor, iar supravieţuitorii să facă abstracţie de această realitate şi, cu cât se vorbeşte mai puţin în legătură cu această problemă, cu atât mai bine. Eu personal găsesc toate acestea foarte frustrante.

De la cuvântarea aceea, am profitat de orice ocazie ce mi se oferea, pentru a vorbi despre pregătirea pentru moarte studenţilor la medicină, medicilor, asistenţilor, surorilor şi oricărui om care dorea să asculte. Aşa am observat că oamenii sunt gata să ia în consideraţie mai curând pregătirea altora pentru moarte decât pe a lor. În acelaşi timp, foarte puţini oameni sunt gata să reflecteze la faptul că şi rândul lor ar putea veni oricând şi că pregătirea pentru moarte începe cu adevărat doar atunci când ne acceptăm propria moarte şi luăm o poziţie, învăţând cum să trăim pentru a şti cum să murim, nu atât în termeni morali, cât ai perceperii şi înţelegerii acestei realităţi profunde. Totuşi suntem cu toţii bolnavi de o boală incurabilă, numită mortalitate. S-ar putea să treacă ceva vreme până când să murim din cauza ei, poate 30, 60 de ani sau mai mult. Dar suferim toţi de această boală. Şi nu există nicio îndoială că moartea se va produce. În concluzie, pregătirea pentru moarte nu trebuie să fie doar preocuparea altora sau a celor pe

care îi avem în grijă, ci chiar a noastră înşine.

Ceea ce semănăm

Moartea nu înseamnă sfârşitul a toate. Binele pe care l-am făcut continuă să dăinuie după noi şi dă roade în viaţa celorlalţi. Din nefericire, contrariul poate fi şi el adevărat. E posibil să trăim şi sub domnia răului. Ca pildă pozitivă să considerăm impactul Evangheliilor în viaţa oamenilor. Nenumărate sunt exemplele celor care s-au convertit, s-au schimbat prin citirea fie şi numai a unui pasaj din Sfânta Scriptură. Ei se hrănesc din ceea ce, cu multe secole în urmă, cineva, din dragoste pentru Hristos, a formulat aşternând pe hârtie.

Eu însumi am aflat calea spre credinţă datorită Sfântului Evanghelist Marcu. Dacă s-a întâmplat ceva bun în viaţa mea este pentru că într-o bună zi, când aveam vreo 15 ani, am citit din Evanghelia Sfântului Marcu şi Hristos însuşi mi S-a dezvăluit, intrând în viaţa mea. Mă gândesc şi la alţii care au scris cărţi, spre exemplu un scriitor francez al secolului al XIX-lea, Gobineau, a scris câteva povestiri scurte, remarcabile de altfel, dar şi un mic tratat lipsit de orice valoare despre inegalitatea raselor. E un tratat care, în mod meritat, astăzi ar fi fost dat uitării; cu excepţia unui fapt: l-a citit Hitler. E greu de presupus că Gobineau nu-şi împarte răspunderea cu Hitler înaintea lui Dumnezeu pentru urmările pe care le-a avut această carte. El era un teoretician, dar această teorie a devenit practică şi s-a materializat cu preţul a milioane de vieţi nevinovate. În legătură cu aceasta, mi-aduc aminte de o fabulă a lui Krîlov: doi indivizi fuseseră condamnaţi la iad şi aşezaţi în cazane învecinate: unul era un criminal, celălalt scrisese câteva nuvele de proastă calitate. Acesta din urmă, scriitorul, aruncă o privire deasupra marginii cazanului ca să vadă ce face vecinul său, ucigaşul. El însuşi fusese fiert atât de aprig încât nu-şi putea imagina cum putea fi tratat vecinul său. Spre indignarea sa, văzu că ucigaşul se bălăcea într-o apă călduţă. îl chemă pe diavolul de serviciu şi îşi exprimă nemulţumirea: „Eu am scris doar câteva nuvele, cu toate acestea mă fierbi în halul ăsta, pe când acest om a ucis… şi el se relaxează de parcă ar fi în baia lui”. „Adevărat, spuse diavolul, dar acest lucru nu este întâmplător, ci totul este deliberat”. „Cum aşa?” „EL bine, acest om a ucis într-o criză de mânie, aşa că îl dăm în câte un

clocot din când în când, pentru că în 58
acest fel se aprindea şi furia lui; după care îl lăsăm în repaus, căci se potolea. Dar în ceea ce te priveşte, de câte ori cineva cumpără o carte, mai înteţim focul sub cazanul tău şi mai adăugăm cărbuni”.

Există aici un sens teologic. Viaţa noastră nu sfârşeşte odată cu moartea. Ea continuă secole de-a rândul prin ereditate şi prin rodul existenţei noastre; continuăm a purta răspunderea pentru repercusiunile făptuirilor noastre. Astfel că, întâlnindu-ne astăzi, v-am vorbit; şi voi răspunde pentru orice cuvânt pe care l-aţi primit şi pentru felul în care ar putea să vă afecteze viaţa. Amin.

DESPRE VEŞNICIE

Iată-ne din nou împreună, ca o familie unită, sprijinindu-ne unii pe alţii, îndemnându-ne reciproc prin exemplu, blândeţe, printr-un cuvânt bun, un imbold, intrând în Postul Mare care deschide înaintea noastră posibilitatea de a-L întâlni pe Hristos într-un duh reînnoit, cu o nouă adâncime de simţire şi o nouă închinare a vieţii.

Iată că, în pragul acestui Post Mare, două enoriaşe ale parohiei noastre, luându-ne-o înainte, intră acum în plenitudinea veşniciei – de a cărei pregustare noi nu putem avea parte aici pe pământ decât prin credinţă şi nădejde, prin atingerea sufletului nostru de Domnul, care trezeşte în noi dorul adânc după Dumnezeu.

De fiecare dată când cineva pleacă în veşnicie, ne punem în mod inevitabil o întrebare, care ne priveşte şi pe noi şi care se referă la iubire. Ea se raportează la noi pentru că orice moarte ne spune că peste încă puţină vreme, la rândul lor, propriile noastre rămăşiţe pământeşti muritoare vor fi predate spre înmormântare. La rândul nostru vom pleca către 9 Cuvântare din perioada Postului Mare, 1976 pacea veşnică, la rândul nostru ne vom naşte întru veşnicie, după cum se exprimau primii creştini referindu-se la moarte. Ne vom naşte – adică vom lepăda ceea ce e învechit, întinat, ne vom încălzi la lumina cea nouă, pe care nicio umbră nu o va putea acoperi, şi vom intra în viaţa veşnică.

În acelaşi timp moartea fiinţelor dragi, apropiate nouă, ne vorbeşte de iubire şi ne cere socoteală asupra felului nostru de a iubi: cum iubim?, pentru câtă vreme? pentru totdeauna?, profund sau

superficial?, gândindu-ne doar la noi sau uitând de noi pentru a iubi, pentru a ne gândi din toată fiinţa numai la celălalt?... Va suna ceasul regăsirilor... Cum vor fi aceste regăsiri? Pentru cei care de-a lungul întregii vieţi au rămas credincioşi unei prietenii, unei iubiri care deunăzi le-a încălzit inimile, ele vor fi un izvor de bucurie. Dar ce va fi dacă la vremea regăsirii vom constata cu groază că pe această fiinţă, aşa-zis iubită în timpul vieţii sale, am lăsat-o să cadă în uitare la scurt timp după moartea sa? Negândind decât la noi şi despre noi, nu am fost în stare să păstrăm fiinţa iubită în memoria inimii, în singura memorie capabilă să reziste timpurilor, îmbătrânirii, să rămână neştirbită în calea vânturilor şi a mareelor.

Noi îl rugăm pe Dumnezeu pentru veşnica pomenire a răposaţilor noştri, ca El să nu-i dea uitării. Iubirea lui Dumnezeu merge până la jertfa de Sine: El iubeşte până la a muri pe Cruce, până la lepădarea deplină de Sine. Iar noi îi aparţinem lui Hristos, şi Dumnezeu ne cere să iubim cu iubirea Lui, să ne aducem aminte cu memoria Lui, să fim pe pământ mărturie vie a faptului că putem să nu ne temem că vom fi uitaţi – pentru că nu vom fi daţi uitării, să fim mărturie a faptului că omul poate să se piardă în întregime pe sine din iubire pentru aproapele său, fără a înceta totuşi să fie viu – pentru că Dumnezeu, ca şi toţi ceilalţi, îl va păstra în amintirea Lui.

Taina uimitoare a iubirii stă în aceea că suntem chemaţi să iubim tot atât de mult pe cât ne-a iubit Dumnezeu, adică să ne punem viaţa pentru ceilalţi până la totala dăruire. Aceasta ni s-ar putea părea înfricoşător. Şi ne spunem: dacă mă uit pe mine şi dacă nimeni nu se mai gândeşte la mine, atunci nu e oare posibil să dispar cu totul din lumea celor vii? Dacă nimeni nu-şi mai aminteşte de mine, dacă am să cad în uitarea generală, ce se va întâmpla? Dumnezeu nu va uita, Maica Domnului nu va uita, sfinţii nu vor uita, îngerul nostru şi ostile cereşti nu vor uita; chiar şi cei păcătoşi, lipsiţi de statornicie şi slabi, nu vor uita, ei care de-a lungul vieţii nu au ştiut să iubească până la capăt, dar au ştiut să iubească având inima sfâşiată de durere (de durerea pierderii), fără a putea uita vreodată. Nădejdea noastră în viaţa veşnică stă în aceea de a fi iubiţi; e inutil deci să forţăm nota, impunându-ne celor din jur şi făcând apel la cele trăite împreună, repetând acel nu

uitaţi! nu uitaţi! – amintindu-le nu numai faptele bune, dar şi acele fapte susceptibile de a-i irita, doar ca să nu fim uitaţi şi să scăpăm de sentimentul acesta înfricoşător de a nu exista, de a vedea viaţa scurgându-se pe lângă mine, de a nu fi decât o umbră, propria mea fantomă, pe care nimeni nu o vede, nu o aude, nu o cunoaşte…

Putem să alungăm această teamă. Nu vom fi lipsiţi niciodată de această iubire, de la care nici înălţimea, nici adâncul, nici lungimea, nici lărgimea nu ne vor putea smulge, după cum spune Apostolul Pavel (Rom. 8, 39). Nimeni nu e exclus de la iubirea dumnezeiască. Nu ne e oare suficient cu adevărat să avem parte de această iubire? Odată ce ne-am înflăcărat de această iubire, pe care o purtăm în noi cel puţin sub forma unei mici licăriri, nu vom putea oare cu Mitropolit Antonie de Suroj adevărat să o răspândim în jurul nostru? întreaga noastră viaţă creştină se rezumă la conştiinţa de a fi iubiţi, iubiţi de Dumnezeu, confirmaţi de Dumnezeu pentru veşnicie şi capabili să iubim fără umbră de teamă – pentru că suntem veşnici, pentru că există în noi o viaţă de nestăvilit, pentru că suntem o oaste de neînfrânt –, capabili de a iubi poate chiar cu preţul vieţii. Şi dacă vorbim de jertfa vieţii, nu ar trebui să-i avem în vedere doar pe cei care prin moartea lor L-au slăvit pe Dumnezeu sau care prin însăşi viaţa şi moartea lor au mărturisit iubirea Lui. A trăi o viaţă lungă şi plină de dăruire, după cum spune Apostolul Pavel, fiind expus în toate zilele morţii (I Cor. 15, 31), purtând în trup agonia lui Iisus (II Cor. 4, 10), e câteodată mai presus decât să treci într-o clipită de la această viaţă efemeră la veşnicia ce va să vină. Trebuie să învăţăm să trăim din toată inima în mod sincer şi statornic. Aceasta nimeni nu o va putea lua de la noi. Puterile trupului se vor epuiza, puterile duhului vor şovăi, întreagă fiinţa noastră pământească poate sau să se altereze rapid, sau treptat să se ofilească; dar un singur lucru, ceva din noi, nu poate muri: anume inima vie.

Şi această inimă va trebui educată în timpul vieţii; să nu lăsăm vreodată inima să se răcească sau să se atrofieze, să nu lăsăm ca teama să distrugă generozitatea. Nu te teme, turmă mică, spune Hristos, Eu am biruit lumea… (ei. Luca 12, 32; Ioan 16, 33). Noi aparţinem neamului celor biruitori sau mai curând celor pentru care Hristos a trăit, a murit, părând că suferă o înfrângere, în timp ce în realitate El a

repurtat o victorie pentru totdeauna. Suntem deja cetăţeni ai cerului.

Dacă măcar am lua aceste lucruri în serios, întru deplinătatea cunoştinţei, dacă ne-am reprezenta, nu numai în capul nostru sau într-un ungher al sufletului, ci în toată fiinţa noastră, ceea ce știm deja despre veşnicie din cuvântul lui Dumnezeu și din cuvântul sfinţilor, din scrierile Sfinţilor Părinţi, din vocea tainică a lui Dumnezeu care răsună în sufletul nostru, în conştiinţa noastră sau în murmurul blând al brizei de seară de care vorbeşte Isaia!... Poate că prin Sfintele Taine ne împărtăşim, înainte de toate, cu veşnicia cu care luăm cunoştinţă. Milioane de oameni și-ar da viaţa pentru a afla cele pe care le cunoaştem, dar noi suntem obişnuiţi până într-atât, încât lucrurile cele mai preţioase ne par a fi banale, trecând pe lângă ele.

Dacă măcar am putea să înţelegem valoarea bogăţiilor pe care le avem, atât în vremelnicie cât şi în veşnicie, să înţelegem că rădăcinile noastre se găsesc acolo unde nu este moarte, nici înfrângere, acolo unde nu e întuneric, despărţire sau dezbinare, unde totul este împlinit, atingând desăvârşirea, strălucind de slava veşniciei, de slava lui Dumnezeu, atunci ne-ar fi dat să trăim cu vigoare, cu îndrăzneală, fără temeri şi am putea ajunge să nu ne fie frică să iubim chiar dacă această iubire ne sfâşie sufletul, chiar dacă pare să ne distrugă viaţa, această scurtă viaţă pământească la apusul căreia se ridică zorii vieţii veşnice. De acest revărsat de zori ar trebui să ne aducem aminte. Când scria că tânjeşte după viaţa veşnică, Apostolul Pavel făcea aluzie la faptul că ar vrea să moară, căci pentru el a trăi este Hristos şi a muri este un câştig, de vreme ce în timpul vieţii pe pământ suntem despărţiţi de Hristos. Într-un alt pasaj el spune că nu se gândeşte la moarte ca la o pierdere, o lepădare a vieţii vremelnice, ca şi cum văluri după văluri ar trebui să cadă pentru a lăsa loc morţii – de fapt, pentru el, moartea înseamnă a se îmbrăca întru veşnicie.

Hristos ne-a lăsat numeroase imagini ale împărăţiei cerurilor, dintre care una îmi pare în mod special foarte potrivită aici: este parabola seminţei care trebuie să moară pentru a rodi. Fiecare dintre noi, gândind la sine, se poate percepe ca fiind una din aceste seminţe: uscată, cu contururi precise, având propria sa individualitate bine definită, diferită de o alta; noi putem vedea şi ţine în mână o asemenea

sământă mică. Dacă sământa ar putea simţi și gândi, s-ar speria la ideea că va fi aruncată în pământ și că în acest pământ ceva teribil se va produce: sistemul ei de apărare se va sfărâma, ea se va descompune într-un sol dătător de viață, dar străin și înfricoşător… Acelaşi lucru se întâmplă cu noi: ne e teamă să nu ne pierdem și din această cauză rămânem închiși în limitele noastre, sterpi, cu teama de a nu ne pierde; și nu vom da niciun rod.

Dar acest rod, fără îndoială, este de mai mare importanţă pentru noi decât rodul seminţei aruncate în pământ. Semănătorul se ocupă de semănat, apoi culege roadele la vremea recoltei. Atunci când ne cufundăm în pământ, când ne deteriorăm în solul înfricoşător şi amenințător al vieţii umane unde primează viaţa lui Dumnezeu, când murim pentru noi înşine, când ni se pare că începem să ne pierdem fără a ne mai putea regăsi, atunci rodul pe care îl producem este naşterea unei vieţi îmbelşugate, neegalate în frumuseţe, nesfârşit de roditoare. Ne gândim la spicul pe care Stăpânul recoltei îl va tăia; însă de creştem la măsura unui spic copt, gata de a irumpe, Stăpânul nu ne va cosi; noi am ajuns la deplina măsură a frumuseţii noastre, la plenitudinea vieţii. Fie ca măcar să păstrăm acest fapt în memorie, fie ca măcar să ne amintim că moartea nu ne va deschide doar viaţa viitoare, ci ni se va oferi ca plenitudine a vieții care deja a încolțit în noi astăzi!

De câte ori nu ni se întâmplă să ne rugăm cu inima arzândă şi cu lacrimi! Atunci gândurile se adună, întreg trupul se reînnoieşte, dar brusc totul se frânge. Totul se frânge deoarece trupul s-a istovit şi nu mai poate să suporte o asemenea tensiune, pentru că omenescul din noi a început să grăiască, pentru că un gând pământesc, mortificat, a irumpt în duhul nostru a cărui atenţie a slăbit, pentru că inima a ezitat… Cât de frecvent se produce acest lucru, cât de dezolant poate fi; dar momentele trăite astfel sunt deja momente de viaţă veşnică şi de împlinire… Cum am putea să ne temem de clipa când trupul va înceta să se istovească, când gândirea va înceta să ezite, când inima va înceta să se dedubleze, când forţele exterioare vor pierde ascendentul asupra noastră şi când vom începe pur şi simplu să trăim? Aceasta e moartea, o uşă prin care accedem la viaţă, aceeaşi viaţă care apare mai întâi ca

moartea seminţei, apoi ca o înflorire a ei; mai întâi ca o pogorâre în întuneric şi moarte, apoi ca o manifestare de slavă şi de frumuseţe. Cu câtă profunzime, cu câtă îndrăzneală am putea trăi, cu câtă nădejde, cu câtă certitudine, dacă ne-am putea măcar aminti acestea! Dacă ne-am gândi nu la cele ce vor urma în această viaţă despre care nu ştim nimic, ci la viaţa veşnică pe care o putem cunoaşte de pe acum în licăriri de lumini fugitive, în străfulgerări de-o clipă care dau un sens tuturor lucrurilor, momente fugare pentru care – conştienţi că, o dată trăite, ele ar putea prin voia Domnului să se repete – merită de trăit ani mulţi! Trăind în uimirea celor primite fie chiar şi o singură dată, găsind raţiunea de a vieţui şi de a fi recunoscători, trăind nu din amintiri, ci păstrând cu cutremur în inimă ceea ce ne-a fost dat să gustăm odată, suntem în aşteptarea fremătândă a întoarcerii inevitabile a harului, a cărui simplă licărire a străpuns atunci întunericul, curând ivindu-se aurora, după care ar urma viaţa, Dumnezeu şi întâlnirea… Aceasta constituie una din cele mai profunde chemări la o viaţă de rugăciune, la o viaţă conform Evangheliei, la o viaţă închinată păstrării sfinţe mei insuflate în noi de împlinirea poruncilor, care ne ocrotesc.

Vă aduceţi aminte, fără îndoială, câteva imagini din Sfânta Scriptură. iat-o pe prima: Moise pe muntele Sinai şi poporul adunat la picioarele muntelui, aşteptând cu teamă şi cutremur, aruncând priviri către culmile învăluite de un nor întunecat, asemănător fumului ce iese din sobă. Moise urcă spre norul întunecos, împins de ascultarea şi credinţa sa, iar în momentul când pătrunde în neguri, acestea se umplu de lumină, de slava lui Dumnezeu. Văzut din exterior, norul este teamă şi întuneric; trăit din lăuntru, este limpezime de viaţă. Moise discută cu Dumnezeu şi, în virtutea acestei experienţe, acestei întâlniri tainice, în adâncuri, a alesului lui Dumnezeu cu Domnul său, el prinde curaj să spună: Doamne, fa să-ţi pot vedea faţa! Moise simţea prezenţa Duhului lui Dumnezeu, îi auzea glasul, era martor al slavei Sale. Doar să-l zărească faţa, fie chiar şi o singură dată, apoi să moară, ieşind din această viaţă… Şi Domnul îi spune: Nu, asta încă nu îţi este cu putinţă, nu poţi să-mi vezi faţa. Dar te voi aşeza în scobitura unei stânci, te voi acoperi cu mâna Mea şi, când slava Mea va trece înaintea ta, când voi trece pe lângă tine şi când strălucirea orbitoare a slavei Mele, pe Viaţa,

boala, moartea care tu nu poţi încă să o înduri, se va îndepărta, voi ridica mâna Mea şi tu Mă vei vedea din spate… Aşa s-a întâmplat, şi Moise L-a văzut pe Dumnezeu trecând pe lângă el (cf. Fac. 33, 18 – 23). Unul din Părinţii Bisericii ne spune că aşa se întâmplă cu tot omul de care Dumnezeu se apropie câtuşi de puţin. Omul care a simţit prezenţa Lui nu mai poate trăi fără să simtă nostalgia trăirii avute. El ar vrea să vadă faţa Domnului, dar e încă prea devreme. El vede cum Dumnezeu se îndepărtează de el. Ce-i rămâne oare de făcut? Nu e o nostalgie sterilă, nici amărăciunea de a vedea îndepărtându-se de el ceea ce i-a fost dat cândva, nu! El rămâne cu o foame şi o sete, cu o dorinţă arzătoare de a-L întâlni încă o dată pe Cel care este Iubire, Care este Viaţă, Care este Adevăr şi Frumuseţe infinită, Care tăinuie splendoarea veşniciei. Rămâne un singur lucru de făcut: să mergem în urma Lui, să-L urmăm oriunde ar merge… Aşa se adresează Moise Domnului, atunci când Acesta îi porunceşte să-i conducă pe fiii lui Israel afară din Egipt: Doamne, veni-vei cu noi? Căci de nu va fi aşa, nu ne este de folos ieşirea din robie…

O imagine asemănătoare: după ce Hristos a fost botezat de către Ioan, înaintemergătorul anunţă cu glas mare ucenicilor săi: Iată Mielul lui Dumnezeu care poartă pe umerii Săi păcatul lumii (cf. Ioan 1, 29). Doi dintre ucenici îl părăsiră, căci el era doar un înaintemergător al Celui care acum venise, şi se grăbiră să-L urmeze pe Hristos. Acesta se întoarse către ei: „Ce vreţi de la Mine?” „Vrem să vedem unde locuieşti”. Ei voiau să rămână cu El, să fie în prezenţa Lui, să-l asculte cuvântul. Fără să-şi fi dat seama, răspunsul lor ascundea un sens care probabil ne e mult mai clar nouă decât lor. L-au întâlnit acolo unde El găsise adăpost, într-o cocioabă nu departe de Iordan. Dar El era Cel care viază în lumină; El era Cel care S-a făcut om şi a trăit printre noi ca unul dintre noi, ca frate al nostru; El este Cel care S-a pogorât la iad, răbdând-crucea şi trecând prin moarte. Iată-L pe Cel pe care-L întâlniră ei. Şi treptat, pas cu pas, ei descoperiră unde locuieşte: pe tron în ceruri, şi pe pământ, purtat de un mic asin, aşa cum cântăm în ziua Intrării Lui în Ierusalim. Da, pe pământ şi în cer; în timp şi în veşnicie; în iad şi în paradis, fără schimbare, Acelaşi, Domnul este cu noi. Cu noi pretutindeni, Dumnezeul nostru. Suntem chemaţi să

mergem în urma Lui; nu numai să-L urmăm împlinindu-l poruncile, ci avântându-ne m-a

Va trebui să facem ucenicie nu numai întru credincioşie, nu numai în duhul hotărârii şi al stăruinţei, fără de care nu vom ajunge nicăieri, ci în egală măsură prin această incitare la foame, la sete, la nădejde.

Ar trebui să învăţăm să nu trădăm, să nu dăm altora hrană amăgitoare, să nu ne ameţim cu băuturi înşelătoare, să nu ne mângâiem cu cuvinte ademenitoare, ci să purtăm în inimă şi în suflet, în trupul nostru, în toată fiinţa noastră acest strigăt al întregii noastre firi: „Pentru ce, Doamne, m-ai lăsat orfan? Când veni-vei Tu, Doamne? Vino, Doamne, mângâie şi mântuieşte!" Mântuitorul ştia prea bine că vor fi oameni care nu vor îndura să-L piardă după ce L-au găsit odată. De aceea ne făgăduieşte să nu ne lase orfani, să ne trimită pe Mângâietorul, Duhul Său cel Sfânt.

Ce înseamnă cuvântul Mângâietor în slavonă? Este Cel care mângâie; în rusă, este Cel

Care ia de la inima noastră toată întristarea, Care o linişteşte, fără a ne jigni, fără a ne umili, fără a încerca să ne distragă atenţia de la durerea reală prin false consolări, şi care, venind către noi, ne lărgeşte înţelegerea pe care o avem, a iubirii pentru Hristos şi ne dă simţirea apropierii Sale nevăzute, dar inte împinşi de dorul Lui, pentru că nu mai putem trăi fără El, odată ce L-am întâlnit şi am simţit prezenţa Lui. Amintiţi-vă povestea orbului din naştere: Domnul l-a tămăduit, şi el unde îşi fixa privirea acum că vedea pentru prima oară? El îşi fixa ochii pe faţa lui Dumnezeu făcut om, pe privirea Lui, pe privirea de nepătruns a iubirii dumnezeieşti, care l-a remarcat pe acest orb în mijlocul mulţimii.

S-ar putea întâmpla să trecem printr-o asemenea experienţă: la un moment dat chipul se transformă în timpul rugăciunii sau în momentul împărtăşirii cu Sfintele Taine, stând înaintea unei icoane, ascultând cuvântul sfinţilor… Brusc ochii noştri s-au deschis asupra Dumnezeului celui Viu şi iată că suntem pentru totdeauna răniţi de acest dor, de această iubire – iar Dumnezeu nu vrea să ne tămăduim, ca să nu nestatornicim vreodată în duhul acestui pământ, murind

pentru duhul cerului! în acelaşi timp, noi nu avem totdeauna suficientă perseverenţă şi credincioşie a inimii, convingere născută dintr-o experienţă trăiţi odinioară, pentru a ne centra toată viaţa în Dumnezeu şi a nu înceta să mergem înainte atâta timp cât nu-L vom fi ajuns, până nu. Se va întoarce să ne spună: „Ce vreţi de la Mine, copii?”

dătătoare de viaţă. Mângâietor în limba slavonă înseamnă cel care dă fermitate, curaj, îndrăzneală şi tărie pentru a trăi, chiar fiind orfani, pentru a merge mereu înainte, în toată existenţa noastră, atâta timp cât ţelul n-a fost încă atins. Mângâietorul este Cel care ne dă bucuria. Unde să aflăm această bucurie, când Domnul ne-a părăsit pentru a. Se înălţa la cer? Bucuria noastră stă în aceea că mântuirea noastră se împlineşte prin înălţarea Sa la cer. Aşa după cum Hristos ne vesteşte în Evanghelie: Vă este mai de folos ca să mă duc Eu acum către Tatăl meu şi Tatăl vostru (cf. Ioan 16, 7). Bucuria noastră se naşte din biruinţa lui Hristos, din slava Lui veşnică, din admirabila Sa iubire. Noi ne bucurăm de faptul că El nu e doar ţelul spre care aspirăm, către care ne îndreptăm, ci El e uşa care ni se deschide către viaţa veşnică. Ne bucurăm că El ne însoţeşte, aşa cum i-a însoţit pe cei doi călători de la Ierusalim către Emaus. În chip văzut sau nevăzut, fie că nu suntem conştienţi, fie că dintr-odată devenim conştienţi de aceasta, El merge alături de noi, lărgindu-ne inimile, duhul, sufletele, bătând la uşa care duce spre viaţa noastră, cerând, implorând ca ea să fie larg deschisă, să fie destul de largă şi adâncă pentru a cuprinde veşni cia. Dar El este şi Calea, şi la fiecare pas făcut pe acest drum, în fiecare clipă suntem în Hristos şi cu Hristos.

Pe de-o parte, există în noi o nostalgie şi un sentiment de deznădejde că suntem incapabili să-L ajungem pe Dumnezeu, că L vedem îndepărtându-Se fără a-L mai putea ajunge, că doar îi simţim prezenţa, fără a putea sta înaintea Lui şi a-L vedea faţă către faţă, precum a făcut-o orbul din naştere, Bartimeu, şi atâţia alţi orbi trupeşte sau orbi sufleteşte. Dar, împreună cu această nostalgie, această luptă, această suferinţă ascunsă în noi – o nădejde mai presus de orice nădejde, certitudinea credinţei, tăria nădejdii, căci avem parte de o pregustare a iubirii dumnezeieşti.

Dacă măcar ne-am aminti! Cel mai mare obstacol în viaţa

duhovnicească este insensibilitatea: ne-am împietrit atât de mult, ne-am obişnuit atât de mult cu asprele relaţii pământeşti, încât ne e foarte greu să simţim atingerea blândă, tandră, aproape imperceptibilă, a lui Dumnezeu. Iar când izbutim, atunci se iveşte obstacolul slăbiciunii voinţei noastre, al ezitărilor noastre şi mai cu seamă al nelu-ării aminte a duhului nostru: neobrăzarea pune stavilă tandreţei; lipsa de atenţie devine obstacol Celui care bate la uşa noastră şi ne cere un efort de prezenţă, căci El se îndepărtează de noi de cum simte că ne sustragem. Ar trebui să facem exerciţii de delicateţe. Noi ne temem, pentru că a fi delicat înseamnă să trecem în mod implacabil printr-o mare şi adâncă bucurie, dar şi printr-o mare şi acută suferinţă. Va trebui să învăţăm să nu uităm încercările prin care am trecut; să păstrăm din toate ceea ce e mai tandru şi mai fragil, hrănindu-ne viaţa cu acestea, fără a pierde ceva, pentru a le da timp să se afirme, să înflorească şi pentru ca tot ce vom fi adunat şi păstrat în noi să se ridice întru apărarea noastră.

II

Iată, în continuarea celor spuse, câteva fragmente din jurnalul Stareţului Siluan, care exprimă, mult mai bine decât aş fi putut eu să o fac, mesajul pe care voiam să-l adresez inimii voastre. Ele sunt luate din capitolul Plânsul lui Aăam, făcând referire tocmai la acest eveniment de care facem pomenire acum, în pragul Postului Mare, la izgonirea lui Adam din rai: Sufletul meu tânjeşte după Domnul şi îl caut cu lacrimi. Cum aş putea să nu Te caut? Tu m-ai găsit întâi, şi mi-ai îngăduit să mă bucur în Duhul Sfânt, şi sufletul meu Te-a iubit. Tu vezi, Doamne, tristeţea mea şi lacrimile; dacă nu m-ai fi atras cu iubirea Ta, eu nu Te-aş căuta aşa cum o fac. Dar Duhul Tău mi-a îngăduit să te cunosc, şi sufletul meu se bucură că eşti Domnul meu şi Dumnezeul meu, şi tânjesc după Tine până la lacrimi… Sufletul meu tânjeşte după Dumnezeu şi îl caută cu lacrimi. Doamne mult Milostive! Tu vezi căderea şi mâhnirea mea, dar implor cu smerenie milostivirea Ta: revarsă peste mine harul Duhului Tău celui Sfânt; amintirea acestuia îndeamnă sufletul meu să caute din nou a Ta milostivire. Doamne, dăruieşte-mi duhul blândeţii Tale, pentru a nu pierde din nou harul Tău şi ca să nu pornesc din nou plângând în căutarea Lui, precum

Adam căuta înlăcrimat pe Dumnezeu şi raiul pierdut…

Am văzut trăirile care ne îndeamnă la rugăciune: viziunea vieţii şi a morţii, întâlnirea cu Dumnezeu, fie şi într-un ungher al inimii noastre, şi o neîncetată nostalgie a Lui, bucuria acestei întâlniri, sentimentul părăsirii, mângâierea Duhului Sfânt, nădejdea dincolo de orice nădejde, toate sentimentele complexe care se nasc din faptul că suntem în Dumnezeu şi în afara Lui, atât de apropiaţi Lui şi în acelaşi timp atât de îndepărtaţi.

Există şi alte trăiri care ne îndeamnă la rugăciune. Într-adevăr, nu vedem noi oare în viaţa noastră personală, cât şi în viaţa altora, profunda milostivire a Domnului, în sensul cel mai puternic al cuvântului?

În curând vom intra în săptămâna Patimilor: iată unde ne e dat să vedem milostivirea dumnezeiască. Dumnezeu S-a făcut om pentru a asuma tot ceea ce reprezintă destinul unui om, pentru a-l trăi aşa cum niciun om nu e în măsură să o facă. Noi ne naştem în condiţiile vieţii pământeşti, ignorând orice altă condiţie; atâta timp cât harul nu ne va vizita sufletul, cât nu vom simţi prezenţa lui Dumnezeu, totul se va reduce până la sfârşitul timpurilor doar la condiţia pământească.

Hristos, Dumnezeul nostru, venit din infinitul de nepătruns al veşniciei, Se naşte vieţii pământeşti; El, Cel veşnic, în afara timpului, nesupus timpului, Se face captiv timpului; se face prizonierul acestei vieţi înfricoşătoare, funeste, ucigătoare, cauzată de păcatul omului – această stare de lucruri pe care noi înşine o provocăm. El se predă unei astfel de iubiri, unei astfel de compătimiri încât, nesuferind durerea omenirii, Se face om luând totul pe umerii Lui: toată tristeţea pământului, toate consecinţele păcatului, incluzând moartea, înstrăinarea celorlalţi, trădarea, într-un sfârşit – părăsirea de către Dumnezeu, pe care o exprimă înfricoşător aceste cuvinte: Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, pentru ce M-ai părăsit? (Matei 27, 46), şi apoi pogorârea la iad…

Dacă starea sufletului nostru ne îndeamnă, oricât de puţin, să înţelegem predispoziţia iubirii milostive, răstignite a lui Dumnezeu, ne va fi imposibil să trecem cu ochii închişi pe lângă nenorocirea aproapelui, pe lângă grozăvia din grădina Ghetsimani, întristarea şi

agonia lui Dumnezeu-Omul înfruntând moartea noastră, care apăsa asupra Lui. Nu vom putea trece mai departe cu inima liniştită şi nesimţitoare în faţa patimilor, răstignirii şi punerii în mormânt a trupului neînsufleţit al lui Hristos. Nu putem rămâne indiferenţi la ceea ce Hristos a luat asupra Sa. Dacă Fiul lui Dumnezeu S-a născut cu adevărat astfel, dacă a murit astfel, dacă astfel a fost iubirea Lui faţă de fiecare dintre noi, putem noi oare să mai spunem că îl iubim dacă nu încercăm niciun sentiment de milă faţă de aproapele nostru? Nici către vreun semen îndepărtat, fără chip şi fără nume, dar nici către acest semen pe lângă care trecem, care are pentru noi un chip, un nume şi un glas, care devine uneori o adevărată povară şi un supliciu? Putem noi oare să uităm că Domnul l-a iubit până într-atât încât să facă un dar din întreaga Lui viaţă şi din moartea Lui, pentru a-l salva?

Dacă suntem cu adevărat ai lui Hristos, nu vom înţelege noi oare că scopul vieţii noastre aici pe pământ, în acest cerc restrâns de oameni pe care-i întâlnim şi pe care-i cunoaştem, sau al căror nume nici nu-l ştim, este de a fi pentru ei mijlocitori ai milostivirii dumnezeieşti, ai acestei iubiri răstignite, ai milei şi ai grijii dumnezeieşti, ai înţelepciunii, ai adevărului şi ai tandreţei dumnezeieşti. Asumându-ne măcar aceasta, vom găsi în noi un motiv în plus pentru a ne ruga, căci această iubire, această milă, pe care o datorăm aproapelui nostru, nu ne aparţine. Duhul nostru, inima noastră, inteligenţa noastră nu vor fi niciodată suficiente pentru a purta povara nenorocirii aproapelui, pentru a-i aduce mângâiere, alinare, tămăduire sau chiar bucurie în întunericul lui străfulgerat de o licărire de lumină. Nu o vom putea face decât datorită iubirii lui Dumnezeu şi atunci când mila Lui se revarsă peste noi pentru a ajunge la cel căruia îi trebuie. Pentru aceasta trebuie să ne rugăm şi să-l cerem lui Dumnezeu să preschimbe inima noastră de piatră în inimă de carne, vie, să ne limpezească mintea, să ne facă voinţa atentă şi dreaptă, grija pentru aproapele sinceră şi curată.

Ar trebui să ne rugăm ca Domnul să împlinească prin harul Său, prin iubirea şi mila Lui, ceea ce noi nu suntem în stare să facem; să ne rugăm ca prin cuvintele noastre omeneşti sărace să răsune cuvântul dumnezeiesc, ca atunci când noi întindem mâinile către un om, să

întindem mâinile lui Hristos. Ar trebui să ne rugăm ca acest om să poată primi prin noi mila Domnului şi, uitându-ne pe noi, să-şi amintească doar de Dumnezeu. Iar dacă mai târziu îşi va aminti de noi cu recunoştinţă şi cu bucurie, să ştie că acest dar vine de la Dumnezeu, chiar dacă a fost trimis prin noi. La aceasta se referă Domnul când spune: Fie ca lumina voastră aşa să strălucească printre oameni, ca, văzând bunele voastre lucrări, ei să dea slavă Tatălui vostru, Care este în ceruri (cf. Matei 5, 16). Cel care a învăţat să-l dea slavă lui Dumnezeu nu ne va uita, dar vai nouă dacă îşi va aduce aminte de noi şi îl va uita pe Dumnezeu.

Mila pe care o învăţăm de la Dumnezeu şi pe care o putem împărtăşi celuilalt trebuie să se transforme în cuvânt, în faptă, în rugăciune. Stareţul Siluan scrie: A te ruga pentru oameni, înseamnă a-ţi vărsa sângele... Noi ştim cu toţii cum ni se inundă inima cu sânge atunci când cine Viate, boala, moartea ca pe care-l iubim cu adevărat este lovit de o nenorocire. Nu-i putem iubi pe toţi în acest fel, dar ar trebui să învăţăm să-i iubim astfel măcar pe câţiva. Atunci când inima noastră va deveni mai adâncă, mai largă, când trecând prin dureri şi bucurii, ea se va face mai sensibilă, va putea primi o fiinţă nouă, apoi pe o alta, şi apoi încă pe cineva. La început ar trebui să învăţăm să iubim cu putere, cu duh de jertfă pe aceia pe care Dumnezeu ni i-a dat, cei pe lângă care trecem şi pentru care inima noastră s-a deschis deja. Câtă recunoştinţă şi câtă bucurie am putea oferi atunci lui Dumnezeu!

LUMINA VEŞNICIEI

Înainte de a intra în Postul cel Mare, ne vom întâlni pentru a ne ruga din nou împreună, dar nu vom putea adăuga nimic în plus faţă de rugăciunile de azi de la Sfânta Liturghie. Sfânta Liturghie delimitează o perioadă în care veşnicia irumpe în timp şi în care timpul, după cum spune Sfântul Maxim Mărturisitorul, se lărgeşte până la limita veşniciei – chiar dacă numai pentru răstimpul cât durează slujba, moment în care ne găsim cu adevărat în veşnicie. Şi nu într-o veşnicie ce va să vie, ci în veşnicia care ne-a întâmpinat la întruparea Fiului lui Dumnezeu. Odată cu venirea Sa pe pământ, toată veşnicia, tot viitorul sunt cuprinse ca şi în interiorul unui bob de grâu. Acesta este motivul pentru care se cuvine să ne gândim la cei adormiţi altcumva decât o

facem în mod obişnuit. Când pierdem o fiinţă dragă avem inima sfâşiată din cauza despărţirii, resimţind o durere încordată până la limita extremă; toate acestea se topesc în Taina Crucii, în agonia Mântuitorului pe Golgota.

10 Cuvântare din timpul Marelui Post, 1976

În contextul Sfintei Liturghii, cei adormiţi sunt vii, şi noi ştim aceasta – că Dumnezeu nu e Dumnezeul celor morţi, ci ol celor vii (Luca 20, 38) – nu numai din punct de vedere obiectiv, ci ştim, din trăirea inimii şi din experienţă, că morţii noştri sunt vii, sunt vii pentru Dumnezeu, chiar dacă nouă ne sunt inaccesibili; de asemenea ştim că în Liturghie noi înşine ne transpunem în această veşnicie unde se află ei şi unde ne contopim în taina care se împlineşte. Iată lucru uimitor; încă de pe pământ, fără a aştepta un viitor oarecare, mulţumită faptului că în Dumnezeu toţi oamenii sunt vii, la ceasul când ne cufundăm în Dumnezeu, avem acces la această viaţă veşnică în prezenţa lor şi alături de cei pe care-i iubim aici pe pământ şi continuăm să-i iubim în despărţire. Este una din tainele cele mai uimitoare care ni se deschide în Biserica lui Hristos.

Viitorul este deja aici. Asta înseamnă că viitorul este acel timp în care Dumnezeu şi noi, oamenii, vom fi reuniţi pentru a nu ne mai despărţi – şi asta pentru totdeauna. Nu datorită vreunui artificiu mecanic, ci din iubire. Noi ştim cu toţii că nu există unire mai puternică decât cea întemeiată pe iubire. Ea este indestructibilă, nimic nu poate să o distrugă. Iată de ce Vechiul Testament ne spune că iubirea este tare ca moartea (ei. Cântarea Cântărilor 8, 6). E tare ca moartea şi se poate confrunta cu moartea, fără a cunoaşte înfrângere. Dar prin întruparea, moartea pe cruce, pogorârea la iad şi învierea Mântuitorului, iubirea, nu atât iubirea noastră umană fragilă, cât iubirea de nebiruit a lui Dumnezeu, a luptat împotriva morţii, şi moartea a fost înfrântă. A fost învinsă nu în sensul că ea nu ar mai fi, că nimeni dintre noi nu ar mai muri – noi toţi vom muri: cei care ne sunt dragi au încetat să trăiască, cei care ne sunt dragi vor înceta să mai trăiască. A fost biruită în sensul că, în loc de a fi un zid, un punct final fără nădejde de întoarcere, ea a devenit o uşă deschizându-se către veşnicie. Întruparea Fiului lui Dumnezeu este momentul în care acest

Dumnezeu de neconceput, acest Dumnezeu pe care nici duhul, nici inima noastră nu s-ar pricepe să-L cuprindă şi în faţa Căruia noi ar trebui să devenim sensibili şi să-l oferim dragostea noastră, acest Dumnezeu. Se face ca unul dintre noi, Se face ca unul din neamul nostru, apropiat nouă până într-atât încât să devină asemănător cu noi oamenii, cu singura deosebire că e fără de păcat, în timp ce noi suntem supuşi păcatului. Uşor putem fi ademeniţi, cu uşurinţă putem să ne poticnim, putem cădea. Dar Hristos nu cunoaşte înfrângere; El însuşi este biruinţă şi El este printre noi ca însăşi viaţă veşnică.

Contemplându-L, împărtăşindu-l durerile, alăturându-ne Lui, ne devine din ce în ce mai clar, chiar dacă doar intuitiv, că veşnicia este o realitate ce va să vie. Sunt momente când avem brusc sentimentul că ne-am apropiat de Dumnezeu sau, mai curând, că Dumnezeu S-a apropiat de noi, S-a apropiat atât de tare de noi, încât uităm şi de cer, şi de pământ, şi de durere, şi de tot restul. Ne rămâne doar să ne uimim că suntem iubiţi cu iubirea de neînvins a lui Dumnezeu, o iubire atât de neclintită, atât de puternică, încât Dumnezeu a voit să devină unul dintre noi şi să ia asupra Sa toată omenitatea, toate consecinţele actului său creator şi ale căderii omului, fără a socoti starea la care noi am adus această lume. Şi iată faptul cel mai înfricoşător: El se identifică cu noi până într-acolo încât să resimtă împreună cu noi, în omenitatea Sa, părăsirea de Dumnezeu, ce duce până la moarte. Iată ce exprimă cuvintele Lui de pe Cruce: Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce M-ai părăsit? (Matei 27, 46)

Dar a înviat! Şi, prin învierea Sa, însăşi firea omenească a intrat în veşnicia Mitropolit Antonie de Suroj dumnezeiască, de neschimbat. Sfântul Ioan Hrisostom spune: Dacă doriţi să ştiţi ce e omul, nu ridicaţi ochii voştri către tronul regilor, ci contemplaţi tronul lui Dumnezeu şi L veţi vedea acolo, stând de-a dreapta lui Dumnezeu, de-a dreapta Slavei, pe Omul, Iisus Hristos… Căci numai aţintindu-L cu privirea, putem să înţelegem măreţia omului – dată de măsura în care acesta devine liber, rupând lanţurile, nu numai ale timpului şi spaţiului, ale condiţiei de fiinţă creată, ci şi ale robiei răului şi păcatului.

Cuprins

PREFAŢĂ LA EDIŢIA FRANCEZĂ

PREFAŢĂ LA EDIŢIA ÎN LIMBA ROMÂNĂ
ÎNTÂMPINARE CĂTRE CITITOR
Cum l-am întâlnit pe Vlădica Antonie
PREOTUL LA CĂPĂTÂIUL BOLNAVULUI
MOARTEA – PIERDERE IREMEDIABILĂ. DOLIUL
Introducere
Aducerea aminte de moarte Preţul timpului
Amintiri personale: Moartea mamei mele
Prea târziu?
O relaţie dublă
Amintiri personale
Alte câteva amintiri
Moartea tatălui meu
Asistenţa muribunzilor
Procesul de îmbătrânire
Viaţa veşnică (Eliberaţi din puterea morţii
Experienţa morţii în copilărie
Moartea violentă
Amintiri din timpul războiului
Pierderea celor apropiaţi
Simţindu-ne orfani
Viaţa celui adormit, exemplu pentru cei vii
Mărturia vieţii noastre
Sufletul şi trupul
Descompunerea
Omul în integralitatea lui
Biruinţa învierii
Calea împăcării
Slujba înmormântării
CUGETĂRI DESPRE VIAŢA ŞI MOARTE
Conştientizarea prezentului
Frica de moarte, dorul de moarte
Moartea sinelui
Moartea ca duşman şi ca prieten Moartea fizică şi spirituală Faţă în faţă cu moartea Ceea ce semănăm DESPRE VEŞNICIE LUMINA

VEŞNICIEI